

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Науково-дослідний інститут
українознавства
Відділ української етнології

Фігурний Ю. С.

Державотворча та
етнонацієтворча
діяльність українського
гетьмана Павла
Скоропадського в
українознавчому вимірі

Київ 2008

УДК 908 (478)
ББК 63,5 (4 УКР)
Ф 65

Схвалено до друку вченою радою Науково-дослідного
інституту українознавства МОН України
Рецензенти:

Висовень О. І. – кандидат історичних наук, доцент
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного
університету ім. Григорія Сковороди.

Красножон Н. Г. – кандидат історичних наук, доцент
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного
університету ім. Григорія Сковороди.

Ф 65 Фігурний Ю. С.

Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського
гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К., НДІУ. –
2008. – 128 с.

У книзі аналізується державотворча та етнонацієтворча
діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому
вимірі. Наукове дослідження «Державотворча та етнонацієтворча
діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в
українознавчому вимірі» було підготовлене в рамках науково-
дослідної роботи «Український етнос у світовому часопросторі»,
що фінансується за рахунок державного бюджету. Її керівником є
доктор філологічних наук, професор Кононенко П. П. Вона
виконується в НДІУ МОН України відповідно до напрямку
планової роботи відділу української етнології.

Праця розрахована на учнів, вчителів, студентів,
викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться
життям і буттям українського народу.

ISBN 966–6540–82–2

ББК 63,5 (4 УКР)
© Фігурний Ю. С. 2008
© НДІУ МОН України, 2008.

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади, історіографія, джерела дослідження.....	5
1.1. Принципи, методи дослідження.....	5
1.2. Історіографія державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П. Скоропадського.....	6
Розділ 2. Дитинство, юність і становлення особистості П. Скоропадського.....	11
Розділ 3. Доленосний і буремний 1917 рік у житті бойового генерала.....	15
Розділ 4. П. Скоропадський очільник Української Гетьманської Держави (УГД).....	20
4.1. Передумови, і вдале проведення військового перевороту 29.04.1918р. і перші кроки нової влади.....	20
4.2. Етнонацієтворча діяльність П. Скоропадського.....	25
4.3. Державотворчі здобутки і прорахунки очільника УГД.....	42
4.4. Влада і опозиція, фатальність гетьманської “Грамоти” про федерацію України з небільшовицькою Росією.....	51
Розділ 5. Державотворча та етнонацієтворча діяльність П. Скоропадського в еміграції (1919–1945рр.).....	62
Розділ 6. Аналіз державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П. Скоропадського.....	69
Висновки.....	83
Список використаних джерел і літератури.....	86
Додатки.....	90
Грамота П. Скоропадського.....	90
Грамота П. Скоропадського про Федерацію України з Росією.....	96
Відозва Директорії.....	98
Заява-зречення П. Скоропадського та його уряду.....	101
У пошуках етнічної парадигми.....	102
Інформація про книгу.....	115
Інформація про автора.....	118
Інформація про відділ української етнології НДІУ МОН України.....	120

**Моїй добрій і мудрій матері
Надії Опанасівні Довгань
з любов'ю і повагою
присвячую цю книгу**

Вступ

У житті кожного народу планети Земля і людини як його складової і наріжної частини іноді, а то буває постійно відбуваються переломні періоди, так звані моменти істини. Саме тоді вирішується засадниче питання поступального розвитку Homo Sapiens – бути чи не бути людині, роду, етносу, нації й людству загалом. Природні та цивілізаційні закони і закономірності безжально справедливі – майже завжди виживають лише сильніші, пристосованіші, згуртованіші й загартованіші спільноти та індивідууми. Відповідь має бути адекватною виклику, в іншому випадку – “горе переможеним” як лаконічно висловлювалися войовничі римляни і вони, на нашу думку, були стовідсотково праві.

Ми, українці, полюбляємо скаржитися на долю, недолю, воріженьків клятих, нападників підступних і те, що у сусіда хата біла. А от визнати свою амбіційність, розрізненість, недалекоглядність, неспроможність об'єднатися в ім'я України в критичні для неї часи – зась! 90 років тому, 29 квітня 1918 року в стольному златоверхому Києві 44-річний Павло Скоропадський, нащадок славного козацького роду Скоропадських, звалив на свої плечі, як пізніше виявилось, непосильну ношу, ставши правителем ним же і проголошеної Української Гетьманської Держави (УГД). З того моменту істини в житті України, українців і світового українства відбулося безліч трагедій і звершень, але події того далекого 1918 р., який, на превеликий жаль, так і не став доленосним для українського народу та його країни ще й досі залишаються предметом суперечок і дискусій як у середовищі вчених, так і серед пересічних громадян. Саме тому, у пропонованому читачам

науковому дослідженні ми намагатимемося, в міру своїх сил і можливостей, зрозуміти й досягнути ті часи і політичних діячів тієї героїчної доби, щоби не повторювати їх помилки (вкотре наступаючи на одні й ті ж самі граблі), у сучасній незалежній Україні на початку Третього тисячоліття. Ми повністю погоджуємося з вченими-українознавцями Петром Кононенком і Тарасом Кононенком, які наголошують: “XXI століття знову поставило – як найголовнішу – проблему пошуку істинної відповіді на питання: хто ми, українці? Який наш справжній шлях? Чому така доля? Яке майбутнє, яка місія в процесі глобальної взаємодії народів?” [1;3].

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади, історіографія, джерела дослідження.

1.1. Принципи, методи дослідження.

Вивчення державотворчої та етнонацієтворчої діяльності гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі є важливою науковою проблемою, яку вітчизняним вченим необхідно професійно вирішувати, тому що фахове дослідження нашого складного минулого, власного етнонаціонального державотворення, дає нам можливість проаналізувати звершення і прорахунки співвітчизників та використати їх досвід у розбудові Самостійної Соборної Української Держави в XXI ст.

Через те, актуальність дослідження зазначеної нами проблематики полягає у намаганні надати науково-виважену оцінку державотворчої та етнонацієтворчої діяльності гетьмана П. Скоропадського в українознавчому вимірі. Щодо новизни нашої наукової розвідки, то вона, на нашу думку, проявляється в недостатньому об’єктивному і неупередженому аналізі саме державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П. Скоропадського, його досягнень і помилок. Автор сподівається, що отримана ним в процесі українознавчого дослідження нова аналітична інформація допоможе українцям досягнути значення і вагу

непересічної особистості П. Скоропадського у вітчизняному етнонацієдержавотворчому процесі, а й практично послуговуватися як здобутками так і втратами національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. для сучасного українського державотворення на початку Третього тисячоліття.

Вважаємо за необхідне наголосити, що в своєму українознавчому дослідженні ми послуговувалися насамперед одним із головних наукових методів – принципом історизму, тобто об'єктивним вивченням державотворчої та етнонацієтворчої діяльності Павла Скоропадського. Також ми використовували у своїй науковій статті порівняльно-історичний метод, а саме, коли аналізували державотворчий та етнонацієтворчий потенціал тогочасного українського суспільства і політикума, реальні здобутки й прорахунки національно-державницьких сил і той конкретний внесок, який зробив гетьман у цей процес. Отже, шляхом порівняння ми знаходимо загальне та особливе в розвитку українського етнонаціонального державотворчого процесу і визначаємо закономірні причини цих подібностей і розбіжностей, базуючись при цьому на твердженні, що послідовний історичний розвиток етнонацієтворчих явищ має загальносвітові тенденції.

1.2. Історіографія державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П. Скоропадського.

Проведений нами послідовний і неупереджений аналіз джерел, досліджень і публікацій, у яких було започатковано розв'язання цієї проблеми і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена нами тема потребує подальшого фахового вивчення. Ми назвемо лише найважливіші, на наш погляд, праці, які дотичні до цієї важливої українознавчої теми.

Зокрема це: Скоропадський П. Спомини. – К., 1992р.; Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К., Філадельфія, 1995; Маляревский А. Павел Скоропадский – Гетман Всея Украины. Биографический очерк. – К. 1918; Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1920. – ч. III; Павло Христюк: Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920. Томи I–IV. – Відень, 1921; Андрійвський О. З минулого. — Т. 2. Від Гетьманату до Директорії. — Берлін, 1923; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Ч. III. Доба гетьманщини. – Львів, 1923; Эрде Д. Революция на Украине. — Харьков, 1927; Королів В. Кінець гетьманату. Календар “Дніпро”. — Львів, 1928; Крезуб А. Повстання проти гетьмана Скоропадського і Січові стрільці // Літературно-науковий вісник. — Кн. 12. — Львів, 1928; Дорошенко Д. Історія України 1917–1923рр. – Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 року. – Ужгород, 1930; Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Л., 1930; Святослав Доленга: Скоропадщина. – Варшава, 1934; Kutshabski W. Die Westukraine in Kampfe mit Polen und den Bolschewismus in den Jahren 1918–1923. – Berlin, 1934; Доманський. Боротьба українського народу за волю. – Вінніпег, [орієнтовно 1934р.]; Крах германской оккупации на Украине. — М., 1936; За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. – Львів, 1938; За Україну: Подорож Вельможного пана гетьманича Данила Скоропадського до злучених держав Америки й Канади. Осінь 1937 – весна 1938. – Едмонтон, 1938; Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. — К., 1938; Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. – Сакатун, 1938; Вислоцький І. Гетьман Павло Скоропадський в освітленні очевидців. – Торонто, 1940; Стефанів З. Українські Збройні Сили 1917–1918рр. Частина I. Доба Центральної Ради й Гетьманату (Друге справлене видання). Б. м. [Мюнхен], 1947; Коновалець Є. Причинки до історії української революції. - [Б. м.], 1948; Войнаренко О. З гетьманських часів. Спогади самовидця 1918. – Детройт,

1950; О.Т. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921р. Друге поправлене видання. – Лондон, 1950; Стахів М. Гетьманський режим в 1918 році та його державно-правна якість. – Торонто, 1952; Донцов Д. Рік 1918, Київ. – Торонто, 1954; Дорошенко Д. Гетьманська держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954; Лихолат А. В. Разгром националистической контрреволюции на Украине. 1917—1922. — М., 1954; Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1956; Шаповал М. Гетьманщина і Директорія: Спогади. – Нью-Йорк, 1958; Москаленко А. Проголошення Другої Гетьманщини 29 квітня 1918 року і оцінка цієї події (з ворожих і чужих джерел). Зошит другий. – Нью-Йорк, 1958; Заставенко Г. Крах німецької інтервенції в Україні в 1918 р. - К., 1959; Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Іннсбрук, 1960; Супруненко П. И. Очерки истории Гражданской войны и иностранной интервенции на Украине (1918—1920) — М., 1960; Складенко Є. Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини 1918р. – К., 1960; Белан Ю.А. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. – К., 1960; Кедрин І. Викривлена правда. Події в Україні 1918р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського. – Нью-Йорк, 1963; Карпенко О. Ю. Імперіалістична Інтервенція на Україні. 1918-1920. -Львів, 1964; Велика Українська революція: Календар подій. — Нью-Йорк, 1967; Король М. Як Павло Скоропадський став гетьманом України: (Уривок зі спогадів). — Нью-Йорк, 1967; Тичина В. Боротьба проти окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918р. – Харків, 1969; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917-1920. - Т. 2-4. - Нью-Йорк, 1967-1969; Феденко П. Влада П. Скоропадського (П'ятдесяті роковини перевороту в Україні). – Лондон–Мюнхен, 1968; Кущинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадський. – Чикаго, 1968; Кучабський В. Корпус січових стрільців. – Чикаго, 1969; Солуха П. Договір з Москвою проти гетьмана Павла

Скоропадського (Володимир Винниченко і Микита Шаповал на допомогу до Москви – до Леніна). – Б.м. 1973; Личманенко В. Світло в темряві. – Лондон, 1973; Кушинський А. Вояцькі заслуги й лицарські чесноти Гетьмана всієї України Павла Скоропадського. – Торонто, 1973; Кушинський А. Патріот і державний муж України. у 100-річчя з дня народження Гетьмана усієї України і Ввійськ Козацьких Павла Скоропадського та 55-ої річниці відновлення Української Традиційної Гетьманської Держави. – Чикаго, 1974; У 60-річчя відновлення Гетьманства. – Торонто, 1978; Назарук О. Рік на великій Україні. Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978; За всенациональну єдність. У 110-річчя народження гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення гетьманства. Зустріч з гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983; Гуль Р. Кисвская епопея // Архив русской революции. — Т. 2. - М., 1991; Мирчук П. Україно-московська війна. — Торонто, 1957; Історія Січових стрільців. — К., 1992; Полонська-Василенко Н. Історія України. К., 1992. – Т. 2; Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – К., 1993; Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1993; Млиновецький Р. Нариси з історії Українських визвольних змагань. 1917–1918 рр. — Львів, 1994; Горелов В. Павло Скоропадський – Гетьман Української Держави. – К., 1995; Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність. — К., 1995; Шовкопляс Г., Шовкопляс І. П. Скоропадський – Гетьман Української Держави. – К., 1995; Зеньковский В. Пять месяцев у власти: Воспоминания. — М., 1995; Колячук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. — Львів, 1995; Удовиченко О.І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1918. – К., 1995; Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945): Матеріали для бібліографії. – К., 1996; Онуфрив Г. Спонуки до чину. – Львів, 1996; Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. – К., 1997;

Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату П. Скоропадського). – К., 1997; Яременко О. І. Адміністративна реформа гетьмана Павла Скоропадського. – Вінниця, 1998; Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1914—1923. — Т 1. – Львів, 1998; Гетьман П. Скоропадський та Українська держава 1918 р. друга міжнародна наукова конференція. Збірник наукових праць. – К., 1999; Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис. - К., 1999; Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія. — К., 1999; Туркан Г. Антибольшевистские правительства России — М., 2000; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917—1921. — К., 2003; Осавуленко Л., Засєкін В. Гетьман України Павло Скоропадський. — Кн. 1. — Луцьк, 2003; Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. – К., 2003; Реєнт О. П. Павло Скоропадський. – К., 2003; Україна. 1918. Гетьманат. – К. 2003; Яневський Л. Політичні системи України 1917—1920 років: спроби творення і причини поразки. — К., 2003; Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських / Пер. з нім. – Львів, 2004; Папакін Г. В. Архів Скоропадських: фамільні архіви української еліти другої половини XVII-XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. – К., 2004; Гідний роду свого: До 130-річчя від дня народження гетьмана України П. Скоропадського: Виставка. – К., 2004; Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) – К., 2004; Кудря С. Г. «Спогади» Павла Скоропадського і українська ситуація 1991–2004 рр. – К., 2005; Чикаленко Є. Щоденник. — Т. 2. — К.. 2005; Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність 1917–1920. – К., 2007; Савченко В.А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. – Харків, 2008; Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: Між Німеччиною і Росією. – К., 2008. тощо.

Попри всі перераховані вище публікації, проблематика державотворчої та етнонацієтворчої діяльності гетьмана Павла

Скоропадського в українознавчому вимірі, на жаль, поки що залишається малодослідженою і потребує свого подальшого опрацювання.

Розділ 2. Дитинство, юність і становлення особистості П. Скоропадського.

Розпочинаючи неупереджений аналіз політичної праці видатного українця в ім'я України й українського народу, треба, насамперед, розглянути його життєвий шлях та найважливіші етапи становлення цієї непересічної особистості.

Павло Петрович Скоропадський народився 3 (16) травня 1873 року в німецькому курортному місті Вісбадені, де в той час відпочивала його мати, Марія Андріївна Скоропадська, дівоче прізвище – Миклашевська (1841–1901). Взагалі Німеччина відіграла у житті П. Скоропадського досить велику роль – на її території він з'явився на світ, на німецькій землі опальний гетьман його покинув, і дякуючи німецьким військовикам став очільником УГД, тим самим досягнувши вершини своєї політичної кар'єри. Батько гетьмана, Петро Іванович Скоропадський (1834–1885), професійний військовий, воював на Кавказі, 1865 р. в чині полковника звільняється з армії й бере активну участь у громадському житті Стародубщини на посту повітового предводителя дворянства [2;35–37].

Як зазначає історик Олександр Реєнт, лише у 5-річному віці Павлика, який розмовляв лише німецькою, привезли в Україну і дитинство його пройшло у родовому маєтку в Тросянці на Полтавщині [тепер Ічнянський район Чернігівської обл. – Ю. Ф.]. Оскільки батько часто був у роз'їздах, особливу турботу про дітей виявляв дід Іван Михайлович Скоропадський (1805–1887). Він чудово володів українською й давав онукам читати книжки цієї мовою [3;18–19].

На нашу думку, саме Іван Скоропадський посприяв формуванню у 10–12-річного хлопчика позитивного ставлення до свого старовинного

козацького родоводу та до героїчної української минувшини. Так у своїх спогадах “Моє дитинство в Україні”, написаних теж російською мовою в еміграції (десь між 1935 і 1939рр.), П. Скоропадський згадує: “Перші українські враження мені нав'язані в будинку мого діда. Але тут є потреба точно встановити, якими вони були. Україна розумілася як славне минуле, але ніяк не пов'язувалася з сучасним, іншими словами, ніяких політичних думок, пов'язаних з відновленням України, не було. Моя вся родина була глибоко віддана російським царям, але в усьому підкреслювалося те, що ми не великороси, а малоросіяни, як тоді говорилося, знатного походження. В домі всюди висіли старі портрети гетьманів та різних політичних і культурних діячів на Україні, було кілька зображень старовинних “Мамая”. Українські пісні постійно співали в домі. Дуже поважали бандуристів, що співали свої думи, причому дід їх завжди щедро винагороджував. У домі одержували “Киевскую Старину”, читали й обговорювали книжки Костомарова та інших українських письменників. Висів між гетьманами портрет Мазепи, такий ненависний всякому росіянинові, в домі перед ним не схилялись, як це роблять тепер українці, вбачаючи в ньому символ української самостійності, а мовчки ставилися з симпатіями, причому тільки обурювались, що досі в соборах під час Великого посту Мазепу піддавали анафемі, і сміялися з нелогічності, що в Києві одночасно в Софіївському соборі піддають анафемі, а в Михайлівському монастирі за нього, як за творця храму, возносять молитви за упокій його душі. Суворо дотримувалися старих українських звичаїв не тільки в хатньому побуті, але намагалися дотримуватись і в релігійних обрядах, там, де старі українські різнилися з новими російськими. ...Дід добре розмовляв українською, а нас українській мові спеціально не навчали, проте українські книги читати давалися”[30,387–388], [Пер. Ю.Ф.]

Отже, у родині Скоропадських не цуралися своєї українськості, але разом з тим не намагалися виховувати своїх дітей та онуків українськими

патріотами, навіть радше навпаки. Все це в майбутньому, а саме у вирішальному 1918р., на нашу думку, посприяло фатальній поразці П. Скоропадського.

До 10 років Павло навчався в домашніх умовах і лише для складання іспитів їздив у Стародубську гімназію. У 1886 р. підліток вступає до Пажеського корпусу в Санки-Петербурзі. У 1892 р. Павло отримує перший військовий чин камер-пажа, а наступного, 1893 р., успішно закінчив навчання за першим розрядом у чині корнета [3;19–24].

Молодий офіцер розпочинає свою військову кар'єру в Кавалергардському лейб-гвардійському полку, де тимчасово виконує обов'язки командира ескадрону. У 1895 р. він отримує призначення на посаду полкового ад'ютанта цього ж полку, а в грудні 1897 р. стає поручиком. 11 січня 1898 р. П. Скоропадський одружується з Олександрою Дурново, дочкою генерал-лейтенанта П. П. Дурново, а її мати Марія була з княжого роду Кочубеїв. У шлюбі у молодят згодом народилося шестеро дітей: Марія (1898), Єлизавета (1899), Петро (1900), Данило (1904) і Павло (1916) й Олена (1919). О.Реєнт зауважує, що дружина Скоропадського стала його справжньою опорою та добрим порадиником, присвятивши себе вихованню дітей [3; 26–27].

Під час російсько-японської війни 1904–1905 рр. П. Скоропадський прагне бути на передовій, а не в глибокому тилу. Саме тому, він подає рапорт з проханням перевести його на фронт в діючу армію і вже в квітні 1904 р. офіцер виїздить із столиці на Далекий Схід. У Мукдені він виконує обов'язки ад'ютанта у штабі 3-го Верхньоудинського козачого полку, після чого молодого офіцера направляють до Східного загону Маньчжурської армії ад'ютантом командуючого цим загonom генерала-лейтенанта А. Келлера. Проте штабне життя не до вподоби честолюбному Павлу, і тому він прагнув очолити один із фронтових підрозділів. Так, восени 1904р. його призначають командиром 5-ої сотні 2-го Читинського козачого полку Забайкальського козачого війська 3-го Сибірського

корпусу. За вміле командування й особисту хоробрість у сутичках із японцями Скоропадський був удостоєний золотої Георгіївської зброї. Незабаром він стає ад'ютантом головнокомандувача російськими військами на Далекому Сході генерал-ад'ютанта М. Линевица [3;27–29].

Після завершення цієї війни, розпочинається кар'єрне зростання перспективного офіцера. У грудні 1905 р. російський цар Микола II призначає П. Скоропадського своїм флігель-ад'ютантом, з надання військового звання полковника. 4 вересня 1910 р. 37-річний полковник назначається командиром 20-го драгунського Фінляндського полку, залишаючись при цьому флігель-ад'ютантом царя. У квітні 1911 р. його призначають командиром лейб-гвардії Кінного полку, а вже 25 березня 1912 р. 38-річному Скоропадському було присвоєне звання генерал-майора і зараховано до імператорського полку [2; 38].

Перша світова війна (1914–1918) розпочиналась як черговий європейський збройний конфлікт, але з часом переросла у глобальне геополітичне військове протистояння країн Антанти з державами Четверного союзу. Всі ці події, врешті-решт, призвели до руйнації чотирьох імперій (Австро-угорської, Німецької, Російської і Турецької) і створенню ідеологічно-тоталітарного СРСР. На жаль, Україна потерпіла поразку і не реалізувала реальну можливість здобути “державну бронзу”. У цій невдачі була чимала “заслуга” П. Скоропадського. Вряд чи 41-річний генерал-майор П. Скоропадський прямуючи на війну з кайзерівською Німеччиною, сподівався, що вже через якихось три з половиною роки, він як і його далекий пращур Іван Скоропадський стане гетьманом України, за допомогою тих же ворогів-друзів німців, а в кінці 1918 р. змушений буде емігрувати і шукати політичного притулку вже у Веймарській республіці.

Проте це ще буде, а поки амбітний генерал відправляється на фронт, де вже 6 серпня 1914 р. кінний полк під його командуванням відзначився у бою під Краупішкеном. За вміле керівництво військами, які

зуміли захопити частину ворожих позицій, П. Скоропадський був нагороджений орденом Святого Георгія 4-го ступеня. Вчений О. Реснт зазначає, що Павло Петрович сприймав орден як не лише особисту нагороду, а й відзнаку для всього роду Скоропадських. Із Георгіївським хрестом на черкесці він з'являвся на всі світські прийоми та офіційні зустрічі [3; 31–32].

Подальша військова кар'єра П. Скоропадського проходила вдало. Восени 1914 р. він прийняв командування 1-ою бригадою 1-ї гвардійської дивізії, до складу якої входили Кінний і Кавалергардський полки. Влітку 1915 р. його призначають командиром 5-ї кавалерійської дивізії. Навесні 1916 р. П. Скоропадський вже командує 1-ою кавдивізією, яка успішно діяла в Прибалтиці. Після отримання влітку 1916 р. чину генерал-лейтенанта Павло Петрович 27 січня 1917 р. приймає командування 34-м армійським корпусом Південно-Західного фронту, який розташувався на теренах України [3; 32–34].

Розділ 3. Доленосний і буремний 1917 рік у житті бойового генерала.

Лютнева революція в Петрограді та революційні події у Києві заскочили зненацька П. Скоропадського. Він патологічно не сприйняв соціалістичної ідеї російських й українських революційних партій, бо вони були чужі його світогляду, і, крім того, як офіцер він вважав, що перш за все необхідно довести війну до переможного завершення. Проте події розвивалися з карколомною швидкістю. Центральна Рада поступово набувала політичної ваги, у травні 1917 р. у Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, який схвалив ідею створення української національної армії, через українізацію деяких частин російської армії, де переважають етнічні українці. З різних боків П. Скоропадському починають радити українізувати свій корпус, але він як кадровий

військовик, без наказу вищого командування не мав права і не хотів робити цього [2; 38].

Лише після особистої розмови з новопризначеним головнокомандуючим військами Південно-Західного фронту Лавром Корніловим, у липні-серпні 1917 р. П. Скоропадський розпочав українізацію свого корпусу, який згодом дістав назву 1-го Українського [4; 64].

У цей час на теренах Наддніпрянщини розпочинається рух за становлення старовинних козацьких традицій. У своїх спогадах П. Скоропадський зазначав, що коли ці козацькі організації опанували повністю Київську губернію, частину Катеринославської, Подільської і Полтавської, у Чигирині відбувся з'їзд, і 6-го жовтня 1917 р. він був обраним отаманом всього Українського Вільного козацтва [4; 81–82].

Доленосний 1917 рік вже завершувався, коли у Петрограді, у ніч з 7 на 8 листопада (з 25 на 26.10 за старим стилем) було повалено демократичний Тимчасовий уряд Росії, і всю владу опанувала більшовицька партія. У цей час у Києві проходив вже III Всеукраїнський військовий з'їзд. Він відбувався з 2–12 листопада (20–31.10 за ст. ст.) 1917р. і на ньому було присутньо близько 3 тисячі делегатів фронту, флоту і запілля. Його делегати вимагали, щоби керівництво Центральної Ради проголосило Українську республіку та провело негайну українізацію в армії. На з'їзді були присутні і члени Генеральної старшини Вільного козацтва, у тому числі і П. Скоропадський. Проте він у дискусіях участі не брав, лише вивчав політичну ситуацію [5, 71].

20 листопада (7.11. за ст. ст.) 1917р. Українська Центральна Рада (УЦР) нарешті прийняла III Універсал. Згідно з цим ганебним (інакше його не назвеш) документом Україна ставала частиною федеративної Російської республіки (офіційно проголошеної 14 вересня (1.09. за ст. ст.) 1917р. і якої вже не існувало ні де-юре, ні де-факто) і одержувала найменування – Українська Народна Республіка (УНР). Проте, навіть така

нерішучість українського керівництва стосовно творення самостійної держави, дуже не подобалася більшовицькому Петрограду. Хоча на папері більшовики-ленінці визнавали право українців як й інших народів колишньої Російської імперії мати власну національну державу, то реально вони мріяли створити світову комунію, і ні про які інші форми державності не могло бути і мови. Саме тому більшовики вирішили знищити УЦР використовуючи для цього спочатку деморалізовані та розпропаговані ними військові підрозділи колишньої царської армії. Так, наприкінці листопада бійці 2-го гвардійського корпусу заарештували своїх офіцерів, вибрали командиром більшовичку Є. Бош і вже у грудні 1917р. рушили на Київ. Нагадаємо, що саме 17 грудня (4.12. за ст. ст.) 1917р. Рада Народних Комісарів (Раднарком) Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) оприлюднила “Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради”, який підготував В. Ленін. В ньому містилося як офіційне визнання УНР, так і цілий ряд провокативних вимог: не пропускати на Дон і Урал антибільшовицькі частини – тим самим, вступаючи з ними у відкритий конфлікт, припинити “дезорганізацію фронту” – себто відмовитися від формування Української армії, зупинити роззброєння збільшовизованих полків і Червоної Гвардії – тобто допустити існування на власних теренах антиукраїнських збройних формувань. У цей час полки 2-го гвардійського корпусу, залізницею рушили на Київ. На нашу думку, це не був випадковий збіг обставин, це був добре розроблений план антиукраїнського наступу. Проте, його виконанню став на заваді П. Скоропадський. Саме він на власний розсуд, зігнував розпорядження тогочасного Верховного Головнокомандуючого Миколи Криленка про відправлення його Корпусу на фронт. Спочатку Скоропадський взяв під контроль залізничне сполучення між Вапняркою, Жмеринкою, Козятином і Шепетівкою, а потім роззброїв збільшовизовані підрозділи поблизу Вінниці, які

намагалися прорватися на допомогу більшовицьким частинам у Києві, і під вартою вислав їх до Росії. З цього приводу у своїх “Спогадах” П. Скоропадський згадував: “Взагалі, я без всякого перебільшення можу промовити, якщо більшовики і з’явилися у Києві лише 21-го січня 1928р., а не у листопаді, то причиною цьому мій Корпус, який зайняв вищеназвані залізниці і рішуче противився появі озброєних частин більшовицького напрямку на цій лінії” [4, 93] [Пер. Ю.Ф.]

Зрозумівши, що багнетами колишніх фронтовиків українську владу не повалити, В. Ленін та його однодумці почали діяти ще більш хитріше. Так, вже 24–25 грудня (11.–12.12 за ст. ст.) 1927р. у Харкові відбувся альтернативний з’їзд Рад (інспірований російськими більшовиками), який проголосив встановлення радянської влади в Україні й визнав діяльність УЦР поза законом. Незабаром більшовицьке керівництво направило обмежений контингент своїх військ, щоби допомогти українським робітникам і селянам ліквідувати “буржуазну” УЦР, і вже на початку нового, 1918р. головнокомандувач цих військ В. Антонов-Овсієнко віддав наказ перейти у наступ. З початком бойових дій виявилось, що владу УЦР майже нікому захищати. За час існування УЦР, з березня 1917р. по квітень 1918р., а це майже 13 з половиною місяців, було створено дуже багато українських військових формацій і треба наголосити, що саме за ініціативи знизу (свідомих українських солдат і офіцерів), а не зверху. На превеликий жаль, УЦР, якщо і не протидіяла, то і не сприяла цьому процесу. Однак вже восени і взимку 1917–1918рр. майже всі ці українські частини (за винятком не багатьох) були охоплені загальною анархією і безвладдям, і вони чи розбігалися, чи зберігали нейтралітет, чи переходили на бік більшовиків. Ось тому УЦР перед більшовицькою агресією була майже беззахисною. Полки, що мали гучні назви українських гетьманів і полководців (на зразок: імені Хмельницького, Полуботка, Дорошенка, Богуна та ін.) дуже швидко порозкладалися [6, 196].

Ця безвідповідальна політика УЦР безпосередньо відобразилася і на долі 1-го Українського корпусу та його командуючого П. Скоропадського. Хоча він за дорученням Києва керував усіма військами УЦР на Правобережжі, але постійно відчував недовіру до себе, і в цілому погане матеріальне постачання своїх частин. Як зазначає дослідник В. Задунайський, відстоювання генералом концепції творення (будівництва) української армії на регулярній основі та всезростаюча популярність Скоропадського серед військовиків викликала неприхильне ставлення Генерального Секретаріату до його особи [7, 188].

З цього приводу історик Н. Полонська-Василенко пише: “В особі Скоропадського генеральний секретар підозрював майбутнього “Бонапарта”. Генерал Скоропадський пішов на димісію і командування корпусом перейшло до генерала Гандзюка. Під впливом негативного ставлення Центральної Ради – з одного боку і советської агітації – з другого, цей зразковий корпус теж розклався”[8, 474–475].

Ось так, особисті амбіції українських різноманітних соціалістів і брак державного мислення, врешті-решт, призвели до краху УЦР і втечі її керівництва з Києва на початку лютого 1918р. Сучасний науковець В. Савченко, дорікає П. Скоропадському: “Самовідставка Скоропадського поглибила самодемобілізацію солдатів і офіцерів, анархію та хаос в українських військах Правобережжя. Хворобливе честолюбство та особисті амбіції призвели Скоропадського до самоусунення від боротьби у страшні для України часи, коли зі сходу та заходу на Київ насувалися більшовицькі частини”[5, 92]. А чи варто захищати ту владу, яка зневажає особисто тебе і всі твої прагнення? Чи не варто її змінити на кращу? Нехай читача не вводить в оману прикметник “українська” у аббревіатурі УЦР, тому що реально, вона була соціалістично-популістично-демагогічною, силою (безсиллям), яка своїми діями, точніше бездіяльністю знищувала і паплюжила ідеї української державності.

Розділ 4. П. Скоропадський очільник Української Гетьманської Держави (УГД).

4.1. Передумови, і вдале проведення військового перевороту 29.04.1918р. і перші кроки нової влади.

В січні–квітні 1918р. П. Скоропадський, відмовився бути пішаком в руках безпринципних і безвідповідальних політиків УЦР, і почав гуртувати навколо себе відданих йому людей, щоби вийти на арену української історії не як статист, а як головна дійова особа.

У зв'язку з цим вчений Ю. Латиш зауважує: “Після повернення Центральної Ради на німецьких багнетах П. Скоропадський згуртує навколо себе сили, незадоволені її політикою. Союзниками генерала стали Українська демократично-хліборобська партія та “Союз земельних власників”, що виступали за збереження поміщицького землеволодіння. Німецька контррозвідка, яка в цей час підшувала кандидата на роль правителя України, характеризувала П. Скоропадського так: “аристократ, монархіст, генерал, багатий поміщик, слабовольний, але честолюбивий”. Крім того, німецьке командування бажало бачити на чолі держави військового. Тому з-поміж інших кандидатів перевагу віддали П. Скоропадському” [9, 62].

Сам квітневий переворот і перші години існування Гетьманської Держави лаконічно описала сучасниця тих подій Н. Полонська-Василенко, тому і надамо їй слово: “29 квітня 1918р. в Києві зібрався Хліборобський Конгрес. На цей Конгрес прибуло 6.432 уповноважених представника від 8-ми українських губерній. Всього на з'їзді було коло 8.000 учасників, переважно селян. У промовах вони рішуче висловлювали незадоволення політикою Центральної Ради, соціалістичними експериментами і вимагали поновлення приватної власності на землю та утворення міцної влади у формі історичного гетьманату. Присутні обрали

одногосно на гетьмана Павла Скоропадського. Того ж дня в соборі св. Софії єпископ Никодим миропомазав гетьмана, а на Софійському майдані відслужено молебень. Так відбулося проголошення гетьмана Павла Скоропадського. Порівняння з обранням гетьманів, починаючи з Виговського і закінчуючи Розумовським, показує, що це було найбільш велелюдне з усіх обрань. Протягом 29 квітня проголошено маніфест – “Грамоту до всього Українського Народу” та “Закони про тимчасовий устрій України” підписані Гетьманом та отаманом (головою) Ради Міністрів Миколою Устимовичем” [8, 490–491].

Зокрема у “Грамоті...” повідомлялося про розпуск УЦР і земельних комітетів, про звільнення всіх міністрів та скасування всіх законів і розпоряджень Генерального Секретаріату і Тимчасового уряду щодо власності, підтверджувалися права малоземельних селян на отримання землі тощо. Тоді як у “Законах...” було оприлюднено, що замість Української Народної Республіки (УНР) проголошувалась Українська Держава, вся повнота виконавчої та законодавчої влади, аж до скликання Українського Союму (парламенту) переходила до Гетьмана України, у свою чергу він призначав Отамана (голову) Ради Міністрів, також П. Скоропадський ставав Верховним головнокомандувачем Української армії та флоту тощо.

Так, 29 квітня 1918р. П. Скоропадський зробив свій вибір і очолив Українську Державу. На нашу думку, це був вчинок гідний поваги. “Але один в полі не воїн” – це багатомісна мудрість влучно характеризує тогочасну політичну ситуацію в Україні. Зусилля і навіть надзусилля однієї людини будуть марними, якщо його не підтримує команда однодумців і він не буде мати opinio в суспільстві. З цього приводу вчений І. Нагаєвський писав: “Після отримання влади гетьман уповноважив М. Устимовича-Сахна говорити з українськими політичними партіями і створити чисто український кабінет, але той не міг з ними домовитися. Після цього неуспіху гетьман дав те саме завдання проф. М. Василенкові,

але й йому не вдалося сформувати чисто український кабінет через упертість соціалістичних лідерів, що не довіряли гетьманові й його прем'єрам, які хоч і не належали до партій Центральної Ради, але на свій лад любили Україну і готові були їй прислужитися. Залишився зміст промови-заяви Василенка, виголошеної на з'їзді кадетів, де він задокументував свій український світогляд, кажучи, що він прийняв обов'язки українського міністра, вважаючи це своїм обов'язком, і що він не зійде з позиції, яка потрібна для добра Батьківщини — України, без огляду на напади проти його особи. Треба поставити межу революції, інакше вона приведе до руїни. Національна ідея в Україні поглибить державну ідею. Українська культура повинна суперничати з московською культурою, і це змагання сприятиме розвитку культури українського народу. Україна може і мусить стати самостійною державою. Така заява на з'їзді московських кадетів мала велике значення. Нарешті третьому прем'єрові Ф. Лизогубові, нащадкові старого козацького роду, вдалося створити кабінет, але без участі українських соціалістів” [10, 133–134].

І знову амбіції, і знову непорозуміння важливості підтримки П. Скоропадського в ім'я розбудови Української державності та майбуття українського народу. Ми знову хочемо надати слово Н. Полонській-Василенко, свідкові тих подій, саме її чоловік М. Василенко намагався створити перший український гетьманський уряд, і за змістом, і за формою: “Цей момент —відмова соціалістичних партій взяти участь у будіванні гетьманської держави — глибоко трагічний: представники українського народу не знайшли в собі в такій мірі патріотизму, національної свідомості й зрозуміння, щоб стати вище від партійних інтересів і об'єднатися, в ім'я Української Держави. 15 років пізніше з прикрістю казала Л. Старицька-Черняхівська, що ес-ефи “побоялися забруднити свою соціалістичну чистоту”. З ес-ефів лише Д. Дорошенко вступив до кабінету і прийняв портфель міністра закордонних справ. У своїх спогадах Д. Дорошенко писав про свою першу розмову з М.

Василенком, коли домовлявся з ним про вступ до кабінету. М. Василенко казав, що “треба, щоб і при новому курсі політика держави зосталася національно-українською; треба, щоб нові форми української держави були заповнені національним змістом. Отже, від самих українців залежить, щоб і при новій зміні державного ладу й устрою вдержалася сама суть: національно-державна ідея українська” [8, 492].

Отже, замість того, щоби допомогти П. Скоропадському не тільки по зовнішньому вигляду, а і за своєю глибинною сутністю стати справжнім українським лідером і державотворцем, українські політичні діячі, переважна більшість яких були членами соціалістичних партій різноманітних орієнтацій і відтінків, які тим чи іншим чином підтримували провальну і катастрофічну діяльність УЦР, доволі негативно поставили до творення Української Гетьманської Держави (УГД). О. Субтельний так описав подальші державотворчі кроки, П. Скоропадського: “Тому коли до участі в гетьманському уряді запросили кількох відомих українців, майже всі вони відмовилися. Це не лишало гетьманові нічого іншого, як звернутися при формуванні кабінету до людей, не пов'язаних з українським рухом, тим самим давши підставу для звинувачень у тому, що до його уряду не ввійшов жоден “справжній” українець. У новому кабінеті, очолюваному прем'єр-міністром Федором Лизогубом (багатим землевласником), до якого входив лише один відомий український діяч — міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко, бракувало націоналістів, проте він включав ряд талановитих адміністраторів. За якихось кілька місяців на Україні було відновлено дійовий адміністративний апарат. У провінціях урядовці Центральної Ради замінялися на досвідчених адміністраторів, що називалися старостами й призначалися з місцевих поміщиків або земських урядників. У центральному уряді посади розподілилися між професійними чиновниками — переважно росіянами чи русифікованими українцями. Щоправда, труднощі виникли при формуванні діючої армії, оскільки

німці не підтримували створення великої військової сили, здатної кинути виклик їхньому переважаючому впливові. Незабаром на повну силу стала діяти (хоч і з неоднаковою ефективністю) поліція, до якої, як і до армії, ввійшло багато колишніх царських офіцерів. Якщо Центральна Рада мала офіційні дипломатичні стосунки лише з Німеччиною, Австро-Угорщиною та Оттоманською імперією, то Гетьманат обмінявся посольствами з 12 країнами. Його зовнішня політика була головним чином спрямована на укладення мирного договору з Радянською Росією (підписаного 12 червня 1918 р.) та на безплідні суперечки з Австро-Угорщиною навколо питання про анексію східно-галицьких земель та Холмщини”[11, 439-440].

10 травня 1918р. була оприлюднена заява гетьманського уряду. Згідно неї він послідовно проводитиме в життя ідею всестороннього розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови й зміцнення всіх форм української державності. Головне завдання уряду, – зміцнити в Україні державний лад і в умовах спокою повного та справжньої волі довести країну до скликання народного представництва (сойму), що висловить справжню волю українського народу щодо будівництва державного ладу в Україні. Уряд збереже загальний демократичний характер органів земського та міського самоврядування з потрібними змінами в порядку виборів для правильного впорядкування місцевого господарства. Уряд змагатиме шляхом земельної реформи до створення в Україні здорового й сильного, забезпеченого землею, селянства, як підстави народного добробуту, до збільшення сільськогосподарської продукції й підвищення хліборобської культури як основи народного господарства України. Уряд підтримуватиме справедливі домагання українського робітництва і домагання розвитку професійного життя. Уряд дбатиме за привернення порядку в краю, зміцнення влади й утворення нормальних і культурних умов державного правління та господарства [51,7].

4.2. Етнонацієтворча діяльність П. Скоропадського.

Визнання на офіційному міжнародному рівні УГД не тільки сприяло становленню її як європейської країни, але й мало суттєво допомогли українському народу стати справжньою модерною нацією. Якщо під терміном “український народ” ми розумієм етнічних українців, які сформувалися на конкретних географічних теренах України (її етнічних землях), та об’єднані спільним походженням, політичною і етнічною історією, традиціями, звичаями, мовою, етнічною самосвідомістю та самоназвою, культурою тощо. То під визначенням українська нація, ми маємо на увазі етнополітичну спільноту, до складу якої входить як титульний український етнос, так і різноманітні етнічні меншини (росіяни, євреї, поляки, німці та ін.), що довгий час мешкають на українських етнічних землях і усвідомлюють себе громадянами Української держави та активно сприяють її розбудові.

На превеликий жаль, у часи правління гетьмана П. Скоропадського так і не склалося стійких передумов для поступального розвитку як етнічних так і націєтворчих процесів. Український етнос за часи перебування у складі Російської держави (1654–1917 рр.) не тільки втратив свою квазідержавну автономію – козацьку Гетьманщину (1654–1764рр.), але поступово перетворилися на упосліджений народ, який імперська влада намагалася русифікувати і асимілювати. У свою чергу, етнічні росіяни, як колись етнічні поляки у добу Першої Речі Посполитої (1569–1795рр.), обсаджували й займали всі важливі урядові посади, відчували свою зверхність і зневагу до місцевого “тубільного” населення, формуючи у останніх комплекс меншовартості (т. зв. “малоросійства”) та преклоніння перед усім російським. Щоб зробити успішну кар’єру, молоді етнічні українці покидали свою Батьківщину і їхали до метрополії, де з часом повністю русифікувалися і палко віддавали самих себе в ім’я – Російської імперії. Так колись вчинив Микола Гоголь і не зробив Тарас Шевченко, тому перший став “великим русским писателем”, а другий –

українським Мойсеєм... Весь життєвий шлях П. Скоропадський свідчить, що він свідомо крокував дорогою М. Гоголя, а вся його українськість була лише легким нашаруванням. Вже з перших днів свого гетьманування він опинився посеред трьох потужних сил: іноземного мілітаризму (військового командування Німеччини та Австро-Угорщини), українського націоналізму (як лівого так і правого) та російського монархізму (як етнічних росіян, що мешкали тривалий час в Україні, і тих, хто втік з більшовицької Росії, так і “зросійщених” українців, що не могли уявити свого життя без “единой и неделимой” – до речі до останніх, на превеликий жаль, належав і сам гетьман). Саме тому, майже весь час свого правління він свідомо, чи не свідомо (підсвідомо) розбудовуючи УГД, намагався закласти фундамент, для відновлення Великої Росії.

З цього приводу надамо слово П. Скоропадському: “Коли я був обраний хліборобами у Гетьмани, то у своїй першій Грамоті я виклав свою програму і цієї програми, схваленої моїми ж виборцями, я повсякчасно притримувався. Я справді думав, що люди розуміють, що український рух має право на існування. Звичайно, самостійність, якої тоді доводилося суворо дотримуватися із-за німців, які твердо на цьому стояли, для мене ніколи не була життєвою, проте я думав, – а так воно і було б – німці б зміцнили свою політику в бік федерації України з Росією. Я вказував на цю необхідність, перебуваючи у Берліні, і бачив повне співчуття; у німців все було для цього підготовлено. Але для російських сил, як виявилось, я був лише перехідною стадією поміж Центральною Радою і повним знищенням українства. Якщо були деякі кола, котрі визнавали федерацію, автономію чи що-небудь подібне, то справа тут зовсім не в українській ідеї, а виключно в якості зручності для обивателів мати децентралізовану Росію. Зручніше ж якомусь цукрозаводчику чи горнозаводчику з Київської чи Катеринославської губернії їхати до Києва і зразу ж у колі міністрів отримати необхідні йому

довідки і дозволи замість того, щоби волочитися до Петрограду і там висиджували у приймальнях різноманітних сановників... Коротше кажучи, вся ця група бажала рішучого повернення до минулого, як з міркування національного, так і з міркування соціального. Були й особливості: наприклад, деякі зовсім не розуміли українства, хоча самі були природними українцями... Треба було повернутися до старого, для цього, на їхню думку, тимчасово я був потрібен” [4, 51–52], [Пер. Ю.Ф.]

П. Скоропадський сподівався, що він зуміє оволодіти ситуацією і диктувати правила гри для всіх своїх підданих: “Для мене було зрозумілим ставлення великоросійських сил до моїх начинань: вони не хотіли України і думали, що можливо повністю повернутися до старого, а я прагнув Україну, не ворожу Великоросії, а братню, де всі українські прагнення будуть реалізовані” [4, 51], [Пер. Ю.Ф.]

Однією з головних етновизначальних ознак будь-якого народу є його рідна мова. Доля української мови як і багатівікове буття її носіїв українців – важка і терниста. Скільки б не говорилося і писалося про мелодійність, милозвучність, чарівність і старовинність нашої мови один лише аспект буття українського етносу, а саме бездержавність і перебування його у складі інших держав–метрополій перетворював “солов’їну” в то зіпсовану польську, чи то спотворену російську (так зване “малоросійське наречіє”), одним словом другосортну мову рабів і холопів. До честі П. Скоропадського він розумів велике значення української мови як для етнічних українців зокрема, так і для всіх, наголошуємо, всіх громадян УГД: “Великороси зовсім не визнають української мови, вони говорять: “Мову, на якій розмовляють по селах селяни, ми розуміємо, а ось літературної української мови нема. Це галичанський діалект, який нам не потрібен, він жахливий, це суміш німецьких, французьких і польських слів, пристосованих до української мови”. Дійсно, що деякі галичани розмовляють і пишуть своєю мовою; також справедливо й те, що в деяких міністерствах було багато цих

галичан, які досадили публіці своїм діалектом, але вірно і те, що літературна українська мова існує, хоча в деяких спеціальних питаннях вона ще не розвинена. Я погоджуюсь, що, наприклад, у юриспруденції, де вимагається виваженість, ця мова потребує ще достатнього розвитку, але це другорядне. Взагалі ж це обурливо – презирливе ставлення до української мови ґрунтується виключно на безграмотності і на повному незнанні та небажанні знати українську літературу” [4, 49–50], [Пер. Ю.Ф.].

Разом з тим, гетьман з гордістю наголошував: “Я люблю російську мову, українці її терпіти не можуть; щонайменше, вдають, що не люблять її; я люблю середню Росію, Московщину – вони переконані, що ця країна огидна; я вірю у велике майбуття Росії, якщо тільки вона перебудується на нових началах, де всі би частини у вирішенні питань мали би однаковий голос і де б не було б того, як зараз, наприклад, коли в Москві у відомих колах дивляться на Україну, як господар дивиться на робітника; українці такому майбутньому не вірять і.т.д. і.т.д.” [4, 48], [Пер. Ю.Ф.].

Автор від себе хоче додати, що він, етнічний українець, теж любить і поважає російську мову, але коли ця мова на теренах його Батьківщини поступово витісняє українську на околиці політичного, економічного і культурного життя соціуму, тоді вже не до любові, а треба всіляко рятувати рідну мову від тотального лінгвоциду з боку російської, жорстоко обмежуючи її використання. Взагалі існування двох, досить споріднених мов, на теренах однієї країни, а саме України, враховуючи її постколоніальне минуле та ще й враховуючи тотальний інформаційний і мовний тиск Російської Федерації – досить проблематичне. Як полюбляв говорити герой О’Генрі – “Болівар, двох не вивезе”! Чи українська запанує на своїх етнічних теренах, чи російська, третього не дано! Про це свідчить і багатовікова історія українського народу зокрема, і 7,5 місячне існування УГД.

П. Скоропадський вважав, що мирне співіснування і співпраця російської мови, культури тощо з українськими звичаями і традиціями можливе, потрібне й корисне для обох слов'янських народів. Зокрема він наголошував: “Українці постійно говорять про те, що я використовував російські сили для створення України. Так сталося тому, що одними лише українськими силами неможливо було створити щось вартісне. Дійсно культурний клас українців дуже мало чисельний. Це і є бідою українського народу. Є багато людей, які гаряче люблять Україну і бажають їй культурного розвитку, проте самі ці люди російської культури, і вони, піклуючись про українську культуру, ні на йоту не зрадять російській. Це вузьке українство виключно продукт, привезений нам з Галичини, культуру якої цілком пересаджували нам не має жодного сенсу: ніяких передумов на успіх немає і є звичайним злочином, оскільки там, власне, й культури нема. Адже галичани живуть недоїдками з німецького і польського столу. Вже одна мова їхня виразно це відображає, де на п'ять слів 4 польського і німецького походження. Я галичанин дуже поважаю і ціную за те, що вони глибоко віддані своїй батьківщині, а також і за те, що вони справжні демократи, які розуміють, що бути демократом – не означає діяти по-більшовицькому, як це, на наш сором відбувається у нас. У них попри все є свій освічений клас, що дає впевненість, що галичани зуміють зберегти свою народність. Великороси і наші українці створили спільними зусиллями російську науку, російську літературу, музику і малярство, і відмовилися від цього свого високого і прийнятного для того, щоби взяти ту ницість, яку нам, українцям, так наївно люб'язно пропонують галичани, просто смішно і немислимо. Неможливо дорікнути Шевченкові, що він не любив України, проте нехай мені галичани чи хто-небудь з наших українських шовіністів скаже по совісті, що, якщо би він був тепер живий, відмовився би від російської культури, від Пушкіна, Гоголя та інших і визнав би лише галичанську культуру; стовідсотково, що він, ні на мить не вагаючись, промовив би,

що він ніколи від російської культури відмовитися не може і не бажає, щоби й українці від неї відмовились. Але одночасно з цим він би працював над розвитком своєї власної, української, якщо б умови надавали йому таку можливість. Наскільки я вважаю необхідним, щоби діти вдома і в школі говорили тією ж мовою, якою мати їх навчала, знали би у дрібницях історію своєї України, її біографію, наскільки я вважаю необхідним, щоби українці працювали над створенням своєї власної культури, настільки я вважаю безглуздим і згубним для України відірватися від Росії, особливо у культурному відношенні. При існуванні у нас і вільному розвитку російської та української культури ми можемо розквітнути, якщо ж ми тепер відмовимося від першої культури, ми будемо лише підстилкою для інших націй і ніколи нічого великого створити не зуміємо” [4,233–234], [Пер. Ю.Ф.]

Проте, на превеликий жаль, П. Скоропадському так і не вдалося досягти міжетнічного порозуміння і загальнонаціональної злагоди. Не можуть, апріорі, люди з великоросійським мисленням і переконаннями створити незалежну, самостійну, демократичну українську державність. Скільки вони не будуть її будувати, стільки в них буде, врешті-решт, виходить чергова Російська імперія, чи щось на її кшталт. Ось так сталося і з розвитком української мови у добу Гетьманату П. Скоропадського, хотіли як краще, а вийшло як завжди. З цього приводу надамо слово очевидцю і безпосередньому учаснику тих подій В. Винниченку: “Хоч воно і декларувалося, що державною мовою на Україні є тільки українська мова, а тим часом вища судова інституція, Сенат, більшістю голосів постановила, що й руська мова повинна вважатися державною мовою... Хоч заявлялось, що на провінції також повинна скрізь українська мова бути урядовою, а тим часом українців урядовців скрізь було викинено, або арештовано, або навіть розстріляно, а замість них настановлено відомих істино-руських людей” [24, 67].

На думку П. Христюка в УГД збільшилися чисельність проросійські налаштованих партій та їх періодичних видань, також розпочався відвертий русифікаторський похід проти української мови, освіти, загострювалась напруженість між патріотичними українськими силами й проросійськими (Великомосковськими), на бік яких став П. Скоропадський. [47, 84-86].

В серпні 1918р. представники “Союзу земельних власників”, одна з проросійських політичних сил, на яку опирався гетьман, подали міністру внутрішніх справ “Записку о русском языке” в якій домагалися “отмененія введенаго революційним правительством галицько-латінскаго языка, некультурнаго і чуждаго для України” [25,238].

Хоча цей українофобський проект і не був реалізований, але те, що такі наміри були, то це історичний факт і треба з ним рахуватися, бо саме в таких жорстких умовах відроджувалась і розвивалась на державному рівні українська мова.

Однією з важливих ознак будь-якого народу, в тому числі й українського є спільність території його формування, розселення, відтворення і відмежування від своїх сусідів. Відомий вітчизняний вчений, засновник сучасної української географії та геополітики Степан Рудницький у 1923р. писав, що серед п'ятох основних прикмет, які об'єднують людські спільноти в одну національну групу, саме питома суцільна національна територія, на якій була або може бути питома національна держава, є визначальним чинником формування етносу [26,162].

Отже, наявність власної етнічної території формування, становлення та подальшого розвитку вже в якості міжнародно-визнаних державних кордонів національних українських теренів є надзвичайно важливим для українців, їх геополітичного становища в сучасному світі й майбутньому цивілізаційному розвитку. У П. Скоропадського з цього питання була власна позиція, він наполягав на першорядності творення

УГД не за етнічним (етнографічним) принципом, а за територіально-державним: “За Брест-Литовським договором, Німеччина визнавала Україну в етнографічних кордонах. Це був головний принцип для майбутнього, на думку панів, які брали участь у підписанні Брест-Литовського договору, яким треба було керуватися при демаркації українських кордонів. Виходив абсурд, але ним українські дипломати не переймалися. З одного боку виявилось, що Україна в’їхала у саме серце Облaсті Війська Донського, захопивши при цьому Ростов, таким чином, Дон відрізався остаточно від моря. З іншого боку, Кримський півострів, слабо, відносно, населений українцями, не входив до складу України. треба було подивитися на карту, щоби зразу зрозуміти наскільки така держава не має можливості для того, щоби бути життєздатною” [4, 234–235], [Пер. Ю.Ф.].

Проте, наведена цитата не свідчить, що гетьман легковажив українськими етнічними землями і розкидався ними наліво й направо, навпаки, він намагався розбудувати УГД, до якої мало увійти щонайбільше територій, на яких мешкали етнічні українці. Так, у розмові з німецьким послом П. Скоропадський 10 травня 1918 р. наголошував: “...особливе значіння для відродження України полягає в справі установлення її кордонів, особливо південного і таким чином, у володінню Кримом... Опріч того, володіючи південним берегом Криму, Україна одержала б такі природні порти, як Севастопіль і Теодозія. Без Криму Україна була б від Чорного моря відтята... Україна без Криму стати сильною державою не могла б і особливо з економічного боку була б несильною. Так ненатурально одрізана від моря мусила б Україна обов’язково збільшувати стремління до захоплення цього морського побережжя, а разом з тим повстали б загострені відносини з тією державою, котрій би було передано посідання Кримом. Тим більше, що було б з етнографічного боку неоправданим заснування планованої татарської держави, бо татари складають не більше 14/5 кримського

населення” [27, IV]. На нашу думку, йому це вдалося зробити. Надамо слово очевидцю й учаснику Остапу Войнаренку: “Як відомо, наші уенерівці й пізніше не були прихильниками, а тим більш повірниками ідеї Соборної Української Держави. То що вже й говорити за часи 1917 — 1918 років! Тож і не диво, що свою Українську Народну Республіку вони будували в складі лише . . . вісьмох губерній. До неї не мала входити ні Кубанщина, ні Ставропільщина, ні Чорноморщина, ні Галичина, ні Буковина, ні Закарпаття, ні Подунайщина, де ще й нині живуть нащадки задунайських Запорожців, ні навіть Крим, що так багато був зрошений кров’ю наших козацьких прадідів. Це все мало лишатись поза межами У.Н.Р. Тож і не диво, що на мировій конференції з Німцями, в 1918 році, в Берестю, уенерівські дипломати, не лише без усякого примусу з боку німецьких дипломатів, але на їх велике здивування — зріклись Криму, бо вони, бач, були — як самі тоді заявили — “за мир без анексій і контрибуцій” (!?!). Отже через це навіть Крим і той лишили наші щедрі соціалісти поза межами України. Та коли Гетьман прийшов до влади, його Міністерство Закордонних Справ, на чолі якого стояв заслужений український діяч й історик проф. Дмитро Дорошенко, почало робити пильні заходи, щоб збирати українські землі та щоб зробити з Гетьманщини дійсну Соборну Українську Державу. Щоб улекшити цей процес, рішено викликати в них українську ірреденту, а на скріплення українського руху взагалі, секретно хвалено субсидії на організацію та поширення “Просвіт” цих земель. Особливо звернено увагу на Крим, Кубанщину, Холмщину (вона рівнож лишалась поза межами У.Н.Р.) т Донщину. Як відомо, пізніше не тільки Холмщину, але й Крим Гетьман з’єднав для України, а Кубанщина, після відбудови станового козацтва над Дніпром, була вже на дорозі до з’єднання зі своїм матірним пнем” [23, 21].

Таким чином, незважаючи на досить складну міжнародну ситуацію і внутрішні проблеми П. Скоропадський під час свого правління

забезпечив не тільки єдність і збереження базових українських етнічних земель, а й домогся включення нових територій до складу УГД, та значно посприяв покращенню її європейського статусу. Про це свідчить безпосередній співучасник Антін Кущинський: “В закордонній політиці уряд Гетьмана добився ратифікації Берестейського мирового договору центральними державами, що uznali самостійність України. Складено договір з Кримом, що став автономною частиною України. Створено торговельний, політичний і військовий союз з козацькими урядами Дону й Кубанщини. Заключено договір з Грузією. Закінчено переговори з Румунією, присєднавши до України Бесарабію. Приєднано зі стратегічних причин до України Сіверщину та українські повіти Мінської, Могилівської, Курської та Воронізької губерній. Приєднано до України Холмщину й Підляшшя помимо противних старань австро-угорської дипломатії, яка під впливом поляків хотіла приєднати ті землі до Польщі, Через посередництво Отамана Оренбурзького Козацького Війська генерала Дутова Гетьман нав’язав приязні зносини з Сибірською армією Адмірала Колчака на сході, а в той же час простяг руку дружби з Білорусією й Литвою. Відбулися мирні договори з Совітською Московщиною, яка признала тоді самостійність Української Гетьманської Держави і з нею було встановлено державні кордони. Між іншим, тоді уряд ССРСР не мав сили противитись Україні і навіть дозволив спеціальним потягом з відповідною охороною переїхати з Петрограду до Києва всій родині Гетьмана... За Гетьмана було акредитовано в Українській державі амбасадорів, послів та дипломатичні місії від 30-ти держав, які признали нашу державу “де юре” або “де факто”. Українська ж держава мала свої дипломатичні представництва в 23-ох державах. Завдяки добре веденій закордонній політиці й економічному розвитку державна скарбниця виповнилася мільйонами чужоземної валюти” [20, 18–19].

Також, однією з визначальних ознак українського народу є його звичаї, традиції, які у сучасних умовах повинні не тільки зберігатися, вивчатися, а і знаходити своє відображення у національному, культурному, освітянському і науковому середовищі. П. Скоропадський розумів надзвичайне значення відродження української як традиційної, так і сучасної культури, освіти, науки. Так, 29 червня 1918 р. на прийомі вчителів він виголосив промову. Зокрема він зазначив: “Панове вчителі! Більше ніж 250 років минуло від того часу, коли Україна з’єдналась переяславською умовою з Московщиною, як рівна з рівною. Весь час об’єданого життя України з Московщиною можна назвати тяжким 250 літнім ярмом національної неволі українського народу. На протязі цього довгого часу московська політика помосковлення і централізму зробила те, що український нарід забув, хто він і чий ми діти. Дійшло, навіть, до того, що більшість синів України соромилась назвати, себе Українцями, вживати свою рідну мову вважаючи її за мову мужицьку, навіть носити свої національні прізвища. Після загально-російської революції, коли пута централізму були назавжди розбиті, коли український нарід зміг виявити своє національно-державне обличчя, – державну владу на Україні захопили темні невідповідальні люде, котрі не вмiли або не хотіли, або просто державним безладдям бажали доказати неможливість існування незалежної України. Коли утопійність політики цих людей досить виявилась, коли український нарід переконався в потребі міцної влади, яка змогла б забезпечити українському народові вільний розвиток його духових культурних сил, – я, як вірний син України примушений був послухати голосу народу та свого серця, й узяти всю державну владу в свої руки. Прохаю пам’ятати, що не задля себе взяв я цей важкий тягар, а задля користи українського народу, Я. висловлююся так: “не про себе турбуюсь я, а про те, щоб жила Вільна й Незалежна Самостійна Україна”. Народні потреби мені добре відомі і я пороблю всі заходи, щоб створити краще його життя. Вас же панове, прохаю, коли роз’їдетесь на свої

посади, прикласти весь свій розум і любов до Неньки-України на те, щоб підняти рідну національну школу як найвище, розуміючи, що тільки освіта допоможе народові використати ті багатства, котрі сховані як в нас самих, так і у всій Українській Державі і що тільки-вона допоможе народові вийти на кращий, спокійний і рівний шлях життя. Крім того прохаю вас, панове, вжити всіх заходів, щоб розтолкувати мало освіченому народові про нині існуючу державу і розкрити народові очі на тих, хто в неспокої і людським хвилюванні бачить свою власну користь. Прохаю пам'ятати, що я не той, хто багато обіцяв й нічого не дає, а той, хто працює мовчки, маючи своєю метою тільки щастя народу, українського народу. Єдиний, незалежний, вільний Україні слава!" [27, I–II].

Про цю гігантську роботу свідчить О. Войнаренко: "Колосальну працю перевело за Гетьмана також Головне Управління Мистецтва і Національної Культури, що було свого роду окремим міністерством. На чолі його стояв добрий знавець мистецтва та української старовини, д-р Петро Дорошенко, особистий приятель Гетьмана (а родич проф. Дмитрови Дорошенкови). Загинув трагічно, розстріляний большевиками. Мало кому відомо, що повстання цієї установи треба завдячувати нікому іншому, як самому Гетьману. Це в нього зродилась думка –розкрити нашому народові його власні мистецькі скарби та здобутки його більш як тисячелітної культури й, піднявши їх з пороку віків на денне світло та відповідно обробивши, зробити їх найвищою окрасою Української Нації. Ця думка почала блискучо здійснюватись, коли Рада Міністрів ухвалила відповідний законопроект, в скорім часі стверджений підписом Гетьмана. Головне Управління Мистецтва і Національної Культури ділилось на різні відділи, як от: театральний, музичний, відділ охорони пам'яток української старовини, мистецтва, архівно-бібліотечний відділ тощо. По них працювали такі сили як Ганна Старицька, Микола Садовський, Олександр Кошиць, Кирило Стеценко, Володимир Модзалевський,

Давидовський, Нарбут і багато інших українських артистів, музиків, малярів, графіків, композиторів та диригентів, як рівнож і знавців та теоретиків мистецтва. З Гетьманської Державної Скарбниці сипались щедрі субсидії на українські театри та музичні імпрези; творились школи та інститути, де українська талановита молодь вчилась того чи іншого мистецтва” [23, 24].

Величезне навантаження випало на долю співробітників Міністерства Народної Освіти, та його керівника Миколи Василенка. У своїх спогадах його співпрацівник О. Войнаренко пише: “Вступивши до Міністерства, ми застали ще міністра Івана Стешенка. Це був гімназійний педагог, з яким ми й особисто заізналися. Належав він до партії українських соціал-демократів. Особисто – лагідна, розумна і надзвичайно мила людина. Це не був партійний фанатик, а тому щиро дбав за Міністерство Освіти як таке. Через це тут знайшовся весь цвіт нашої освітньої еліти, його заступником був Петро Холодний, що рівнож вчив в одній з київських гімназій. На посадах директорів департаментів були старі, переважно дореволюційні українські патріоти, що мали освітній стаж зі середних або вищих шкіл. Так директором департаменту вищої освіти був університетський професор Т. Сушицький, середньої — проф. А. Синявський, нижчої — проф. Андрій Лещенко, позашкільної— проф. Софія Русова, професійної — проф. Олександр Вілінський, що перед тим викладав на київській політехніці. На чолі загального департаменту стояв проф. Павло Зайців, що перед тим був доцентом петербурського імператорського університету. Політично, на вищих посадах, крім соціялістів, були люди і зовсім націоналістичного наставлення. Чимало з них ще недавно належали до партії так званого ТУП цебто “Товариства Українських Поступовців”, а свою пізнішу назву “Автономістів-Федералістів” змінили на “Соціялістів-Федералістів” чи коротко – “Ес-Ефів”. Як згадувано вище, така вже була тоді мода. Тоді вважалось, що свідомий Українець чомусь-то мусить конче бути ще й

соціалістом. Бо хто не соціаліст, той “ворог народу”, “реакпіонер”, “контр-революціонер”, і трохи не зрадник України. Між іншим, того роду хоробливе явище виявили пізнійше і наші націоналісти, що взявши монополію на український націоналізм, вважали за українського патріота лише того, хто належав до їх партії, а решта, хочби й як заслужених та відданих Україні людей, розглядалась за шкідників українського визвольного руху. За часів У.Н.Р. (Української Народної Республіки) треба було конче бути соціалістом кожному, хто хотів співпрацювати для нашого державного відродження або щонайменш, удавати себе за такого. Мабуть з цих причин і наш заслужений історик, проф. Михайло Грушевський, ні сіло ні пало, на старість, раптово також пошивсь у соціалісти. Своім науковим авторитетом він потягнув за собою багато українського молодого цвіту на соціалістичні манівці, а пізнійше, вже з, еміграції, пішов до співпраці з червоною Москвою – для своєї власної передчасної загибелі, як і для загибелі тої української молоді, що наосліп йшла за “батьком Грушевським”. Не хотів він служити українському Гетьманови, не хотів навіть узяти участи в організації Української Академії Наук, що творилась за Гетьманщини; зате одним з перших вернувся під Совети на Україну й цим робом віддав себе на службу московському червоному гнобителю нашого народу. І так зробив не якийсь там дрібний український урядовець, лише самий Президент Української Народної Республіки... Коли тепер згадаєш за той розмах праці нашого Міністерства, а зокрема – за жертвенну працю його вищих керівників, за працю численних всяких комісій, члени яких, по звичайній денній роботі по різних департаментах, працювали ще й вечорами, не раз і до пізньої ночі; коли перебираєш величезні здобутки, які воно осягнуло, під розумним і дійсно державним проводом Гетьмана, на полі української освіти, мистецтва та української культури взагалі – серце мимоволі наповнюється зовсім оправданою гордістю доконаного великого діла а разом з тим і пекучим боєм, що все те знищено українськими руками

Винниченка, Петлюри, Микити Шаповала та інших хорувавших на владоманію і соціалізацію-манію уенерівських соціалістів. Почнемо з вищого шкільництва. За Гетьмана відкрито: Український Державний Університет у Києві, Український Державний Університет у Кам'янці Подільському, Історико-Філологічний Факультет у Полтаві та Правничий Факультет у Січеславі (бувшій Катеринославі, тепер Дніпропетровськ). Також в існуючих університетах з викладовою російською мовою (в Харкові, Києві та Одесі) заведено по чотири катедри українознавства: української мови, української літератури, історії України та Історії українського права. Рівнож Історико-Філологічний Інститут ім. Безбородька в Ніжині (на Чернигівщині) дістав три українські катедри: української мови, української літератури та історії України. Пляновано і в цих вищих школах, з придбанням нових наукових українських сил, перейти з часом на українську викладову мову. Щоб прискорити розмосковлення вже існуючих шкіл, в літі, в столиці, в губерніальних, а часом і в повітових містах переведено вчительські курси, де викладались предмети українознавства (українська мова, українська література, історія та географія України). На курсах, відмовляючи собі у вакаціях, жертвенно працювали наші професори не тільки середних, але і вищих шкіл. Говорючи за вакації, зазначимо, що в ту добу нашого дійсного державного відродження нам і в голову не приходило кудись виїздити з Києва на відпочинок. Особливу увагу звернено на наші пограничні землі, як от Холмщина, Полісся, південні повіти Курщини та Вороніжчини, де чужі впливи більше відчувались. Підписом Гетьмана затверджено ухвалу, що з початку шкільного року будуть прийматись до навчання в школах лише ті вчителі, що покінчили того роду курси і вже могли викладати науку в українській мові” [23, 11-12, 14–15, 20].

Отже, найбільше успіхів за часів існування УГД було досягнуто в царині національної освіти, науки і культури. П. Скоропадський продовжив розпочатий ще у добу УЦР курс на українізацію освіти.

Українізація школи потребувала великої кількості фахових вчителів, які б вільно володіли державною мовою. Тому, вже у травні 1918р. Міністерство народної освіти (керівник – М. Василенко) затвердило план організації курсів українознавства для вчителів-освітян. Робота з перепідготовки педагогічних кадрів дала можливість затвердити українізацію близько 5,4 тис. початкових шкіл. Тільки у травні 1918р. засновано близько 50 нових українських шкіл, а всього за часи гетьманування П. Скоропадського було створено біля 150 нових україномовних гімназій, у тому числі й сільських районах, які повністю фінансувалися за рахунок державного бюджету, а також тиражовано кілька мільйонів примірників україномовних підручників і посібників, а у більшості шкіл упроваджено вивчення української мови. Так, у серпні 1918р. очільник УГД ухвалив закон “Про обов’язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України у всіх середніх школах” 17.08.1918р. гетьман прийняв рішення про перетворення Першого українського народного університету у Києві, на державний, а 22 жовтня був створений Кам’янець-Подільський український державний університет. Всього за добу УГД було відкрито більш як 20 вищих навчальних закладів. 14 листопада 1918р. П. Скоропадський особисто ухвалив закон “Про заснування Української Академії Наук” та затвердив її перший склад із 12 дійсних членів. 27 листопада відбулося перше установче засідання УАН, на якому обрано голову–президента академії Володимира Вернадського. Також було засновано Державний Український Архів, в якому мали бути зосереджені документи історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограду, створено Український драматичний театр, Державну драматичну школу, Український національний театр державної оперети імені М. Лисенка, Національну Галерею Мистецтва, Український Історичний музей та Українську Національну Бібліотеку, яка дуже швидко зростала, і вже наприкінці гетьманської доби в ній нараховувалося понад 1 млн. книжок,

серед них багато унікалів, стародруків тощо [12, 458], [8, 500–501], [23, 15-18].

Один із важливих складових компонентів етнічної свідомості є релігійні вірування. На думку вченого Б. Савчука, релігійність і етнічність тісно поєднані і взаємопереплетені в буттєвому просторі українського народу. Релігійність є неодмінною складовою і своєрідним виявом його етнокультури як цілісного самобутнього явища. Сформована впродовж тривалого розвитку релігійність українців ввібрала в себе неповторність їхнього етнічного світобачення та ментальності, що найвиразніше виявляється в архаїчних елементах обрядовості, національних особливостей храмовлаштування, яке, не порушуючи канонів східного обряду зросло на традиціях народної культури [28, 497].

П. Скоропадський не тільки розумів величезне значення релігії в житті українців, але й намагався посприяти щоби український народ не залежав у релігійному питанні від Російської Православної Церкви (РПЦ). Саме з цією метою при гетьманському уряді було засноване Міністерство віросповідань, першим керівником якого призначено професора В. Зінківського, прихильника незалежності від Москви Української Церкви. Так, у червні 1918 р. він виголосив Церковному Собору, непохитну волю П. Скоропадського – “встановити автокефалію Української Церкви” [8, 502]. А вже на останній сесії Церковного Собору 12. 11. 1918 р. новий керівник цього міністерства зачитав декларацію, в якій зокрема було наголошено: “В самостійній державі має бути і самостійна Церква... автокефалія Української Церкви. Це не лише церковна, але й національна наша необхідність... В імені уряду Української Держави маю за честь оголосити його тверду і непохитну думку, що Українська Церква має бути автокефальною” [29, 332–334].

Отже, очільник УГД особисто активно сприяв створенню Української Автокефальної Православної Церкви, тим самим утверджуючи на вищому державному рівні постулат, що Україна та

українці мають повне моральне, юридичне і світоглядне право мати свою національну церковну організацію повністю незалежну від РПЦ і підлеглу тільки Вселенському Патріарху в Константинополі.

Отже, завдяки етнонацієтворчій діяльності П. Скоропадського відбулися позитивні зрушення й зміни в житті українського народу. Насамперед, це стосується розвитку і впровадження української мови в усі сфери тогочасного соціуму, особливо в освіту, культуру та науку; намагання гетьмана включити до складу УГД етнічні українські землі; сприяння національно-культурному і духовному відродженню України; прагнення створити незалежну від РПЦ УАПЦ тощо. Разом з тим, ми хочемо зауважити, що не завжди етнонацієтворча діяльність П. Скоропадського була послідовно-українською, іноді вона була непослідовною, і перебувала під тиском як об'єктивних так і суб'єктивних причин, але про це ми розповімо у наступних розділах нашої книги.

4.3. Державотворчі здобутки і прорахунки очільника УГД

Зразу ж після приходу до влади гетьман намагався вирішити низку важливих економічно-фінансових проблем УГД. Найактуальнішою тогочасною проблемою в Україні було як найшвидше розв'язання аграрного питання. Гетьман намагався створити стан заможних селян-власників (козаків), які мали стати його надійною порою. Так, окремим універсалом 16 жовтня 1918р. він відновив козацтво як привілейований стан суспільства й особисто очолив Велику козацьку раду [51, 13]. Також, П. Скоропадський ініціював підготовку проведення реформи земельних справ. За її програмними положеннями та майбутніми законопроектами в УГД обмежувалося велике землеволодіння. Усі великі земельні мастки мали бути примусово викуплені державою за допомогою Державного Земельного Банку і розподілені між селянами не більше як по 25 десятин в одні руки. Тільки господарства, які мали господарське значення, обслуговували цукроварні, плекали расову худобу тощо, могли мати по 200 десятин. Але цей проект так і залишився проектом, заможні

землевласники не бажали поділитися з українським селянством і, врешті-решт, втратили все. В УГД успішно працювало міністерство фінансів – керівник А. Ржепецький. Завдяки фаховій роботі українських фінансистів вдалося налагодити грошовий обіг і створити стабільний державний бюджет. Українська валюта, забезпечена природними багатствами України та головним чином збіжжям і цукром стала міцною. Розпочала потроху працювати промисловість та відновлюватися шляхи сполучення. Так, за період першої війни з більшовицькою Росією та її українськими маріонетками (січень–лютий 1918р.), багато залізниць було зруйновано, мости пошкоджені або висаджені в повітря, паротяги та вагони у великій кількості були вивезені до Росії. Міністерство шляхів під умілим керівництвом В. Бутенка спромоглося вже в середині літа 1918р. налагодити на теренах УГД нормальний залізничний рух [8, 499–500].

Проте всі ці досягнення, які були безумовно, вагомим здобутком УГД та її керівника, базувалися на дуже хиткій соціально-політичній основі. Вузька соціальна база; реставрація старих порядків та непослідовність у прийнятті рішень; посилення впливу на державно-самостійницьку діяльність П. Скоропадського російських і проросійських консервативних кіл і послаблення в свою чергу авторитету українських і протиукраїнських налаштованих політиків і діячів; повне підпорядкування соціально-економічної політики інтересам панівних неукраїнських верств населення та командуванню німецької і австро-української армії, а також абсолютна залежність УГД від іноземних збройних підрозділів; швидке наростання соціальної напруженості та формування антигетьманської організованої опозиції; та, нарешті, відсутність професійної української армії – все це були ті фактори ігнорування, яких, врешті-решт, і призвело до повного краху Гетьманату [44, 30-35], [48, 97-123].

На нашу думку, зі всіх цих багатьох чинників, найбільш вагомим саме в тих умовах (Перша світова війна, громадянська війна в Росії) була

відсутність в УГД власних Збройних Сил. Чому вже з першого дня свого правління П. Скоропадський не розпочав процес творення національної армії? Надамо слово гетьману: “У процесі творення армії справи спочатку йшли дуже погано. Ось тут я також беру на себе велику частину провини особисто на себе. Але намагаючись бути об’єктивним, я все ж не бачу своєї провини там, де як я чув, багато хто її знаходить. Я визнаю свою провину і провину військового міністерства і всього вищого командного складу в тому, що ми передбачали, що німці будуть перебувати до пізньої весни, і ми встигнемо сформувати справжню армію, по останньому слову військового мистецтва. Ми не врахували, що у Німеччині відбудеться революція, яка докорінно змінить ситуацію. Я відчував, що німці не можуть бути переможцями, що вони можуть бути розбитими. Я міркував, що у такому випадку Антанта зацікавлена повністю нас підтримати, і це відновить рівновагу до того часу, коли я сам буду пересуватися на власних ногах. Ця невірна думка і стала засадничою всіх наших заходів. Якщо все це прийняти до уваги, тоді всі наші дії у військовій царині будуть зрозумілі. Вже при першій моїй розмові щодо формування армії, генерал Греннер відповів мені: “Нащо вам армія? Ми перебуваючи тут, не дозволимо будь-яких антиурядових виступів у середині країни, а стосовно Ваших північних кордонів Ви можете бути абсолютно спокійні, ми не допустимо більшовиків. Створіть собі невеликий загін кількістю дві тисячі чоловік для підтримання порядку у Києві та для охорони Вас особисто”. Мене це дуже засмутило. Я наказав зробити набір серед хліборобів і вирішив сформувати Сердюцьку дивізію...”[4, 178–179], [Пер. Ю.Ф.]

А тепер ми хочемо надати слово сучаснику тих подій, колишньому хорунжому Української Галицької Армії (УГА), військовому історичу Зенону Стефаніву, щодо організації Збройних Сил УГД: “Захопивши владу, гетьман Скоропадський наказав даліше формування регулярної армії, яке було намічено ще за Центральної Ради. Однак організація

війська за весь час гетьманщини не вийшла поза межі підготовки кадрів. Творення української армії гальмували передусім назначені гетьманом вищі військові начальники, командири Корпусів і дивізій, здебільша росіяни, а далі і німецьке військове командування. І одним та другим була не на руку сильна українська армія, А все ж за гетьманського періоду виготовлено добрі організаційні форми майбутньої української армії. Військовим міністром гетьман призначив росіянина ген. О. Рагозу, що в часі революції був проти українізації війська, а віцеміністрами – ген. О. Лігнава і контр-адмірала М. Максимова; перший зросійшений німець, другий – росіянин. Начальником Генерального Штабу залишився надалі полк. О. Сливинський, який займав це місце й за Центральної Ради. В червні 1918 р. зорганізовано Генеральний Штаб у такому складі: помічник начальника штабу – полк. Какурін, перше генерал-квартирмейстерство з підвідділами – оперативним, розвідковим, зв'язку, топографічним і закордонним – ген. Дроздовський; друге генерал-квартирмейстерство з підвідділами – мобілізаційним організації війська та головної шкільної управи – ген. Прохорович. Залізничний відділ, інспектура артилерії, військово-технічна інспектура та інспектура повітряних сил підлягали безпосередньо самому начальникові штабу. У другому ген. квартирмейстерстві працювало багато українських військових діячів, знаних із попередньої діяльності, тимто й цей відділ мав українське обличчя. Головною шкільною управою, що опрацьовувала військові статuti і підручники, керував ген. М. Юнаків, та були зайняті в ній – генерали Дальвіг і Остафіїв, полковники В. Петрів, В. Сальський, В. Садовський, В. Євтимович, Воскобійників, сот. Чернявський і інші. 24 липня 1918 р. рада міністрів ухвалила закон про загальний військовий обов'язок та затвердила плян організації армії, виготовлений генеральним штабом. За літо ухвалено закони про організацію військового судівництва, військово-санітарної служби та постачання. Час дійсної військової служби визначувано в піхоті на два роки, в кінноті й артилерії

на три, у флоті на чотири роки. Служба в запасі мала тривати до 38 року життя, а в ополченні – від 39 до 45 року життя. У стані армії мирного часу мало бути; 175 генералів, 14.930 старшин, 2.975 військових урядовців, 291.221 підстаршин і козаків та 63.081 коней. Щорічні видатки на військо ухвалено було в сумі 1.254 мільйонів карбованців. Новобранців до війська мали набирати: 15 листопада 1918 р. і 1 березня 1919 р. Постачання коней для армії мало бути викопане на 1 січня і 1 квітня 1919 р. На основі пової організації українська армія мала б була складатися із 8 армійних корпусів, 1 сердючкої дивізії, 8 корпусних кінних полків, 1 окремої таврійської пішої бригади, 4 кінних дивізій, 1 окремої кінної бригади, 2 понтонних куренів, 3 окремих важко-гарматних бригад, 3 повітряних інспектур, 2 інспектур повітреплавних баталіонів, 1 ескадрілі бомбардувальних літаків, 1 повітряної школи, 4 залізничних куренів, 9 інспектур кінного ремонту, 8 ремонтних депо, 1 булавного кінного полку, 4 запасних кінних полків і 108 повітових комендантур. Крім того, мали бути зорганізовані на осінь 1918 р. військова академія з трирічним навчанням, 4 кадетські школи, 2 військові школи старшин для піхоти та по одній для кінноти, артилерії й технічної служби. Корпуси мали поповнюватися територіально й одержали назви за своїм розташуванням; 1 – Волинський, 2 – Подільський, 3 – Одеський, 4 – Київський, 5 – Чернігівський, 6 – Полтавський, 7 – Харківський, 8 – Катеринославський. Корпус складався з двох піхотних дивізій, двох бригад польових гармат, одної бригади важких гармат, одного корпусного кінного полку, чотирьох авто-панцерних сотень, чотирьох радіо-телеграфічних сотень, одного повітряного парку, одного санітарного куреня і двох залізничних сотень. Піхотна дивізія складалася з трьох піхотних полків, полк – із трьох куренів, курінь – із трьох стрілецьких сотень і сотні скоростріль. Кінна дивізія мала дві бригади, один кінно-гарматний полк, кінну сотню піонерів, сотню циклістів і сотню кінних розвідників. Бригада мала два кінні полки, полк – п'ять кінних сотень і

кінна сотня скорострільів. В склад 1 кінної дивізії увійшли полки; 1. Чугуївський, 2. Ізюмський, 3. Чернігівський; 4. Сумський: 2. Дивізії: – 5. Кинбурнський, 6. Ольвіопільський, 7. Володимирський, 8. Український; 3. дивізії: – 9. Тираспольський, 10. Новгородсіверський, 11. Одеський, 12. Полтавський: 4. дивізії: – 13. Стародубський, 14. Охтирський, 15. Білогородський, 16. Вознесенський; окремої кінної бригади: – 17. Бужський і 18. Київський. Гарматна бригада складалася з трьох полків, у кожному по три батареї. Разом у складі української армії мало бути 54 піхотних полків, 28 кінних, 48 полків польових гармат, 33 полки важких гармат і 4 кінно-гарматні полки. Восени 1918 р. вже були сформовані майже геть чисто старшинські й підстаршинські кадри в корпусах і кінних дивізіях. Старшин приймали тільки з передвоєнними кваліфікаціями. Через те до армії ввійшли старшини, хоч і фахово освічені, але з національного боку байдужі. Прийнято теж дуже багато старшин-росіян, що взагалі вороже ставилися до українства. Зате особливим розпорядком військове міністерство заказало приймати до війська старшин воєнного часу, що склалися в великій частині з патріотично настроєної української інтелігентської молоді. Правда, запасове українське старшинство нижчих ступенів, відповідно ще перешколене та прийняте до активної служби в армії, було б падало їй національного змісту й вигляду. Але ж – росіянам на високих військових становищах цього не хотілося. Уніформа для української армії не була ще устійнена, над її оформленням працювала окрема комісія. Установлено нові військові ступні, відзнаки для старшин й підстаршини на плечах німецького зразку; підстаршини; гуртковий – один срібний пасочок, 5мм завширшки впоперек плечика, ройовий – два, чотовий – три, бунчужний —один 10мм. завширшки; молодша старшина; хорунжий – одна зірка, значковий – дві здовж плечика, сотник —три; булавна старшина; військовий старшина два срібні позументи 4мм. завширшки рівнобіжні вздовж плечика й одна зірка, осавул – два позументи і дві зірки, полковник – два позументи і три зірки;

генеральна старшина; генеральний хорунжий – срібний позумент 4мм завширшки зигзагом вздовж плечика й одна зірка, генеральний бунчужний – позумент і дві зірки, генеральний обозний – позумент і три зірки. Затверджено також відзнаку на шапку – тризуб. Відзнака ця прийнята була в українській армії за цілий час існування української влади, і війська, також і після гетьманщини”[31, 99–104].

Отже, плани щодо формування гетьманських Збройних Сил були досить таки вражаючими, але реально, а не на папері існували такі військові формації: Окрема Запорізька дивізія (колишній Запорізький Корпус), у складі трьох піхотних полків, Гайдамацького полку, кінного імені Гордієнка полку, гарматного полку, кінно-гарматного дивізіону, інженерного полку, авто-панцерного дивізіону і авіаескадрилю – загальною чисельністю до 25 тисяч вояків; згадувана вже Сердюцька дивізія, яка у жовтні 1918р. складалася з 4 піхотних полків, кінного Лубенського полку, гарматного і авто-панцерного дивізіону та технічної сотні – загалом до 5 тисяч; Козацько-Стрілецька або т. зв. Сіра дивізія (її вояки були одягнені у сірі жупани) до її складу входили 4 піхотні полки, гарматний полк і технічна сотня – у червні вона нараховувала близько 4 тис. багнетів, але військове керівництво, недовіряючи її особовому складу, провело його демобілізацію, розраховуючи набрати контингент відданий гетьману стовідсотково (ця надія так і не справдилася), а на середину листопада 1918р. – вона нараховувала до 500 козаків і старшин; Окремий Загін Січових Стрільців – чисельністю до 1 тисячі вояків, також слід врахувати багатотисячні дружини колишніх офіцерів Російської армії, на підтримку яких сподівався гетьман, тому він у жовтні наказав сформувати т. зв. Особливий корпус із 8 полків, що мав складатися із російських офіцерів і юнкерів, уродженців України. За підрахунками З. Стефаніва у листопаді 1918р. загальну кількість Української Армії, разом із новосформованими підрозділами досягла до 60 тисяч вояків [31,104–106].

Проте, нехай читача не лякає така незначна цифра, воюють і перемагають не кількістю, а якістю і умілим керівництвом, а от щодо керівництва, то тут зразу виникають досить такі суттєві проблеми. А найголовніша з них та, що український гетьман П. Скоропадський, перебував під потужним тиском антиукраїнських сил, і розбудова УГД перетворювалася на порятунок “Великої Росії”. Проросійські сили, як вже зазначалося вище всіляко намагалися перетворити УГД у плацдарм для відновлення “единой и неделимой”, і тому прагнули усунути свідомих українців від державного керівництва, й в тому числі військового.

Один з активних учасників тих подій штабний і бойовий генерал Олександр Удовиченко свідчить: “Авторитет Гетьмана повністю упав і серед військових, не тільки через арешт С. Петлюри, але й тому, що за наказом Гетьмана з армії було звільнено до резерву всіх молодих старшин, які не мали відповідної військової освіти. Основні кадри старшин Української Армії склалися переважно з активної національної молоді, яка здебільшого закінчила свою військову освіту вже під час війни в короткотривалих курсах (4 місяці) військових шкіл та шкіл прапорщиків. Хоч та молодь не мала належного військового знання, зате мала гаряче українське серце, повну відданість національній справі, готовність в кожную хвилину віддати своє життя за самостійність України. Уряд Гетьмана замість того, щоб пропустити цих молодих старшин через школи, піднести їх військовоє знання та створити з них молоді кадри Української Армії, дає наказ про усунення їх з армії до резерву. Цей акт повністю відштовхнув від Гетьмана українських старшин, які цей акт, цілком справедливо, вважали за національну зраду. Справді, найкращий і патріотичний елемент був позбавлений можливості служити в рідній армії” [32, 45–46].

У свою чергу німці всіляко перешкоджали творенню української армії і лише у вересні 1918р. дали остаточний дозвіл, але час був втрачений. Н. Полонська-Василенко свідчить: “Мобілізація мала

розпочатися в жовтні 1918 року і мали зібрати з цілої України в жовтні 1918р. 85.000 вояків, а на 1 березня 1919 року – 79.000. Ще в липні 1918 року була сформована Гвардійська Сердюцька дивізія з 5.000 вояків. Укомплектовано її хлопцями від 18 до 25 років з родин хліборобів, статечних господарів, переважно з Полтавщини. Взагалі до справи мобілізації гетьманський уряд підходив обережно: були серйозні підстави побоюватись, що загальна мобілізація відповідного віку молоді може принести до армії збольшевичені елементи. Тому уряд волів відкласти комплектування військових частин до часу, поки дійдуть певного віку молодші хлопці, ще не отруєні большевизмом. З другого боку гальмували справу німці, які запевняли Гетьмана, що для захисту України досить німецьких та австрійських військ. Тому мобілізацію відкладено з жовтня на листопад 1918 року” [8, 503].

Науковець С. Грибоедов робить висновок, що гетьманський уряд доклав чимало зусиль для створення боєздатної української армії. Була упорядкована організація обліку призовників, завершено реорганізацію військових частин, укомплектовано їх особовим складом і забезпечено зброєю, закладено підвалини процесу підготовки офіцерських кадрів. Разом з тим, П.Скоропадському не вдалося домогтися широкомасштабного залучення до своєї армії заможних верств селянського населення, мляво проводилася робота по формуванню патріотичного світогляду серед вояків і старшин. В комплексі вони не дозволили створити таку військову потугу, яка була б здатна запобігти відомому розвитку подій у листопаді-грудні 1918 року” [35, 12–13].

Отже, така непослідовна як державницька, так і військова політика врешті-решт, і призвела до того, що навіть такі нечисленні військові підрозділи у вирішальний для гетьмана час не захистили його владу, а перейшли на бік опозиції, як, наприклад, січові стрільці, сердюки, які допомогли знищити УГД.

4.4. Влада і опозиція, фатальність гетьманської

“Грамоти” про федерацію України з небільшовицькою Росією.

Промислова, аграрна, соціальна, фінансова політика гетьманського уряду на чолі з Ф. Лизогубом, спрямована на відновлення дореволюційного соціально-економічного ладу та захист інтересів великих промисловців, поміщиків, фінансистів, а також діяльність місцевої гетьманської адміністрації (повернення майна та землі поміщикам, ліквідація селянських комітетів, встановлення 12-годинного робочого дня тощо) викликало стихійний масовий опір українського селянства і робітництва, який жорстоко придушувався каральними експедиціями відділів Державної варти, підрозділами німецьких та австро-угорських військ і російських офіцерських дружин” [7, 189].

З цього приводу надамо слово учаснику і очевидцю тих подій Миколі Ковалевському, відомому українському політичному діячеві, одному з співзасновників УПСР: “Після призначення Лизогуба гетьмансько-німецькі наради пішли жвавіше і було прийняте друге рішення, яке мало вирішальне значення для остаточної компромітації Німеччини в Україні і на цілому Сході. Не кажу вже про те, що це рішення було смертельним ударом для Скоропадського і самої ідеї гетьманщини. Рішення, про яке я кажу, полягало в тім, що по всій Україні були утворені гетьмансько-німецькі карні відділи, які склалися, як правило, з сотні німецьких вояків і з невеличкого відділу гетьманської так званої державної варти, в якій переважали бувші російські старшини. Ці відділи переходили Україну вздовж і впоперек, з повіту в повіт, з села в село і вішали свідомих і передових українських селян та інтелігентів, як то: народніх учителів, лікарів, фельдшерів, агрономів, кооператорів. Ця понура процедура відбувалася в той спосіб, що карні гетьмансько-німецькі загони оточували село, замикаючи всі дороги, і виловлювали і задалегідь виготовленій листі свідомих селян і українських інтелігентів. Тоді відбувалася сама екзекуція при чім, з огляду на брак шибениць, часто

вішали людей на деревах або розстрілювали. Українські партизанські відділи нерозривно розбивали ці карні загони і рятували людей. Але в загальному масштабі число жертв гетьмансько-німецького терору йшло в тисячі. Виправдування гетьманської влади, що карні загони нищили комуністів, а не українців, не мало жадних підстав. Ми мали змогу зблизька спостерігати гетьманські карні екзекуції і ми мали теж списки національно свідомих українців, які тоді загинули. Серед них не було комуністів, та й не могло бути, бо в ті часи комуністична організація існувала лишень по великих містах, де таких екзекуцій гетьманська і німецька влада не робила. Російські царедворці в Києві були дуже задоволені з цієї акції гетьмансько-німецької влади, яка значно ослабила український національно-визвольний рух. Ця нищівна акція гетьманщини мало чим різнилася від пізніших масових екзекуцій советської влади в Україні, коли теж загинули свідомі українці, що ставили опір московському імперіалізму» [21, 496–497].

Щодо соціальної політики П. Скоропадського то її дуже добре проаналізував М. Стахів: «Якщо йдеться про соціальну політику гетьмана і його кабінету, то треба об'єктивно сконстатувати, що вона була не якась консервативна, але виразно реакційна. Вона старалась повернути колесо історії назад до старих відносин, що панували за царських часів. Зокрема в життєвій справі української нації, – в земельній, то політика гетьмана зразу ж в моменті перевороту зазначила своє реакційне становище. Вона скасувала дуже помірковану з погляду тодішнього революційного часу аграрну реформу, ухвалену законом Української Центральної Ради, і привернула стан посідання в земельній ділянці. Ця справа торкалася величезної більшості української нації, тобто українського селянства. Непроведення радикальної земельної реформи шкодило українській національній справі, бо залишало українських селян у стані земельного голоду і під пануванням чужонаціонального поміщицтва – московського і польського. Становище гетьманського кабінету в цій справі поверталось

до столипінської буцим то реформи за царату, тобто фактично залишало в земельній справі столипінську реакцію царського режиму. Після законодавства в цій справі Української Центральної Ради привернення такого стану мусіло йти насильним способом, бо ж селянство добровільно не хотіло зрікатися свого набутого права. Тим то московсько-польські поміщики під охороною гетьманських поліційних відділів, в асисті німецько-австрійських військ, переводили при допомозі своїх приватних “карних дружин” люті репресії проти українського селянства. Роблено це під претекстом “відшкодування” за мнимо пороблені поміщикам шкоди під час революції, при чому грабовано селян і бито в немилосердний спосіб. Роблено це в імені Української Держави, чим сполучувано в несвідомих масах саме поняття Української Держави з поняттям реакції і безправних карних експедицій. З того приводу постійно вибухали стихійні повстання по селах і люті репресії проти них. Так соціяльна справа була нерозривно зв'язана з національною. Хто хотів боронити українську національну справу в тім часі, той мусів поборювати також ту страшну гетьманську політику проти українського селянства. Одначе рішальний момент наступив у листопаді 1918. Замість єднатися в цій переломовій добі революції в кількох державах Центральної і Південної Європи, єднатися з українським національним табором, який у тім напрямі робив пропозиції зараз після революції в Австрії (28 жовтня 1918), гетьман несподівано рішив єднатися з реакційним отаманом Донського Війська Красновом, щоб разом із ним керувати своєю акцією в напрямі всеросійського об'єднання» [42, 47-49].

Саме тому на українських теренах вибухнули стихійні, а деінде й організовані, масові селянські повстання. У травні–червні–липні 1918р. відбулися значні антинімецькі та антигетьманські заколоти на Київщині, Чернігівщині, Катеринославщині та Полтавщині. З цього приводу історик В. Савченко наголошує: “Під час локальних повстань українських селян тільки за шість перших місяців перебування іноземних армій в Україні

було вбито 22 тисячі австро-німецьких солдатів і офіцерів (за даними німецького генерального штабу) і більш ніж 30 тисяч гетьманських вартових. Фельдмаршал Ейхгорн вказував, що більше двох мільйонів селян в Україні виступало проти австро-німецького терору. Можна сказати, що тільки у повстанських збройних загонах у травні–вересні 1918 року побувало до 80 тисяч селян” [5, 223-224].

Все це підштовхнуло національно-демократичні сили, до створення у серпні 1918р. опозиційного гетьманській владі Українського національно-державного союзу, який дещо пізніше почав називатися Український національний союз (УНС). Замість того, щоби всіляко боротися за гетьмана та намагатися позбавити його проросійського оточення, УНС почав створювати йому додаткові проблеми, в їх і без них було у П. Скоропадського вдосталь. У середині вересня 1918р. стало очевидно, що Центральні держави (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія) програють у Першій світовій війні. Сподівання гетьмана, що союзні йому німецькі та австро-угорські війська будуть перебувати в Україні як мінімум ще до весни 1919р., і тим самим гарантують стабільність УГД, стали примарними. Саме тому, П. Скоропадський активізував спроби досягнення компромісу з українськими політичними силами, що перебували в опозиції до нього. Вже 5 жовтня 1918р. відбулися переговори гетьмана з очільниками УНС – В. Винниченком, А. Ніковським і Ф. Швецем, під час яких опозиціонери вимагали від керівника УГД швидкого проведення аграрної реформи, вироблення демократичного виборного законодавства і реорганізації кабінету міністрів шляхом включення до нього представників УНС. Як наслідок цих перемовин Голова гетьманського уряду Ф. Лизогуб, 24.10.1918р. сформував новий кабінет, до складу якого увійшло п'ять представників від УНС (А. В'язлов, В. Леонтович, О. Лотоцький, М. Славінський, П. Стебницький). Проте цей компроміс, на превеликий жаль, став лише тимчасовим політичним завершенням. Влада і опозиція у ті

критичні й доленосні дні для України розмірковували лише про свої дріб'язкові інтереси та бездумно штовхали країну до безодні хаосу та анархії. Так, гетьман все більше орієнтувався на проросійські монархічні сили, щоби з їх допомогою, будь-що утриматися при владі, у свою чергу, лідери УНС, марили про повернення до реальної політичної влади, й тому вони почали підготовку антигетьманського повстання. Розв'язка не забарилася, після виступу проросійсько налаштованої більшості уряду проти проведення Українського національного конгресу, який за ієзуїтським задумом керівництва УНС мав відіграти вирішальну роль у законному поваленні УГД, представники УНС заявили про свою відставку. І вже 14 листопада 1918р. П. Скоропадський утворив новий уряд на чолі з С. Гербелем та підписав підготовлену ще 13 листопада “Грамоту”, у якій привселюдно заявив, що буде боротися за поновлення давньої могутності і сили всеросійської держави, а головне завдання України: “Їй першій належить виступити в справі утворення всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення Великої Росії”[13, 577–578].

Очевидець і безпосередній учасник тих подій Д. Донцов вважав, що однією з найфатальніших помилок гетьмана, яка, врешті-решт, призвела до його поразки, була саме ця горезвісна “Грамота”. Зокрема Д. Донців наголошував: “З тим моментом я особисто зірвав з гетьманським режимом. Демо-соціалістичні круги ненавиділи гетьмана за те, що він став гетьманом самостійної України, я ж – відійшов від нього з жалем за те, що (по тій грамоті) він перестав ним бути... Що Грамота проголошувала федерацію з неіснуючою Росією, її не виправдує. Питання державної незалежності не є питанням тактики, а засади. Хто оправдує такий “тактичний крок” нині, той виправдує його й завтра; той вибиває собі аргумент з рук проти сьогоднішніх федералістів. Зрештою, сам Гетьман, на вигнання, здобувся на акт мужньої

самокритики, признавши Грамоту 14.XI. великою помилкою режиму” [14, 9,112].

Ми теж переконані, що підписання і оприлюднення П. Скоропадським грамоти про федерацію України з Росією від 14.11.1918р., є його найбільшою стратегічною і тактичною помилкою. Стратегічною тому, що УГД за цим офіційним документом втратила свою незалежність, до речі, визнану на міжнародному рівні, і тим самим перетворювалася у майбутньому не у суб’єкт примарливої Російської Федерації, а знаючи догматичний постулат російського білогвардійського руху, який, врешті-решт, і привів їх до поразки – “Единая и неделимая Россия” – у кращому разі на обмежену автономію (на кшталт – польської чи фінської), а гіршому те, що було до березня 1817р. – низку малоросійських губерній у складі оновленої імперії. Тактично – зв’язавши себе по рукам і ногам домовленостями з російськими монархістами і консерваторами, які на дух не переносили українського самостійницького державницького руху та виступали за збереження статус-кво у політичних, економічних, аграрних, культурних, міжетнічних відносинах, які вже призвели до краху Російської імперії на початку 1917р., П. Скоропадський остаточно відштовхнув від себе свідомі національно-патріотичні сили (українських федералістів, хліборобів-демократів, соціалістів-самостійників, військовиків, інтелігенцію та ін.), тим самим пришвидшивши свою капітуляцію. Забігаючи наперед зауважимо, що останній місяць при владі П. Скоропадського (14.11–14.12.1918р.), тільки підтвердив нашу думку щодо остаточної переорієнтації гетьмана на антиукраїнські сили. Про це свідчить у своїх аналітичних мемуарах головнокомандувач Збройними Силами Півдня Росії А. Денікін, який наголошує, що в період з середини листопада аж до свого зречення П. Скоропадський попав під величезний вплив, шовіністично налаштованих по відношенню до українства, російських монархістів і “єдинонеделимцев”, і висунення на чільні позиції в УГД графа Келлера, князя Долгорукого і генерала Святополк-

Мирського лише пост-фактум завершило дрейф гетьмана до великоросійського табору [52, 280–282]. Отже, П. Скоропадський зробив свій вибір, але, на превеликий жаль, він був не на користь Україні й українців. Його “Грамота” від 14.11.1918р. стала тим Рубіконом, перейшовши, який очільник УГД підписав смертний вирок незалежній Україні та поставив хрест на своїй подальшій кар’єрі лідера і батька української нації. А як все добре розпочиналося 29 квітня 1918р., але не склалося...

Всі ці деструктивні дії стали приводом для керівництва УНС розпочати антигетьманське повстання. 13.11.1918р. його очільники утворили тимчасовий верховний орган УНР–Директорію, у складі В. Винниченка (голова), С. Петлюри, Ф. Швеця, О. Андріївського, А. Макаренка, а вже через декілька днів в Україні розпочався масовий збройний виступ опозиції супроти гетьманської влади [40, 552–558], [53, 251–261].

Щоби зрозуміти важливість ситуації, ми надамо слово безпосередньому учаснику тих подій Є. Коновальцю: “Питання: “Кудожу йти?” – стало руба у цілій своїй жажливій наготі. Проголошення Гетьманом федераційного маніфесту було тим останнім товчком, що пхнув Січових Стрільців до виступу в обороні ідеї української державности. Треба було нашвидко організувати силу, поки ще це було сяк-так можливе, бо заходила погроза, що й Гетьман не вдержиться й Україну заллють московські большевики. Січові Стрільці рахувалися з одним безсумнівним фактом, який стверджували віч-у-віч з кожною дниною виразніше: “карательніе отряди” скомпромітували серед широких народніх мас ідею українського національного визволення настільки, що ті маси швидко будуть готові піти за кожною силою, яка йтиме під гаслом боротьби проти України. Я особисто цілком прихилився до думки про повстання вже після того, коли навіть у Білій Церкві йшло приготування до нього. Пам’ятного 15. листопада 1918 р., після

проголошення маніфесту й складення московського кабінету міністрів, я пішов ще раз на власну руку до Гетьмана й поставив йому наступні побажання: 1) відкликання маніфесту; 2) скликання національного конгресу, що його плянував Український Національний Союз, а не дозволяв гетьманський уряд; 3) розформування російських добровольчих дружин; 4) перенесення Січових Стрільців з Білої Церкви до Києва. Зі свого боку обіцяв я Гетьманові, що ще в останньому моменті пороблю старання в Українському Національному Союзі, щоб проєктований ним національний конгрес не виступав проти особи Гетьмана. Гетьман, схвильований, відмовив; розвів руками й сказав, що нічого не в силі вдіяти... Тоді я заявив, що складаю з себе перед Гетьманом відповідальність за дальший хід подій, бо вважаю становище, яке склалося, суперечним основним ідеям Січового Стрільцтва. Із гетьманського палацу пішов я просто до Національного Клубу, де найшов колишніх сторонників Гетьмана, Дмитра Донцова, директора Української Телеграфічної Агенції, і Сергія Шемета, лідера хліборобів-демократів. У розмові зі мною вони теж висловилися за потребою повстання. Із цим моментом стало мені ясно, що всі українські партії схилилися до тієї думки” [19, 17].

Про це свідчить вчений Матвій Стахів: “Проти цього другого державного перевороту виступило всенародне повстання, очолене Директорією Української Народної Республіки. Почалася громадянська війна в нутрі Української Народної Республіки за те, чи вона має бути суверенною, чи тільки частиною єдиної Росії. Ця громадянська війна тривала тільки один місяць. По стороні Директорії Української Народної Республіки станули врешті решт всі українські національні сили без різниці політичних і соціальних переконань. По боці державного перевороту Скоропадського станули всі російські сили, які тоді були в Україні” [41, 56].

М. Стахів так описав цю коротку громадянську війну: «Вже перші кроки повстання були успішні. Бій Січових Стрільців під Мотовилівкою, яким розбито протинаступ гетьманських військ 18 листопада 1918, скінчив по суті громадянську війну, що формально почалася дня 15 листопада вночі. Всі українські частини війська, які до того часу були при гетьмані, перейшли без вийнятку на бік Директорії УНР. При гетьманським уряді залишилися тільки московські добровольчі частини та залога німецької армії в Києві. Дня 20 листопада по всій Україні практично вже не існувала гетьманська влада, окрім одного Києва. Сам Київ міг би був упасти в руки Директорії УНР ще тоді, якби не те, що гетьмана боронили німецькі війська, які в Києві були досить сильні. Тому Директорія не хотіла нищити столичного міста бомбардуванням артилерії, а тільки облягла його. Гетьман і його уряд нарешті переконалися, що їхній дальший опір безвиглядний, коли Німці вкінці заявили свою нейтральність у цій боротьбі. Тому гетьман і його уряд рішили кінчати опір. Гетьман окремою грамотою зрікся урочисто свого уряду дня 14 грудня 1918. Також його уряд, на чолі з С. Гербелем, видав свій останній акт, яким не лише зрікся своєї влади, але ще й формально передав її до рук Директорії УНР. Цими актами гетьман і його уряд визнали повну правність влади Директорії УНР. Ці акти не є якоюсь військовою капітуляцією, як це буває у кожній збройній боротьбі армійської частини, коли боротьба стає безвигодна для одної сторони» [42, 36-37].

А ось так його лаконічно зобразив О. Субтельний: «Повстання, підняте Директорією, швидко ширилося. Сотні й тисячі селян під проводом отаманів стікалися до Білої Церкви на захід від Києва, що слугувала штабом антигетьманських сил. Незабаром це сповнене ентузіазму, але слабо дисципліноване нерегулярне військо налічувало 60 тис. чоловік. Ще важливішим стало те, що на бік Директорії перейшли деякі з найдобріших загонів гетьмана, як, зокрема, січові стрільці під командуванням Євгена Коновальця й начальника його штабу Андрія

Мельника та Сірожупанна дивізії, збільшивши таким чином кількість її регулярного війська до 40 тис. 21 листопада повсталі оточили Київ, і після тривалих переговорів з метою забезпечити вихід німецької залоги 14 грудня німці залишили місто, забравши з собою Скоропадського. Того ж дня сили Директорії триумфально ввійшли до Києва й проголосили відновлення Української Народної Республіки” [11, 442].

Після того як 14 грудня 1918 року весь Київ опинився в руках Директорії, на порядок денний стало питання долі самого колишнього очільника УГД. Як свідчить активний учасник тих подій галичанин Осип Назарук, ця проблема постала перед керівниками антигетьманського повстання зразу ж після його початку, а вже під час підписання 12 грудня 1918р. договору з німецьким військовим командуванням в Україні, стосовно того, що німці не будуть перешкоджати повсталим захопленню Києва, вони намагалися отримати гарантії щодо збереження життя П. Скоропадському. Так, у бесіді з О. Назаруком німецький майор фон Фельзен вів про це розмову. На що українець йому відповів: “Гадаю, що Директорія, як уряд великої держави не схоче робити їй опінії балканської держави, де перевороти кінчаються убивствами бувших володарів. Розуміється гетьман, мусів би наперед виразно зречися всяких претензій до України й оповісти це. На всякий випадок запитаю про це Директорію”, – далі події розвивалися по такому сценарію, – Я зараз таки пішов до апарату Юса, получився з Винниченком і представив йому просьбу Німців. Одержав відповідь: “Не приймайте в тій справі ніяких зобов’язань”. Це й подав я до відома Майорови фон Фельзенови. Коли відомий лист Моркотуна опертий на фактах, то гетьман або його приклонники робили ще подібні заходи через українську масонську ложу у нашої військової влади, про що ми не знали аж до оповіщення згаданого листа. Зречення, якого я домагався від майора фон Фельзена, гетьман дійсно розтелеграфував на всі сторони в короткім прощальнім письмі, в

якім каже, що “Бог не дав йому сили доконати для України, того, чого хотів”[43, 77–78].

М. Стахів інформує з цього питання: “В справі зречення П. Скоропадського і його кабінету, Директорія після отримання цих документів прийняла окрему постанову. Протокол засідання Директорії 17 грудня 1918 читається так: “На засіданні 17 грудня 1918 року, Директорія Української Народної Республіки, розглянувши справу про зраду бувшого гетьмана Павла Скоропадського Українській Народній Республіці та його злочинство відносно Українського Народу і, приймаючи під увагу, що відносно винности Скоропадського, як у державній зрадї Українській Народній Республіці, так і в злочинствах щодо Українського Народу, немає сумніву, постановила: бувшого гетьмана Павла Скоропадського за вищенаведену зраду й злочинства об’явити поза охороною закону, а його майно – рухоме й нерухоме, яке є на території Української Народної Республіки сконфіскувати”. Підписи членів Директорії” [42, 38].

З цього приводу сучасний історик В Савченко пише: “Якийсь час Скоропадський ховався у Києві. Петлюра знав про місце його перебування, однак не видав його, бо був зв’язаний масонською клятвою. Через кілька днів Петлюра дозволив Скоропадському інкогніто виїхати з Києва до Німеччини” [5, 335].

Розділ 5. Державотворча та етнонацієтворча діяльність П. Скоропадського в еміграції (1919–1945рр.)

14 грудня 1918р. підписавши зречення від влади П. Скоропадський, визнав свою поразку і самоусунувся в подальшому від реальної політичної боротьби у 1919-1921рр. Спочатку він із родиною мешкав у Берліні, потім протягом двох років жив у швейцарському місті Лозанні, де посилено працював над своїми спогадами. Невдовзі П. Скоропадський повертається до Веймарської Німеччини, де оселяється у місті Ванзее, що біля Берліна. Там він знову повертається до активної політичної діяльності, в якості провідної фігури гетьмансько-державницького руху. Колишній гетьман, входив до Ради присяжних українського союзу хліборобів-державників, але згодом через суттєві розбіжності у поглядах з В. Липинським вийшов з цієї організації і разом з однодумцями створює у 1937р. “Союз гетьманців-державників”. Був співорганізатором численних філій гетьманських осередків у багатьох країнах світу, у тому числі й у США та Канаді. Саме заходами П. Скоропадського у 1926р. було створено Український науковий інститут при Берлінському університеті [7, 190].

Як стверджував науковець Ю. Латиш, в еміграції колишній гетьман зайняв однозначну позицію: хоча він і не визнавав публічно проголошення українсько-російської федерації за помилку, проте до кінця свого життя належав до української самостійницької політичної спільноти, так, коли у березні 1939 року угорський режим М. Хорті окупував Карпатську Україну, П. Скоропадський висловив рішучий протест [9, 65]. До речі він був одним з перших українських еміграційних політиків, який привітав 27.10. 1938 р. утворення автономної Карпатської України: “О.Август Волошин, посол Ревай, Др. Брацайко, редактор Клочурак, Іван Гриць. Вам, народнім провідникам і Всенародній Раді Карпатської України засилаю гарячі бажання успішних рішень і чину для забезпечення свobodного розвитку Карпатської України. Хай Ваша

одностайність відверне мадярсько-польську небезпеку поневолення і приведе до забезпечення повноти прав Карпатській Україні” [27, X].

Дослідник Мирон Королишин вважає, що головним завданням П. Скоропадського у 1939–1945рр. було сконсолідувати і згуртувати в єдине ціле чільних представників українського національно-визвольного руху, як учасників Національно-Визвольних змагань 1917–1921рр. (унеєрівців і гетьманців) так й інтегральних націоналістів (бандерівців і мельниківців) та інших.

Зокрема, М. Королишин з цього приводу писав: “Від створення об’єданого проводу Гетьман узалежнював всю українську визвольну Справу, особливо беручи до уваги дуже складне міжнародне становище: До 1941 року Совети, наш окупант, у союзі з Німеччиною. Від 1941 р. Совети у союзі зі західними альянтами, які й думати не могли про українське питання, принаймні до закінчення війни. Концепція “нової Європи”, яка не включала боротьби за державність поневолених Росією народів, не давала Українській справі жодних гарантій. Гетьман керувався думкою, що для кожної потуги приходять моменти, в яких Провидіння опускає свою мантию для поневолених народів. І до того треба бути приготованими, щоб за неї вхопитися. Гетьман не узалежнював української Справи від зовнішньої політики, але в тодішніх обставинах надавав їй великого значення. З того приводу Гетьман висловлювався виразно: Українська справа – справедлива й чесна. Великий український народ, носій культури у свій час на Сході Європи, має повне право при ВСЯКИХ обставинах творити своє державне буття. – Ми не пов'язуємо – казав Гетьман – нашої Справи з будь-якими сторонніми силами, і не керуємося симпатіями до одних, або неприхильністю до інших народів. Наш народ спроможний власними силами відстояти своє право бути господарем на своїй землі. Потрібну матеріальну допомогу Україна прийме на умовах, усталених нормами міжнародніх стосунків. Був час, коли Україна зробила великий вклад для розвитку культури й оборони

Заходу. І в майбутньому Україна завжди готова послужити всьому людству своїми надбаннями. Хоч Гетьман про те не говорив, але треба догадуватися, що з такою думкою він вислав Гетьманича Данила до Лондону в липні 1939 р., щоб засвідчити незалежність свого поступовання в українській Справі і бути приготованим на різні альтернативи. Гетьман підкреслював, що взаємовідносини між народами творяться тільки на співвідношенні реальних сил – політичних, економічних і ін. Україна, що стала тереном воєнних фронтів між Сове́тами й Німеччиною, жодної сили не могла мати. Але еміграція могла мати силу – єдину – моральну силу в образі свого об'єднаного проводу. Проводу такого авторитетного, щоб і свій народ до нього прислухався і щоб ніхто зі сторонніх чинників не міг без порозуміння з проводом вирішувати загально українські справи. Визнання “екзильного уряду” чи творення такого уряду – Гетьман уважав посяганням на суверенні права народу й створюванням можливих труднощів на міжнародньому форумі для нашої Справи. Гетьман був переконаний, що ані в Україні в післякомуністичному хаосі скоро не буде такої сильної групи, щоб взялася за відновлення своєї державности, ані на еміграції нема такої групи, щоб мала можливості взяти на себе відповідальність за відновлення державности своїми силами. Гетьман вірив, що то вже був догідний час для створення об'єднаного проводу без особливих труднощів, бо виходив з переконання, висловленого ще у 20-их роках, і яке часто пригадував, що “нині перед українцями вже не стоїть питання – творити чи не творити свою державу, а йдеться тільки про якнайлегші шляхи і способи – як нашу державність відновити”. Це значить, що Гетьман уважав конечним, щоб кожна політична група, а також і окремі діячі, хоч і не мали б за собою організацій, але заступали тільки якийсь політичний напрямок, – повинні були приступити до комітету–проводу для створення єдності. Гетьман аж ніяк не турбувався “тактичними розходженнями”. Він був певний, що його ширококомпромісове становище створить дух єдності і спільний

політичний розум допоможе знайти якнайкращі способи керувати українською справою в тих тяжких обставинах, його платформа. Як назвав її проф. Д. Дорошенко – була територіально-державна – за звільнення Української Землі і за організацію державної адміністрації. Вона не перешкоджала жодному політичному угрупованню представити у вільній Україні свій плян побудови держави. Як пізніше виявилось, це тільки Гетьман міг пропонувати всеукраїнську платформу, побудовану на міжпартійному компромісі, не побоюючись будь-якої конкуренції – опозиції різних напрямків. Щодо кількості представників від кожного угруповання, то Гетьман не був за обмеженням її. Він не вірив у “переголосування” в Комітеті якоїсь справи, а вірив, у здоровий глузд доцільного вирішення і виконання намічених завдань, спрямованих на добро свого народу”. [38, 135–137].

Проте, на превеликий жаль, справа створення об’єднаного українського проводу, виявилася для П. Скоропадського занадто важкою і невдячною. Інтегральні українські націоналісти, а особливо представники ОУН (Б) вважали, що тільки вони мають право керувати національно-визвольною боротьбою українського народу, всі інші політичні партії, угруповання й політичні діячі (тим паче якийсь там колишній гетьман-монархіст) повинні апріорі стати безвідмовними виконавцями їхньої сталеві революції волі. Що з того вийшло ми знаємо..., знову особисті амбіції, а в результаті чергова поразка української справи.

У липні–серпні 1944р. П. Скоропадський одержав пропозицію від очільників Третього Рейху організувати український комітет як репрезентанта вітчизняного націєдержавотворчого руху. У свою чергу колишній гетьман відповів урядовцям Міністерства Закордонних Справ, що створення українського комітету – це завдання для всіх українців, і поставив вимогу звільнити з ув’язнення провідних національних лідерів. Через деякий час був звільнений С. Бандера, Я. Стецько, А. Мельник та

інші. Саме тому у листопаді 1944р П. Скоропадський став ініціатором створення об'єднаного українського проводу, і знову чергова невдача.

М. Королишин свідчить: “Кожне угруповання йшло окремо на зустріч новій дійсності – зі своїми надіями – для себе. ОУНм приєдналася до екзильного уряду УНРеспубліки. а ОУНр була певна, що “боротьба на два фронти” запевнить їй провідне місце за ті великі жертви, які вона мала. І в таких політичних думках пройшло майже 40 років дорогого часу, вивершеного дійсністю, яку тепер наша еміграція переживає, подібно, як і під час другої війни. Тільки Гетьман Павло до останніх днів свого життя був вірний своєму переконанню, що без єдності вся боротьба, хоч би найбільш героїчна, – не дасть Україні бажаних успіхів. Єдність Гетьман розумів – компроміс на основі визнаних всіми українцями державних інтересів, не відмовляючись від світоглядових настанов кожної групи” [38, 146].

І наостанок ми б хотіли навести свідчення того ж М. Королишина, стосовно ставлення П. Скоропадського до формування українських військових формацій у часи Другої світової війни: “Вже осінню 1941 р. прибуваючі наші люди з різних земель України дуже докладно інформували Гетьмана про всі події в Україні, а також про невеличкі військові з'єднання при німецьких частинах. Гетьман не захоплювався тим, але дуже радів кожною вісткою, що наша молодь підтримує традицію української зброї. Стосовно УПА Гетьман поставився з повним признанням, як до цілком окремої української військової формації. Таке ж згодом було його становище відносно Дивізії “Галичина”. Однак Гетьман творення української армії і повне її виправдання для українських інтересів бачив тільки при умові створення об'єднаного політичного проводу. Гетьман вірив, що коли б створився був такий провід, то при різних ситуаціях можна було добитися створення збройних сил з полонених українців. Такі великі військові формації, на думку Гетьмана, могли висунути українську Справу на широкий міжнародній

форум, щоб у той спосіб “легалізувати” її в світовій opinio, як питання, якого світ не може обійти” [38, 140].

Підводячи підсумок державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П.Скоропадського в еміграції, його однодумець М. Королишин наголошує: “Почавши від подій в Карпатській Україні і впродовж другої світової війни. Гетьман Павло завдяки його особливій поставі державного діяча, досвідові і праці – зайняв центральну позицію з opinio наших провідних кіл. Не було, мабуть, важливішого питання українського, щоб зацікавлені наші кола не зверталися до Гетьмана за його думкою. Та позиція забезпечувала Гетьманові провідну роллю в укладі українського політичного життя в нових – повоєнних обставинах. У зустрічі в новою дійсністю Заходу Гетьман з відкритим обличчям міг повторити своє становище: ...боротьба Українського народу за свою державу при ВСЯКИХ обставинах чесна і справедлива. І таку ж підставу мав Гетьман сказати всім провідним землякам: – Спільно ми могли зробити більше і краще для України. Робім це тепер. Для здійснення задуму відносно об'єднаного проводу Гетьман мав би допомогу від Гетьманича Данила та широку громадську базу, яку створив би був багатотисячний хліборобський елемент з Придніпрянщини та з інших земель. (Який під час советських гонінь “на батьківщину” багато потерпів). Але зі смертю Гетьмана зруйнувалися його благородні задуми, а ціла Українська справа зазнала тяжкого удару, що й донині наш політичний світ не може впорядкуватися” [38, 146–147].

Те, що перебування в еміграції позитивно вплинуло на П. Скоропадського, та перетворило його на справжнього українського державного діяча, зазначає політик і журналіст Іван Кедрин: “Коли ж іде про навчання історичної правди тієї молоді, яка не знає тих часів і відносин з автопсії, з власних переживань тих часів в Україні і не в силі перечитати багату літературу, яку так трудно сьогодні дістати, то не можна промовчувати перед нею й те, що Павло Скоропадський з 1918

року у Києві не був Павлом Скоропадським з 30-их років у Берліні. Його діла у 1918 році треба оцінювати без позоліткової легенди крізь призму дійсної його тодішньої особовости, його виховання, його оточення, атмосфери, в якій він тоді перебував, — і пам'ятати, що це не була та атмосфера сильних впливів української політичної еміграції, яка глибоко змінила погляди та психічне наставлення Павла Скоропадського в роках його перебування на чужині. Тільки тоді можна буде говорити про об'єктивізм і глибокий аналітичний підхід до історії гетьманського періоду та причин його упадку» [36, 16–17].

Отже, позбувшись свого імперського, великомосковського і малоросійського оточення та перебуваючи у тісному колі українських патріотично-налаштованих політиків, Павло Скоропадський, врешті-решт, став тим, ким він мав бути ще у буремному 1918р. – виваженим, мудрим, рішучим і далекоглядним політичним лідером українського народу.

16 квітня під час бомбардування союзницькою авіацією залізничної станції Платлінг (біля Мюнхена) П. Скоропадського було тяжко поранено і він невдовзі помер у католицькій лікарні міста Меттен 26.04.1945р. де і був похований 28.04.1945р. А через деякий час його перепоховали в Оберстдорфі [49, 446-460], [2, 42].

Розділ 6. Аналіз державотворчої та етнонацієтворчої діяльності П. Скоропадського.

Аналізуючи державотворчу та етнонацієтворчу діяльність П. Скоропадського, ми хочемо зрозуміти через які причини УГД зазнала краху. На нашу думку, це, по-перше, світоглядно-державницькі погляди гетьмана. Хоча він походив зі славетного козацького роду, але як особистість Павло Петрович сформувався в умовах Російської імперії і поза нею, він себе не уявляв, саме тому українськість для нього було лише формою, тоді як російська великодержавність – його змістом і сутністю. Зі знищенням царської влади у свідомості Скоропадського починає відбуватися світоглядна криза, він як був монархістом, так ним і залишився, але політичні реалії вже були зовсім іншими. З утворенням УЦР, та з її діяльністю, ці зміни стали ще більш радикальними. Вакуум влади у березні–квітні 1918р. висунув його на чільні позиції – він очолив УГД. Перебуваючи при владі, гетьман намагався стати справжнім лідером українського народу, але його імперське минуле і проросійське оточення активно цьому противилося. Вчений Р. Пиріг вважає, що підписавши 14 листопада 1918 року федераційну грамоту і проголосивши курс на інтеграцію України з не більшовицькою Росією П. Скоропадський здійснив гетьманський контр переворот і відмовився від національного суверенітету, так як у його роздвоєній ментальності інстинкт російського аристократа взяв гору над почуттям нащадка українського шляхетського роду [33, 208]. Заради об'єктивності зауважимо, що хоча П. Скоропадський і мріяв про відновлення Великої Росії, але Україну він бачив у ній вже не як низку малоросійських губерній, а як повноправного члена Федерації, а це на нашу думку є реальний вияв зростання національної свідомості. Саме тому, свідомим українським політикам треба було щохвилино і щогодинно боротися за Скоропадського, допомогти йому стати справжнім українцем, а не віддавати його на поталу

російським монархістам, і врешті-решт, зробити з нього 100% лідера української нації.

По-друге, зовнішній фактор, а саме, присутність на теренах України іноземних військ. Спочатку ми хочемо визначитися з термінами, німецькі та австро-угорські війська – “окупанти” чи “союзники”. Серед дослідників є багато прихильників тези, що німецькі та австро-угорські війська були окупантами [15, 89-276], [16, 28-151], [39, 216], [40, 514-558]. На нашу думку, вони були саме союзниками, але не звичайними, а домінуючими, на кшталт 40-ї армії Збройних Сил СРСР, яка увійшла до Афганістану за офіційним проханням тогочасного його керівника Х. Аміна, посприяла його знищенню і приходу до влади більш лояльного Б. Кармалю. За весь час перебування там радянських військ (1979–1989), Афганістан не втратив статусу незалежної держави, хоча і був 100% сателітом СРСР. Інший приклад, порівняти “окупацію” України у 1918р. зі справжньою окупацією українських земель нацистською Німеччиною у 1941–1944рр., якщо у 1918р. існувала УГД, зі своїм очільником, урядом, місцевою адміністрацією тощо, то у часи Другої світової війни все це було відсутнє. Разом з тим кайзерівська Німеччина бачила УГД своїм молодшим партнером-союзником, який повністю був би залежний від неї, та її політичної, економічної військової потуги. У свою чергу цісарська Австро-Угорщина відкрито протидіяла і перешкоджала діяльності гетьманського уряду і розбудові УГД, вона дуже боялася втратити Західну Україну, на яку претендував Гетьманат. Отже, союзники були зацікавлені в існуванні УГД (німці – більше, австрійці – менше), але за умовою її повного підпорядкування їх імперським інтересам. Проте, коли вони капітулювали у Першій світовій війні, то УГД позбавившись їхнього військового, політичного, міжнародного прикриття, водночас перетворилася на каліку, у якого забрали милиці та наказали бігти, але яким чином – не показали. Взагалі, проблема взаємовідносин П. Скоропадського з військовим командуванням Німеччини і Австро-

Угорщини, потребує прискіпливого вивчення. На наш погляд, українське питання, а саме створення, існування і знищення УГД, і те як його вирішувати кайзерівські й цісарські урядовці, врешті-решт, призвело до поразки Четверного блоку у Першій світовій війні. А тепер більш детально. Яким було головне завдання німецьких і австро-угорських стратегів? Ліквідувати Східний фронт, тому що війна на два величезних фронти, дуже виснажлива і у майбутньому приречена на поразку. Яскравий доказ цьому події на Західному фронті у 1914р., коли майже переможний наступ німців на Париж, зупинив раптовий і успішний контрудар Російської армії в Східній Пруссії та у Галичині, як наслідок, військові дії розтягнулися на довгих чотири роки. Внаслідок перемоги більшовиків у Росії та заключення Брест-Литовського мирного договору між країнами Четверного блоку (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією) і, спочатку Україною, а потім і більшовицькою Росією, де-юре й де-факто Східний фронт був ліквідований. Союзникам залишалося лише допоїти відновити владу УЦР в Україні, а далі вже вирішувати свої тактичні й стратегічні завдання на Західному фронті. Проте, не так сталося як гадалося, а розпочиналося все так швидко й успішно. Як стверджує вчений Михайло Ковальчук, австро-німецьке командування виділило 29 піших і 3 кінні дивізії (200–220 тис. вояків). 19 лютого 1918р. німецькі війська розпочали наступ на зайняті більшовиками українські терени, 28 лютого їх підтримали австро-угорські частини. Упродовж березня–квітня 1918р. українські вояки разом із союзниками витіснили більшовицькі війська до Росії. Так званий “Народний Секретаріат”, перебуваючи в Таганрозі, 20 квітня прийняв рішення про саморозпуск, а вже 4 травня 1918р. більшовицький головнокомандувач В. Антонов-Овсієнко оголосив про припинення бойових дій супроти українських і австро-німецьких військ. Виконуючи положення Брестського мирного договору, РРФСР була змушена 12 червня 1918р. укласти попередню мирну угоду з УГД [34, 22–28]. Отже,

свою місію союзні війська успішно виконали й тепер могли повертатися на Західний фронт. Проте, у Берліні й у Відні, побачивши великий потенціал України і зрозумівши, що влада УЦР надзвичайно слабка, але амбітна, і “попрацювавши” з нею, точніше – по конфліктувавши з її лідерами, вирішили замінити її на більш поступливу і толерантну, як наслідок, гетьманський переворот 29 квітня 1918р. і приход до керівництва П. Скоропадського. Отримавши більш-менш надійного спільника в особі гетьмана, союзникам треба було, на нашу думку, допомогти йому створити фахову, боєздатну армію, залишити пару своїх дивізій на кордонах з РРСФР, заключити рівноправні торгівельні угоди, допомагати утвердженню УГД на міжнародній арені тощо. Замість цих реалістичних і виважених дій, союзники перетворили П. Скоропадського на кшталт ін’єкційного наркомана, “підсадивши” його на голку (точніше на австро-німецькі багнети) повної залежності від їх військово-політичної потуги. Так, вони заборонили П. Скоропадському створювати власні Збройні Сили, нав’язували кабальні торгівельні угоди, втручалися у внутрішню політику гетьманської адміністрації в аграрному секторі тощо. Все це призвело до збільшення військової присутності союзників на теренах УГД і втягненню їх підрозділів у кровопролитну боротьбу з українськими селянами. Сучасник тих подій М. Шаповал стверджує: “Яка це була боротьба, показує звіт німецької оберкоманди, що на Україні за 6 місяців було вбито 19.000 німецьких жовнірів і офіцерів в сутичках з селянами! Розуміється, з боку селянства впало значно більше” [50, 112]. Отже, замість того, щоби ці солдати воювали на Західному фронті, вони брали участь у каральних операціях супроти невдоволених. Ця могутня військова потуга, за свідченням очевидця й учасника О. Удовиченка на початок грудня 1918р. 300–400 тисячна австро-угорська армія (21 піша дивізія, 2 кавалерійські дивізії – німецькі, та 8 піших дивізій і 2 кавалерійські дивізії – австро-угорські) нарешті розпочала евакуацію з теренів України [32, 48], могла і повинна була вирішити долю Першої

світової війни на Західному театрі військових дій, і принести таку довгоочікувану перемогу Четвертому блоку, але все сталося з точністю до навпаки, вона по вуха загрузла в українському болоті, й все це, врешті-решт, призвело до перемоги Антанти і поразці УГД, зокрема, й українського національно-визвольного руху взагалі. Чим керувалося й думало військове керівництво Німеччини та Австро-Угорщини автору невідомо, але наслідки їх недолугого стратегічного і тактичного мислення восени 1918р. стало видно навіть неозброєним оком і в остаточному підсумку призвело до їх повної та остаточної капітуляції.

По-третє, внутрішній чинник, а саме, неспроможність найвпливовіших українських політичних партій колишньої УЦР, глибоко проаналізувати тогочасну вітчизняну політичну ситуацію, визначити для себе причини власної поразки, об'єднатися навколо української національної ідеї – створення і розбудови Української державності, забути про свої дріб'язкові партійні інтереси та особисті амбіції, і, врешті-решт, сприяти перетворенню П. Скоропадського на українського діяча, як за формою, так і за змістом, а УГД – на захисника, а не визискувача українського народу. А натомість, щирі українські політики-соціалісти, дуже боялися забруднити свої соціалістичні ідеали, і не тільки бойкотували, а і боролися з Гетьманом, не розуміючи, що тільки об'єднавши зусилля, можна перемогти і вибороти таку омріяну Українську Самостійну Соборну Державу. Д. Донцов згадує, що у розмові з П. Скоропадським 11 липня 1918р. гетьман емоційно промовив: “Ну, де є ті українці? Ну, дайте їх мені! Таких, як мені треба, з якими я міг би говорити і працювати! Де вони є?!”[14, 34]. А їх не було, як і не було єдності в українському суспільстві. Мало того, очільники різноманітних соціалістичних партій в Україні, у боротьбі з УГД, шукали допомоги у Москви і навіть активно співпрацювали з більшовиками. Надамо слово безпосередньому учаснику тих подій В. Винниченкові: “Під час і підготовки повстання, шукаючи скрізь з усіх боків забезпечення успіху

свої справи, ініціатори руху ввійшли в переговори з представниками російської совітської мирової делегації Х. Раковським і Д. Мануїльським для координації наших виступів під час повстання. Вони згожувались підтримувати нас не активно, а посиленням своєї, розвідочної діяльності на фронтах, щоб тим притягати увагу німецько-гетьманських військ. Вони зобов'язувались визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою й абсолютно не втручатись у внутрішні справи Української Самостійної Народньої Республіки. З свого боку ми обіцяли легалізацію комуністичної партії на Україні. Д. Мануїльський, з яким я переважно вів ці переговори, пропонував мені грошей і піддержку справи, а також поїхати на кордон для підписання цього договору. Не надаючи значіння ніяким підписам, гадаючи, що й без цього можна додержати договір, коли є щирість і бажання додержуватись його й зламати з підписом, коли того бажання немає, – я їхати кудись підписувати відмовився, так само як і від пропонованих грошей. Але договір лишався договором” [24, 158–159].

Яка недалекоглядна політика, невже їх нічому не навчила Перша війна між УЦР і РРСФР? Українським лівоцентричним політикам їхні соціалістичні марення так запаморочили голову, що вони ладні були продати душу і тіло дияволу (російським більшовикам-інтернаціоналістам) лише б за всяку ціну повалити Гетьманат П. Скоропадського та знову повернутися до влади. А в цей час по всій Україні спалахували і ширилися селянські повстання супроти каральних загонів іноземних та гетьманських військ, які всіляко підтримувалися більшовицькою Росією [15, 180–244]; [16, 87–154]; [52, 257–258]. У результаті цих широкомаштабних заворушень, які врешті-решт, переросли в антигетьманське повстання і громадянську війну в Україні, українські селяни перемогли і знищили УГД. Вони щиро повірили червоним (російським і українським більшовикам), які їм пообіцяли і таки дали таку бажану землю. Проте, по великому гамбурзькому рахунку, це

був лише вдалий тактичний хід, так званий ленінський гамбіт, коли кремлівський мрійник, спочатку пожертував дещицю (землю), виграв час і надав можливість своєму спадкоємцю і наступнику залізному Йосифу, після згорання нової економічної політики (НЕПу) розпочати наступ на дрібнобуржуазне село (т. зв. колективізація), щоби перетворити його на цінне джерело фінансування індустріалізації, з метою трансформування аграрного СРСР в індустріальну наддержаву й в остаточному підсумку – здійснити Світову Комуністичну Революцію і створити Всеземну Комунію. А за колективізацією в Україну завітав Великий Голод 1932–1933рр. На думку автора, це була жахлива спокута українських селян, що вони у добу соціальної революції та національно-визвольної боротьби українців у 1917–1921рр., у переважній своїй більшості стояли осторонь від героїчної і кровопролитної війни за Українську Самостійну Соборну Державу. Українське селянство вичікувало і не втручалося у “велику політику”, дотримуючись “золотого” малоросійського правила: “Моя хата скраю, я нічого не знаю!”, вирішивши, що їм байдуже, яка буде влада, аби вона землю дала. Проте, виявилась цікава закономірність, що яка-неяка національна держава, наприклад, УГД – хоч трохи, але дбала і опікувалася долею своїх громадян, у тому числі селян (хоча й вони постраждали від каральних експедицій австро-німецьких військ і підрозділів гетьманської варти), тоді як інтернаціональне державне утворення, яким був СРСР, переймалося лише однією, але дуже нав’язливою ідеєю – здійснення Світової Комуністичної Революції. Для більшовицького керівництва не існувало громадян, а були люди-гвинтики у добре відрегульованому державному механізмі як безвідмовному засобі для досягнення мети – панування над усією землею кулею, й в ім’я цього зловісного задуму і здійснювалися тотальні репресії, злочини, голодомори, геноциди, етноциди тощо. Так, УГД П. Скоропадського мала багато вад і проблем, але у порівнянні з СРСР, це була європейська країна, й ті, що активно боролися з її існуванням як то вітчизняні соціалісти, так і українське

селянство, робітництво й інтелігенція у 1918р. з плином часу, хто в еміграції, хто в жорстоких умовах сталінської дійсності, отримали змогу тверезо проаналізувати перебіг подій і зробити висновки. Отже, взаємопоборювання вітчизняних різновекторних сил, небажання жодної з них йти на серйозні і конструктивні компроміси в ім'я Української державності, врешті-решт, призвело до знищення УГД і початку політичного хаосу в Україні.

По-четверте, військовий фактор, а саме те, що під час будь-яких переворотів, революцій, змін влади тощо, ситуативний переможець може стати чи повним, чи лише тимчасовим паном положення, поступившись своєю владою більш успішному гравцю, якщо не має за собою згуртованої і відданої особисто йому мілітарної потуги. Яскравий приклад, це прихід до влади у Росії більшовиків на чолі з В. Леніним, які спочатку опиралися на Червону Гвардію, чекістські, латиські, китайські підрозділи, і, врешті-решт, завдяки Л. Троцькому, створили кадрову боєздатну Червону Армію, яка, здолавши на полі бою майже всіх супротивників (за винятком фінів, естонців, латвійців, литовців і поляків), допомогла створити новітню Більшовицьку імперію – СРСР. Чому кадровий військовий, бойовий генерал П. Скоропадський не розумів цю банальну істину, і з перших годин свого правління, щоденно не працював над створенням фахової і боєздатної Української Армії? Заважали німці? Тихою сапою, а якщо треба і ультимативно вимагати від союзників, якщо не підтримки, то хоча б нейтралітету і творити власне військо. Але для цього П. Скоропадському треба було бути послідовним і вольовим політичним діячем, проте він ним ніколи не був, на превеликий жаль для України, українців і світового українства. Зате саме таким лідером для Суомі та фінів став етнічний німець, який народився у Прибалтиці – Карл Густав Еміль фон Маннергейм (1867–1951). Він навчався у Гельсінгфорському університеті, Миколаївському кавалерійському училищі у Санкт-Петербурзі, став кадровим офіцером Російської

Імперської Армії, воював у Першу світову війну і дослужився до звання генерал-лейтенанта. Саме К. Маннергейм очолив і керував Фінською Армією, яка при допомозі кайзерівців і білогвардійців, у травні 1918р. вщент розбив військові підрозділи російських і фінських більшовиків, і таким чином відстояв незалежну і самостійну Фінляндцю. У 1918–1919рр. він був Регентом Фінської держави, потім був змушений емігрувати до Швеції, через деякий час повернувся. У 1939–1940рр. К. Маннергейм знову порятував Фінляндію від хижого східного сусіда – сталінського СРСР. До речі, він добре розмовляв російською (без акценту) і в його оточенні було багато російських офіцерів [17, 149–150]. Проте, К. Маннергейм ніколи не мріяв про відновлення “Великої Росії”, а все своє життя відстоював Фінську державність – наше вітання П. Скоропадському! Згадуючи події буремного 1918р. К. Маннергейм у своїх мемуарах зазначав, що під час війни з більшовицькою Росією та її прибічниками, фінський політикум не завжди був послідовний у відстоюванні незалежної Фінляндії, але агресія Москви зазнала краху саме завдяки наявності та успішним діям патріотично налаштованої Фінської Армії [18, 135]. Дві подібні біографії, але дві такі різні долі. Тільки один генерал-лейтенант, визначився з власними пріоритетами, створив армію, очолив її, та переміг ворога, інший – розбудовуючи УГД, мріяв про відновлення “Великої Росії”, а у своїх мріях, якось забув про військо і програв...

По-п’яте, ідеологічний чинник, а саме те, що ідеологія у ХХст., перетворилася на таку потугу, що ігноруючи її, Ви заздалегідь програмуєте себе на поразку. Одними з перших це зрозуміли російські більшовики, їхні лідери В. Ленін і Л. Троцький так опанували ідеологічну зброю, що їх можна тільки щиро позаздрити. “Мир хатам, війна палацам”, “Мир без анексій і контрибуцій”, “Земля селянам; заводи і фабрики – робітникам” – саме завдяки цим та іншим гаслам більшовики прийшли до влади. А те, що згодом підписаний ними Брестський мир – був із

анексіями і з контрибуціями – то це вже політика. Те, що більшовики спочатку безплатно роздали селянам землю, а потім загнавши останніх в колгоспи, фактично її відібрали, і до того ж перетворили вільних селян у державних кріпаків – то таке вже життя. Наводити прикладів можна безліч, але повернемося до П. Скоропадського, яка ж у нього була ідеологія? Де-юре, гарна, оперта на героїчні козацькі традиції, державницькі ідеали українських гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, прагнення українського народу до самовизначення тощо. А де-факто, невизначена, непослідовна і хтозна яка. Надамо слово П. Скоропадському, який у своїх спогадах спочатку стверджує: “Що би там не було, Україна у тій чи іншій формі буде. Не можливо заставити річку повернути свою течію назад, так і з народом, його не примусити відмовитися від його ідеалів. Тепер ми живемо в такі часи, коли одними багнетами нічого не зробиш” [4,50], [Пер. Ю.Ф.]. А вже в іншому місці він виголошує зовсім інше: “Українці спочатку підтримували мене, міркуючи, що я піду з ними повністю і прийму всю їхню галичанську орієнтацію. Але я з ними не погодився, і вони, особливо в останній час, різко пішли супроти мене. Особисто я розумів, що Україна має повне право на існування, але тільки як складова частина майбутньої російської федерації, і що необхідно підтримувати все здорове в українстві, відкидаючи його темні і несимпатичні сторони. Великоросам же треба вказати на їх визначене місце. Визнаючи дві паралельні культури, як глава держави я намагався ставитися до обидвох таборів абсолютно безпристрасно. Я глибоко вірю, що тільки така Україна життєздатна, що вона найбільш відповідає духу простого народу, що всі інші точки зору є, з одного боку, не більш і не менш як революційне шумовиння, з іншого – старий російський урядовий погляд, зараз вже повністю застарілий: “Держать и не пушать” [4, 53–54], [Пер. Ю.Ф.]. Отже, П. Скоропадський прагнув і Україну зберегти і відновити давню могутність і силу Російської держави. Що з цього вийшло, ми знаємо, гетьман намагався всидіти на

двох стільцях одночасно, балансуєчи поміж українських і російських політичних сил, а це мало кому вдається, ось і Павлу Петровичу не вдалося. А от німцеві Маннергейму пощастило, тому що він не морочив собі голову порятунком “Единой и неделимой”, а обрав один стілець – а саме мету – здобуття і збереження Фінської держави, та її досяг! Ще одне вітання П. Скоропадському!

По-шосте, особистісно-вольовий, психічний чинник, а саме те, що попри свою амбіційність і честолюбство П. Скоропадський був досить таки слабовольною і слабохарактерною людиною. Саме тому німецьке командування зупинило на ньому свій вибір, коли готувало військовий переворот з метою усунення від влади діячів УЦР, і сподівалося, що майбутній гетьман стане в їх руках слухняною маріонеткою і виконавцем їх планів. Проте, на П. Скоропадського мали великий вплив ще і російські монархісти, на превеликий жаль, українські політики, як вже зазначалося вище, тут пасли задніх. У своїй аналітичній праці “Причинки до історії Української революції”, один з активних тогочасних військовиків Є. Коновалець дав таку характеристику гетьману: “На підставі моїх спостережень, я прийшов до висновку, що П. Скоропадський це людина чесна, але дуже слабівільна, українському народові та його справам дуже й дуже далека; видно було, що Гетьман завзято вчиться української мови, бо від часу першої моєї розмови з ним до наступної зробив великі поступу; майже в кожній розмові зі мною підкреслював, що кермується він лише добром України й нарікав, що українці не хочуть його підтримати, але одночасно оточував себе людьми крайньо ворожими до всього українського і майже сліпо слухав їхніх порад і вказівок”[19, 11]. У часи збурень і кардинальних змін, людина, яка прагне стати володарем ситуації, повинна заради втілення власної мети в життя мобілізувати заради цього всю свою силу волі, рішучість, мужність, звитяжність, наснаженість, пасіонарність та інтелект, тільки тоді він здобуде перемогу та реалізує свої наміри. Проте, якщо у політика є амбіції, але не вистачає

сили волі, то це вже прямий шлях до ганебної поразки. У зв'язку з цим ми хочемо навести бувальщину з життя П. Скоропадського, коли він з грудня 1905 по серпень 1910 р. був флігель-ад'ютантом російського імператора Миколи II, яку переповів нам Антін Кущинський: “Один раз він був вартовим старшиною у царському палаці. Проходячи по залах того двірця мимо кімнати з експонатами зброї козацьких часів, він запримітив прибиту на дверях гетьманську булаву. В блискавичнім відрусі Скоропадський доторкається рукою булави, а вона несподівано упала з грюкотом на підлогу. На той стук зненацька являється з сусідньої кімнати сам цар і, побачивши зняковілого вартового старшину, що саме піднімав булаву, обізвався до нього жартуючи; “Ти, Скоропадський, на pewno думаєш бить гетьманом!”... Скоропадський, виструнчившись, вибачився перед царем за турботу... Але так, чи інакше той “інцидент” став свого часу відомий у сферах царського двору і бувало, що фрейліни цариці, зустрічаючись з молодим гвардійським старшиною, скликували його жартівливим привітом: “наш Гетьман!” Таке оповідав зі слів свого батька св. п. Гетьманич Данило та згадував також і сам Павло і з його слів той спогад записав близький до їх обох сучасник...” [20, 10-11]. Ми не віримо у містику та запрограмованість людської долі, але у цій історії дійсно є щось містичне й фатальне. Але автор переконаний, що людина-творець власної долі, і якщо ти береш в руки булаву (владу), то тримай її міцно, не кидай (не передавай, як гетьман Директорії), ні перед ким не вибачайся, а прямуй до своєї мети твердо і неухильно!

Наостанок, ми хочемо навести оцінку П. Скоропадського власної державотворчої та етнонацієтворчої діяльності: “Багато людей критикують мій крок і злим оком дивляться на возстановлення Гетьманства. Зовсім зрозуміло чому так відносяться до цього факту вороги української державности. Оправдувати возстановлення і зміцнення державної української традиції не можуть ці, що хочуть, аби не було Української Держави. Відповідати їм на роблені мені закиди – безцільно.

Але тим, що звать себе українцями, мені хочеться покищо сказати лиш одно: пам'ятайте, що коли б не було мого виступу, німці кілька тижнів пізніше завели б в Україні звичайне генерал-губернаторство. Воно було б оперте на загальних основах окупації і нічого спільного з українством не мало б. Тим самим не було б Української Держави, яка реально появилася на світовій арені, хоч у цьому короткому періоді Гетьманства. А це значить, що ідея української державности в очах чужих і своїх здавалася б і досі не здійснимою утопією. Від часів Гетьманства 1918 р. державність українська стала фактом, з яким світ уже рахувався і буде рахуватися. Тепер тільки від нас самих, українців, залежить доказати, що факт цей здатний до життя” [45, 45].

Також ми хочемо надати слово з цього питання вченим які досліджували цю історичну добу. Зокрема Теофіль Коструба писав: “Для московських “неділиців” Гетьман Павло Скоропадський “ізмєнник” – по старій рецепті Петра 1-го, що “всі Гетьмани від Хмельницького до Скоропадського (Івана), виявилися зрадниками”. На Гетьмана приготавлиється атентат і Монарх України мав бути черговою жертвою після ген. Айхгорна, а вбити його мали два українці-каторжники, “висвободжені революцією”. Денікін заборонює говорити з “ізмєнником Скоропадським”, а україножер Шульгін відмовляється прийняти українське горожанство й виїздить за кордон. Свої ж руїнники верещать про “зраду”. Зраду – нації. Яка ж це була “нація”, розумів дуже добре міністр внутрішніх справ, коли уділяючи інтерв'ю кореспондентові часопису “Відродження”, казав м. ін. таке: “На превеликий жаль, чимало громадян уявляє собі національний рух, засвоївши собі одночасно найлівіші соціалістичні гасла не помічаючи повної протилежності між українськими національними і соціалістичними кличами”. Наслідком цього було безглузде листопадове повстання проти Гетьмана, а з ним скріплення не “Неньки-України” (нехай і не “лівіше кадетів” і “не вище лікарського помішника”), але большевиків. Сьогодні розуміння

різnorodности соціалістичних і національних кличів загальне. Державний ідеал опановує уми й серця навіть колишніх соціалістів і повстанців проти Гетьмана. Сьогодні розуміємо, що була лише одна Українська Держава – за гетьманського правління. Її історичне значення величезне, бо вона навязала й по формі й по душі до давньої Гетьманщини і стала джерелом нової традиції, яка не сміє перерватися” [46, 96].

А. Москаленко наголошував: “Проголошення Другої Гетьманщини знаменувало собою Історичну подію особливого значення, Україна стала діаметрально-протилежною Державою супроти, виповненої більшовизмом Держави Леніна, навколо Гетьманського Трону, і Київа, повстала Влада і Сила освячена церквою. Почалось відродження Київської Державності Рюриковичів. Україна перестала бути колонією Москви і ввійшла в коло цивілізованих народів заходу. Розбудувати мирну, сильну і незалежну Державність на принципах християнських і козацьких традицій, з введенням сучасних реформ і досягнень співжиття людей – таку мету бачив перед собою гетьман Павло Скоропадський схилиючи голову під Архипастрицьке Благословення і Помазання на гетьманування під молитвоні дзони святої Софії 29-го квітня 1918 р.” [37, 27].

Я. Пеленський вважає: “По-перше, він підтримував потребу консолідації державної території, включно з заходами щодо приєднання Криму і навіть частини Кубані (це був чи не перший історичний прецедент українських претензій до Криму). По-друге, він визнавав конечну необхідність інтеграції населення України не за етнічним, а за територіально-державним принципом, а також наполягав на стабілізації влади (справа першорядної ваги в державному будівництві) і суверенності у зовнішніх взаєминах. По-третє, він відстоював потребу власної армії, флоту, служби безпеки, поліції, національної валюти, власної закордонної політики, тобто усіх прикмет суверенної держави. Як засновник Української Академії наук, Державного українського університету в

Києві, Державного українського університету в Кам'янці-Подільському, 150 гімназій по всій Україні та цілої низки вищих науково-педагогічних мистецьких установ, він розумів краще, ніж тогочасні політики і певні представники академічного середовища, погребу державної підтримки національної науки. Врешті, політичне утворення, яке він очолював від 29.IV. до 14.XII.1918 року, носило назву "Українська держава" [22, 26-28].

Висновки

Таким чином, підсумовуючи вивчення державотворчої діяльності гетьмана П. Скоропадського в українознавчому вимірі, ми прийшли до таких висновків: до здобутків і досягнень очільники УГД треба віднести: 1) П. Скоропадський здійснивши військовий переворот і очоливши Українську Державність у скрутний для неї час, вберігши Україну від справжньої окупації іноземними військами (кайзерівської Німеччини та цісарської Австро-Угорщини); 2) він приклав чимало особистих зусиль, щоби на європейській карті з'явилася Українська Держава, яка протягом 7,5 місяців була регіоном стабільності в океані революційних катаклізмів і потрясінь на теренах колишньої Російської імперії, та окрім того УГД стала справжнім суб'єктом міжнародної дипломатії і права (у ній було акредитовано послів та представників дипломатичних місій від 30-ти держав, які визнали її «де-юре» або «де-факто», у свою чергу вона мала свої дипломатичні представництва у 23-х державах світу); 3) гетьман дуже сприяв українській націєтворчій діяльності, розвитку освіти, науки та культури в Україні (травень-грудень 1918р.); 4) П. Скоропадський в еміграції продовжував підтримувати українській національно-визвольний рух, і намагався його консолідувати в ім'я відновлення Української державності.

Щодо помилок, невдач, прорахунків та не доопрацювань на державотворчій ниві П. Скоропадського, то це, на нашу думку: 1) він не зумів об'єднати тогочасне українське суспільство, розколоте на

соціалістів, самостійників, монархістів та анархістів в ім'я збереження не тільки Гетьманату, але і Української державності; 2) гетьман не зумів створити у тогочасному соціумі собі міцного опертя, по великому рахунку він тримався на іноземних багнетах, а великі поміщики, підприємці, фінансисти, заможні селяни, не стали, на жаль, тим підґрунтям на якому можна було б розбудувувати міцну і потужну УГД; 3) гетьман гальмував із створенням власних боєздатних військ, які у критичний момент захистили б його владу від ворожих зазіхань; 4) він підписав 14.11.1918 р. фатальну як для нього, так і для Української державності “Грамоту”, де зобов’язувався об’єднати Україну з майбутньою не більшовицької Росією, та відновити велич і могутність єдиної Російської Держави.

Попри всі здобутки і прорахунки П. Скоропадського як чільного вітчизняного державотворця, ми переконані, що його ім’я навіки залишиться на скрижалях Книги Буття українського народу.

І наостанок, ми хочемо навести слова П. Скоропадського з його промови на з’їзді делегатів Української Громади в Німеччині виголошеної ним 22 червня 1940р.: “А, наприклад, оце перекреслювання історії України й зачинання її лише від себе, ніби то до нас нічого не було, ніби, то можна державну хату будувати без підвалин, ось так безпосередньо на піску! Ми кажемо: – “ідіть енергійно вперед, але захуйте свято все те, що є цінного в нашому рідному старому”. Треба пам’ятати, що чужинці позбавляли нас волі у власній хаті тоді, коли ми самі втрачували свою внутрішню національну єдність та починали самопоборювання та самовирізування. Нема чого, Панове, обвинувачувати чужинців; здебільша ми самі винні, винна наша внутрішня незгода, сварня та колотнеча, бо де дає можливість ріжним ворожим силам нас нашими ж власними руками нищити та представляти перед світом, як нездібний до самостійного життя та нікчемний нарід. І тільки наша єдність дасть нам змогу витримати тиск зовнішнього світу на нас та рівночасно змусить той чужий світ ставитися до нас з повагою”[27, XIII].

Яка висока державницька мудрість захована у цих словах 67-річного політика! Пройшовши майже через всі кола пекла, побувавши, і на вершині, і у проваллі, відставний гетьман зрозумів, ту таку просту на перший погляд істину, що без загальнонаціональної єдності, українці завжди приречені бути лузерами (невдахами). Не було згуртованості ні в добу Києво-Руської, Галицько-Волинської, Козацько-Гетьманської, як і не було її у часи соціальної революції та національно-визвольної боротьби українського народу у 1917–1921рр., так і немає її, на превеликий жаль, на початку XXI ст., коли розтоптавши націєтворчі ідеали Помаранчевої революції, колишні її лідери, перелявшись і пересварившись між собою, в котрий раз штовхають Україну до безодні хаосу й анархії та у смертельні обійми північно-східного сусіда – Російської Федерації. Проте, *contra spem spero* (без надії сподіваюсь), що українці, врешті-решт, об'єднаються і попри всі несприятливі як зовнішні так і внутрішні чинники, зуміють не тільки відстояти і зберегти, але і розбудувати потужню європейську Українську Самостійну Соборну Державу!

Література

1. *Кононенко П. П., Кононенко Т. П.* Український етнос: генеза і перспективи. – Обухів, 2003.
2. *Отт-Скоропадська О., Гай-Нижник П.* Павло Скоропадський: коротка хроніка життя (1873–1945) // Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К., Філадельфія. – 1995. – С. 35–42.
3. *Реєнт О.* Павло Скоропадський. – К., 2003.
4. *Павло Скоропадський.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К., Філадельфія. – 1995.
5. *Савченко В. А.* Павло Скоропадський – останній гетьман України. – Х., 2008.
6. *Фігурний Ю. С.* Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К., 2002. – С. 188–199.
7. *Задунайський В.* Скоропадський Павло Петрович // Довідник з історії України. Т. 3. – К., 1999. – С. 187–190.
8. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: у 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – К., 1995.
9. *Латиш Ю. В.* Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи // Соціальна історія: науковий збірник. – Випуск III. – К., 2008. – С. 59–66.
10. *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття. – К., 1993.
11. *Субтельний О.* Україна: історія / Пер. з англ. – К., 1993.
12. *Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г.* Історія України. – К., 2002.
13. *Кучабський В.* Корпус січових стрільців. – Чикаго, 1969.
14. *Донцов Д.* Рік 1918, Київ. – Торонто, 1954.

15. *Белан Ю.А.* Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. – К., 1960.
16. *Заставенко Г.* Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 році. – К, 1959.
17. *Веллер М., Буровський А.* Гражданская история безумной войны. – М., 2007.
18. *Маннергейм К.Г.* Мемуари / Пер. с фин. – М., 2006.
19. *Полковник Євген Коновалець.* Причинки до історії Української революції. – Б.м., 1948.
20. *Кущинський А.* Патріот і державний муж України. – Чикаго, 1974.
21. *Ковалевський М.* При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Іннсбрук, 1960.
22. *Пеленський Я.* Передмова: Спогади Гетьмана Павла Скоропадського (кінець 1917 – грудень 1918) // Павло Скоропадський: Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995. – С. 11-34.
23. *Войнаренко О.* З гетьманських часів: Спогади самовидця з року 1918. – Детройт, 1950.
24. *Винниченко В.* Відродження нації. – Відень, 1920. – ч. III.
25. *Млиновецький Р.* Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1922рр. (“Про що історія мовчить”). – Без м., 1966.
26. *Рудницький С.* До основ українського націоналізму. – Відень, Прага, 1923.
27. З думок гетьмана Павла Скоропадського // Голос Державника. 1947. – № 3. – с. I–XV.
28. *Савчук Б.* Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004.
29. *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–1923рр. Т. II. Українська гетьманська держава 1918 року. – Ужгород, 1932.

30. *Скоропадський П.* Мое детство на Украине // Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917– грудень 1918. – К., Філадельфія, 1995. – с. 381–401.
31. *Стефанів З.* Українські Збройні Сили 1917–1918рр. Частина I. Доба Центральної Ради й Гетьманату (Друге справлене видання). Б. м. [Мюнхен], 1947.
32. *Удовиченко О.І.* Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1918. – К., 1995.
33. *Пиріг Р.Я.* Гетьманат Павла Скоропадського: Між Німеччиною і Росією. – К., 2008.
34. *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність 1917–1920. – К., 2007.
35. *Грибосдов С. В.* Українська Держава гетьмана П. Скоропадського: історіографічне дослідження: Автореф. дис. канд. істор. наук. – К., 2001.
36. *Кедрин І.* Викривлена правда. Події в Україні 1918р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського. – Нью-Йорк, 1963.
37. *Москаленко А.* Проголошення Другої Гетьманщини 29 квітня 1918 року і оцінка цієї події (з ворожих і чужих джерел). Зошит другий. – Нью-Йорк, 1958.
38. *Королишин М.* “За об’єднаний український провід” // За всенациональну єдність. – Торонто, 1983. – с. 134–148.
39. *Солдатенков В.Ф.* Українська революція: концепція та історіографія 1918–1920рр.). – К., 1999.
40. *Солдатенков В. Ф.* Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999.
41. *Стахів М.* Гетьманський режим в 1918 році та його державно-правна якість. – Нью-Йорк, Детройт, Скрантон, 1951.

42. *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. Том 1. Власними силами. – Скрантон, 1962.
43. *Назарук О.* Рік на великій Україні. Конспект споминів з Української Революції. – Нью-Йорк, 1978.
44. *О.Т.* Визвольна боротьба українського народу 1917–1921р. Друге поправлене видання. – Лондон, 1950.
45. *Деркач Г.* 29 квітня 1918р. у світлі “Споминів” Гетьмана Павла Скоропадського // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. Перевидання. – Нью-Йорк, 1955. – С. 39-45.
46. *Коструба Т.* Історичне значення Української Держави 1918р. (У 20-ті роковини 29 квітня) // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. Перевидання. – Нью-Йорк., 1955. – С. 91-96.
47. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920рр. – Відень, 1921. – Т. 3.
48. *Доманський.* Боротьба українського народу за волю. – Вінніпег, [орієнтовно 1934р.].
49. *Кужім-Скоропадська Є.* Від 8 до 28 квітня 1945 року (3 Меллінгена до Метена) [Уривок зі споминів] // Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917–грудень 1918. – К., Філадельфія, 1995. – С. 422-460.
50. *Шановал М.* Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928.
51. *Державний чин* Гетьмана Всієї України. Факти з історії державного будівництва в Україні 1918р. // Голос державника, 1947. – №3. – С. 5-17.
52. *Деникин А.И.* Очерки русской смуты. [В 3 кн.] Кн. 3, т. 4, т. 5. Вооруженные силы Юга России. – М., 2006.
53. *Ріпецький С.* Українське січове стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1956.

Додатки

Грамота до всього Українською Народу.

Громадяне України!

Всім вам, козаки та громадяне України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України й знову відроджена Українська Держава стояла на краю загибелі.

Врятувалася Вона завдяки могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своєму слову, продовжують і по сей час боротися за вільність і спокій України.

При такій підтримці в усіх зродилася надія що почнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України увійде врешті в нормальне річище.

Але ці надії не справдилися.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будовання України, бо було зовсім нездатне до сього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна руїна й безробіття збільшуються й розповсюджуються з кожним днем і врешті перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду.

При таким становищі, що загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнулись усі трудові маси населення. Воші виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здатна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Яко вірний син України я постановив відгукнутися на сей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

Отсею грамотою я оголошую себе Гетьманом усієї України.

Управа Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтованню приложених при сім законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна 11 Мала Рада, а також усі земельні комітети від нинішнього дня розпускаються. Всі міністри й товариші їх звільняються. Всі інші урядовці, що працюють у державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найближшій час буде видано закон, установляючий порядок виборів до Українського Союму.

До нього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законності! в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних розпорядків і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими найкрайнішими мірами.

Права приватної власності!, як фундаменту культури й цивілізації, відбудовуються в повній мірі й усі розпорядки бувшого Українського Уряду, а так само тимчасового російського уряду відміняються й касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по куплі — продажу землі.

Поруч з сим буде вжито заходів по вивласненню земель по дійсних їх вартости від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої кляси. Особливу увагу звернеться на поліпшення правового становища й умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один мент не кидали своєї відповідальної праці.

На економічним і фінансовім полі відбудовується повна свобода торгівлі й відкривається широкий простір приватного підприємства й ініціативи.

Передбачую всю трудність праці, що стоїть передо мною, і молю Бога дати мені плу, щоб достойно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі й чужі, які-б то не були, власні побудки й головною своєю мстою я ставлю користь і добро народу всім дорогої нам України.

В сій свідомости кличу всіх вас, громадян і козаків України — без ріжниці національності й віроісповідання — допомгти мені й моїм працівникам і співробітникам у нашім загальнім великовідповідальнім ділі.

Гетьман усієї України Павло Скоропадський.

29 квітня 1918 р. Київ”.

(Опубліковано за Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1920. – ч. III. – С. 18-21).

“Закони про тимчасовий держав, устрій України”,

Тимчасово до вибраня Соїму й відкриття його діяльності державний устрій України й порядок кермованя оснується наотснх законах:

Про гетьманську владу.

1) Влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2) Гетьман стверджує закони й без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3) Гетьман признає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його в повнім складі на заверджене Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повнім його складі. Гетьман приймає і звільняє інших урядових осіб в раді, коли для останних не обґрунтовано законом иншого порядку призначеня і звільнення.

4) Гетьман є найвисший керовничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5) Гетьман є верховний воєвода Української Армії та Фльоти.

6) Гетьман оголошує области на військовім, осаднім або виключнім стані.

7) Гетьманови належить помилуване засуджених, полегчене кари й загальне прощане зроблених переступних подій з скасованем проти них переслідувана і визволення їх від суду й кари, також складання державних поборів і дарованя милости в особистих випадках, коли сим не нарушують ся нічий охоронені законом інтереси та громадянські права.

8) Накази й розпорядки Гетьмана закріпляють ся Отаман-Міністром або відповідним йому Міністром.

Про віру

9) Передовою в Українській Державі вірою є християнська православна.

10) Всі неприналежні до православної віри громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користують ся кождий на кождім місці свобідним відправленем їх віри й богослуженем по їх обряду.

Права й обовязки українських козаків і громадян.

11) Умови придбання прав українського козацтва та мадянства а так само їх утраченя означають ся законом.

12) Захист Рідного Краю се обовязок кождого козака та громадянина Української Держави.

13) Українські козаки та громадяни повинні платити у становлені законом податки й мита, а також відбувати повиности згідно з постановою закону.

14) Ніхто не може підлягати переслідуваню за проступне ділане иншим способом, як тільки означеним законом.

15) Ніхто не може бути затриманий під сторожею инакше як лише у випадках, означених законом.

16) Ніхто не може бути суджений і покараний инакше, тільки за проступні діланя, передбачені існуючими в час їх здійсненя законами.

17) Оселя кожного непорушна. Робити обшукуванє й арешт в будинку без згоди його господаря можливо не инакше, як у випадках і в порядку означених законом.

18) Кождий український козак і громадянин має право вільно вибирати мешканє і працю, набувати й продавати майно та без заборони виїжджати за кордон Української Держави.

19) Власність непорушна. Примусове вивласненє нерухомого майна, коли се необхідно для якої-небудь державної чи громадської користи, можливо не инакше, як за відповідну платню.

20) Українські козаки та громадяни мають право робити зібраня в межах, нешкідливих законам, мирно і без зброї.

21) Кождий може в межах, установлених законом, висловлювати й писати свої думки, а так само розпоряджувати їх шляхом друку або иншими засобами.

22) Українські козаки та громадяни мають право гуртуватися в громади й спілки в межах, непротивних законам.

Про закони.

23) Українська Держава керуєть ся на твердих основах законів виданих в установленій черзі.

24) Сила закону без виїмків обовязкова для всіх українських підданих і чужинців, що перебувають в Укр. Державі.

25) Закони, особисто видані для якої-небудь области чи частини населєня, новим загальним законом не усувають ся, коли в нїм не постановлено такої відміни.

26) Закони оголошують ся для загального відома в утворенім порядку і перед оголошенім до діла не прикладають ся.

27) Після оголошеня закони надаєть ся обовязкова сила від часу, призначеного для того в самім законі. В самім виданім законі може бути показанє, як виповняти його, як проголосити, як виконати телеграфом або через курієрів.

28) Закон не може бути скасований інакше, як тільки силою закона. Через те, поки новим законом остаточно не скасовано існуючий закон, він заховує повну свою силу.

29) Ніхто не може відмовляти ся незнанем закону, коли оголошено існуючим порядком.

30) Закони розробляють ся в кождім Міністерстві по належности й передають ся на загальне обмірковане в Раді Міністрів.

31) По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроектів вони передають ся на затверджене Гетьманови.

32) Закони, які торкають ся деяких секцій, передають ся в Раду Міністрів після обговорення їх зацікавленими Міністерствами.

33) Міністрам дасть ся можливість видавати розпорядки в розвитку й поясненню законів, при чім всі такі розпорядки належать попередньому ухваленню Радою міністрів.

Про раду Міністрів і про Міністрів.

34) Напрямок і об'єднане праці окремих секцій по прикметам як законодавства, так і найвисшої Державної Управи складаєть ся на Раду Міністрів.

35) Кермоване ділами Ради Міністрів складаєть ся на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36) Отаман-Міністер і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державної управи. Кождий з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядки.

37) За проступні по посаді ділання Отаман-Міністер і Міністри підлягають громадській і карній відповідальности на основах, в законі означених.

Про фінансову Раду.

38) Фінансова Рада є найвисша народна інституція для справ державного кредиту і фінансової політики.

39) Фінансова Рада складається з представників і членів призначених Гетьманом. Крім того в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністер, Міністер Фінансів і Державний Контрольор.

40) На Раду складається: 1) обмірковане часу й умов державних позичок; 2) обміркован діл, що торкають ся державного кредиту, а також питань обороту коштів і 3) попередний, кожний раз з особистого розпорядку Гетьмана, розгляд діл по фінансовій частині, які належать вирішенню в законодагнім порядку.

41) Обміркованя Ради передають ся на перегляд Гетьмана.

Про Генеральний Суд.

49) Генеральний Суд Української Держави уявляє собою найвисшого хоронителя і захистника закону та Найвисший Суд України для справ судівництва й адміністративних.

43) Генеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони й накази уряду, слідуючи за законностию їх виданя.

44) Порядкуючий Генеральний Судия та всі Генеральні Судії призначають ся Гетьманом.

Гетьман всієї України ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ.

Отаман Ради Міністрів МИКОЛА УСТИМОВИЧ.

29. цвѣтня [квітня – Ю.Ф.], 1918 р. Київ.

(Опубліковано за Доманський Боротьба українського народу за волю. – Вінніпег, (орієнтовно 1934 р.). – С. 93-97).

ГРАМОТА

ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ПРО ФЕДЕРАЦІЮ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

Перемир'я між Німеччиною й Державами Згоди заключено. Найкривавіша війна скінчилась, і перед народами всього світу стоїть складне завдання утворити основи нового життя.

Серед решти частин багатострадалної Росії на долю України нипала порівнюючи більш щаслива доля. При дружній допомозі Центральних Держав вона зберегла спокій аж до нинішнього дня. Ставлячись із великим почуттям до всіх терпінь, які переживала рідна їй Великоросія, Україна всіма силами старалась допомогти своїм братам, оказуючи їм велику гостинність і піддержуючи їх всіма можливими засобами в боротьбі за відновлення в Росії твердого державного порядку.

Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди були приятелями колишньої єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави. В цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність краю і в її межах перший раз свобідно віджили всі принищені та пригноблені большевицьким деспотизмом громадяни бувшої Росії. Від неї ж вийшла дружба й єднання з славним Всевеликим Доном і славними Кубанським і Терським Козацтвами. На цих принципах, які – я вірю – поділяють усі союзники Росії, Держави Згоди, а також яким не можуть не співчувати без винятку інші народи не тільки Європи, але й усього світу, повинна бути збудована майбутня політика нашої України. Ти першій належить виступити в справі утворення всеросійської федерації, якої кінцевою мстою буде відновлення великої Росії.

В осягненні цієї мети лежить запорука добробуту, як усїєї Росії, так і забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах національно-державної самобутності. Глибоко переконаний, що Інші шляхи були б загибеллю для самої України, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв'язана з будучиною і щастям усїєї Росії, з'єднатися біля мене і стати грудьми на захист України

й Росії. Я вірю, що цій святій патріотичній справі ви, громадяни й козаки України, а також і решта людности, дасте сердечну й могутню підтримку.

Новосформованому нами кабінетові я доручаю найближче виконання цього великого історичного завдання.

Павло Скоропадський

14-го листопада 1918 р. Місто Київ.

(Опубліковано за Кучабський В. Корпус січових стрільців. – Чикаго, 1969. – С. 577-578)

Відозва Директорії до населення України

“Громадяне!

“Генерал російської служби П. Скоропадський, порозумівшись у квітні 1918 року з німецькими генералами, штиками німецьких – тоді ще не вільних, підлеглих їм солдатів, назвавшись гетьманом, захопив владу на Україні й скасував Українську Народню Республіку.

“З того менту зачалось нищення всіх народніх прав та нечувані знущання над демократією України жандармів і поліцаїв старого царського ладу. Клясова помста поміщиків та буржуазії дійшли до такої міри, якої не знав і царський режим.

“І що більше панування генерала-гетьмана посувало Україну до єдиної неділимої Росії, то лютіше, отвертіше й цинічніше ставило топтання прав народу й глузування пануючих кляс над усіма здобутками революції, як політично-соціальними, так і національними.

“Останній зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійності! Української Держави український народ віддається остаточно па поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілите поневолення. Сформований новий Уряд із представників реакційних кляс, які мають морити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український народ, коли вій не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

“Український Національний Союз яко найвище представництво організованої української демократії, вживав до останнього дня всіх заходів, щоб мирно без пролиття крові й дезорганізації громадського життя захистити і одстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку по бюрократії та буржуазії.

“Отже настав час залишити мирні заходи.

„Од імени організованої української демократії, від усього активного народного громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народньої Республіки, сим оповіщаємо:

“Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народньої влади. Все Правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним.

“Пропонуємо генералу П. Скоропадському її його міністрам залишити обманом і насильством захоплені ними урядові посади.

“В ім'я спокою, порядку в Республіці пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові.

“Офіцерським руським організаціям пропонуємо мирно скласти зброю й виїхати з меж України, куди хто схоче. В противному разі місце висилки їх буде призначено Урядом Української Народньої Республіки.

“Застерігаємо генерала Скоропадського, його міністрів, руських офіцерів і всіх, хто з ними, що всякі насильства, утиски, пошкодження українцям, а також демотичним особам і організаціям якої будь національності викличуть помсту, вибух якої ніхто не зможе спинити. В інтересах цих груп і осіб пропонуємо утриматись від агресивних заходів проти демократії.

“Німецьке вояцтво демократичної Германської Республіки оповіщаємо, що українська демократія більш не може терпіти насильств, знуцання й злочинного для всього краю панування монархічно-поміщицької реакції й з зброєю в руках буде обстоювати права

поневоленого народу. Ми віримо, що салдати германського визволеного народу поставляться до боротьби пригніченого українського народу відповідно до своєї гідности.

“Всім громадянам заявляємо:

“Хто стоїть за утиск та експлуатацію селянства та робітництва; хто хоче панування жандармів і охренок; хто може спокійно дивитись на розстріл мирних студентів озвірілими руськими офіцерами, – той нехай виступав разом з гетьманом і його урядом за єдину неділиму гетьмансько-монархічну Росію проти волі демократії Української Народньої Республіки.

“Всі останні чесні громадяне, як українці така і не-українці, повинні разом з нами стати збройною дружною силою проти ворогів і злочинців народу й тоді всі соціальні й політичні здобутки революційної демократії будуть повернені. А Українські Установчі Збори твердо й непохитно закріплять їх на вільній Українській землі.

“Разом з тим Директорія Української Народньої Республіки закликає всіх борців стежити за порядком і рішуче та безпощадно припиняти грабіжи.

“Українські народньо-республіканські війська підходять до Київа. Для ворогів народу вони несуть заслужену ними кару, для демократії всіх націй України визволення.

“До зброї, громадяне, й до порядку.

“Голова Директорії Української Народньої Республіки В. Винниченко.

“Члени Директорії С. Петлюра, Ф. Швець, П. Андрієвський”.

(Опубліковано за Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1920. – Ч. 3. – С. 110-114.)

ЗРЕЧЕННЯ ВЛАДИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

“Я, гетьман України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх моїх сил, щоб вивести край з того важкого становища, в яким він перебуває. Бог не дав мені сил справитися із цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, керуєшся виключно добром України, відмовляюся від влади.

Павло Скоропадський

14-го грудня 1918 року, місто Київ.”

(Опубліковано за Кучабський В. Корпус січових стрільців. – Чикаго, 1969. – С. 592.).

Текст зречення влади гетьманського уряду С. Гербеля і передання влади в руки Директорії УНР:

“Обсудивъ требованіе Директорій, Советъ Министровъ, постановиль сложить съ себя полномочія и передать власть Директоріи. Голова Рады Министровъ Гербель. Министръ Торговли и Промышленности С. Меринг. Министръ Внутрішніх Справ Ігор Кістяківський. Министръ Финансовъ Ржепецькій. Министръ Народної Освіти В. Науменко. Державный Контроллеръ Петровъ. Министръ Труда Косинскій.

(Опубліковано за М. Стахів Україна в добі Директорії УНР. Том I. Власними силами. – Скрентон, 1962. – С. 37-38.)

У пошуках етнічної парадигми*

У грудні 2007р. у типографії почала друкуватись, а вже у квітні 2008р. з'явилася на книжкових полицях, не побоїмося цього слова, важлива (хоча дуже дискусійна й контраверсійна) українознавча праця наукового співробітника сектору порівняльних досліджень відділу історичних пам'яток українознавства НДІУ МОН України, пошукача Сергія Степановича Наливайка – «Етнічна історія Давньої України».

Як зазначається в нотації, ця книга становить першу в новітній історичній науці спробу комплексного науково-популярного погляду на вітчизняну етнічну історію. Її автор, 31-річний фаховий історик-дослідник, спираючись на українознавчу наукову методологію та широкий джерельний матеріал, враховуючи новітні досягнення історичної думки та порівняльного мовознавства, змальовує яскраву, цікаву та науково виважену картину нашої давньої історії.

Те, що наша минувшина потребує детального і неупередженого дослідження не викликає сумнівів. Саме тому, вчені-українознавці Петро Кононенко і Тарас Кононенко наголошують: «XXI століття знову поставило - як найголовнішу - проблему пошуку істинної відповіді на питання: хто ми, українці? Який наш справжній шлях? Чому така доля? Яке майбутнє, яка місія в процесі глобальної взаємодії народів? На це давалися відповіді ще з часу Геродота й літописців Київської України-Руси. Багато висновків і відкриттів лишаються вагомими й сьогодні. Але Буття і Свідомість людей та народів у процесі розвитку світової цивілізації та культури все ускладнюються, як і зв'язки набирають все універсальнішого характеру. Тому кожне покоління на питання: коли виник український етнос, яким був і є його зв'язок з нацією, державою та вселюдством; що він вносить у загальносвітовий розвиток цивілізації і

---

* Рецензія на книгу Наливайка С.С. «Етнічна історія Давньої України». – К.: Євшан-зілля. 2007. – 624с. (повна версія)

культури, - повинне знайти свою відповідь. Без цього ми не будемо господарями своєї долі” [1, 3].

Разом з тим, ці дослідження, на нашу думку, повинні бути не аматорські, а професійні, із залученням поважної джерельної бази й з використанням як минулих, так і сучасних наукових розробок. Ми переконані, що монографія С.Наливайка, незважаючи на її дискусійність, є новим і цікавим поглядом на вітчизняну етнічну проблематику. Саме тому у передмові автор зазначає: “Це перша авторська проба пера у форматі монографії, хоча деякі викладені тут думки й міркування публікувалися в журналі “Українознавство” останніх років. Природно, що в праці, яка охоплює кількатисячолітній період вітчизняної історії, годі досягнути навіть найбільш важливі її аспекти, а також уникнути окремих спірних положень. І все ж я спробував відповісти хоча б на частину запитань, бо на деякі з них поки що задовільної відповіді не знайдено. З іншого боку, чимало цікавих і важливих міркувань не увійшло до книжки лише тому, що аргументація їх видалася ще занадто слабкою, недостатньою, тож надто поспішні висновки могли скоріше зашкодити, аніж прислужитися справі. У цьому разі я вважав за доцільне бодай окреслити подальші пошуки в цьому напрямі. Хочеться сподіватися, що ця робота все ж заповнить деякі лакуни в знанні про нашу давню історію. А ще – послужить певною спонкою для інших дослідників, серед них і істориків-початківців, у їхньому зверненні до проблем вітчизняної історії” [2, 24].

Тепер, ми коротко оглянемо зміст книги. Так, у розділі 1 С. Наливайко аналізує методологію дослідження давньоукраїнської етнічної історії; у 2 – Велесову книгу; у 3 – Україну дописемного періоду; у 4 – Трипільську цивілізацію; у 5 – індоевропейську проблему; у 6 – Україну й найдавніші події світової історії; у 7 – киммерійців; у 8 – скіфів; у 9 – народи Геродотової Скіфії; у 10 – сіндів і меотів; у 11 – циркумпотійської зони та їх зв’язок з Давньою Україною; у 12 – Боспорську державу; у 13 – народи

Сарматії; у 14 – готів; у 15 – гунів і болгар; у 16 – слов'ян; у 17 – туранців і тюрок; у 18 – хозар; у 19 – літописні східнослов'янські племена; у 20 – Русь; у 21 – Руську державу; у 22 – народи “Дикого поля”; у 23 – монголо-татар; у 24 – етнічну історію українських земель у XIII-XVIIст.; у 25 – козаків; у 26 – світогляд та вірування населення Давньої України; у 27 – Україну під знаком Тельця; у 28 – українську індоаріку, де додатково наводиться етимологічний словничок найважливіших давньоукраїнських та дотичних до них етнонімів, назв та імен у тлумаченні сходознавця-індолога Степана Наливайка; у 29 – наводиться нова авторська схема давньоукраїнської етнічної історії; у післяслові – підводяться підсумки з пропонованої читачам проблематики і передбачаються перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

З наведеного змісту, стає зрозумілим, що Сергій Наливайко у своїй книзі намагався охопити величезний часовий проміжок, від найдавніших часів до XVIIст. включно, хоча чи можливо і правомірно об'єднувати під назвою “Етнічна історія Давньої України”, наприклад, і скіфську, і слов'янську, і киеворуську, і козацьку тематику – ми це залишимо на совісті автора, це по-перше, а по-друге, гігантський об'єм інформації, який він мав проаналізувати і опрацювати змусив його пройти дещо поверхово (як то кажуть: “галопом по Європах”) по цьому ряду визначальних подій української етнічної історії. У зв'язку з цим, згадується такий анекдот: “Якось вирішив могутній володар нагородити землею своїх найвідданіших слуг – англійця, француза і українця, але з такою умовою – скільки встигне об'їхати конем кожен з них до заходу сонця, стільки землі й отримає у подарунок. Англієць проїхав верхи 4 години і зупинився, француз провів у сідлі 8 годин і задовольнився отриманим результатом, а українець як вскочив на коня, вперішив його з усієї сили і поскакав. Вже сонце почало сідати за обрій, загнаний кінь знесило упав у траву, українець піднявся на ноги і побіг, врешті-решт, повністю обезсилений падає на землю, проте з останніх сил зриває з себе

капелюха і кидає його далі від себе зі словами: “А там я бурячки посію!”
Ось так і Сергій намагається охопити у своїй книзі якомога якнайбільше визначальних і доленосних проблем, не переймаючись науковою якістю їхнього опрацювання. А жаль...”

Розпочинаючи критичний огляд праці С. Наливайка, рецензент зразу ж хоче наголосити, що він фізично не в змозі проаналізувати всі засадничі положення цієї монографії і не тільки через її солідний обсяг (624с.), і обмежений об’єм своєї статті, а, головним чином, через те, що не у всіх піднятих автором проблем, він (рецензент) є компетентним. Саме тому ми будемо зупинятися і розглядати ті аспекти, на яких розуміємося, які досліджували раніше, і на які маємо власне, і підкреслимо, аргументоване бачення.

Перше, що кидається у вічі, коли читаємо і аналізуємо книгу молодого науковця, це повна відсутність системи наукових посилань і списку опрацьованої і використаної ним літератури. Передбачаючи це суттєве зауваження С. Наливайко у передмові пише: “Перед її автором відразу постало складне питання: з чого почати? Писати наукову працю з повноцінним науковим апаратом чи підручник, який би прислужився не лише вченим-історикам, а й учителям, а головне — учням і студентам? Наукових праць тисячі, але кому вони доступні, окрім самих науковців? З іншого боку, кожна наукова концепція, тим більше нова, незвична, перш ніж потрапити на сторінки підручника, має пройти необхідний шлях наукового визнання. Та й програми шкільного й інститутського курсів української історії істотно різняться від структури цієї книги. Тож було знайдено компроміс: створити науково-популярне видання з доступним викладом матеріалу, не переобтяжене посиланнями, науковою термінологією й історіографічними роздумами, яке водночас максимально науково розгляне проблеми давньоукраїнської етнічної історії, залучивши для цього необхідну аргументацію та джерела. Слід визнати, що складність частини матеріалу все ж вимагатиме від читача певної

попередньої підготовки, а також уваги до проблем методології історичного дослідження; з іншого боку, і сама ця книжка здатна відіграти таку підготовчу роль. Виклад має значною мірою полемічний характер, у даному випадку найбільш прийнятний для наближення до історичної істини”. [2, 22].

З цією авторською позицією можна було б погодитись, якби не деякі, проте суттєві, “але”. По-перше, для пересічного читача текстові посилання ніколи не завадять прочитанню цікавої книги, він просто не буде звертати на них своєї уваги, до речі, так робив рецензент до того як став науковцем, але коли з монографією буде знайомитися фахівець, тим паче початківець, то це видання, яке мало б стати для них дороговказом, перетворюється лише на несправний компас... Автор навіть не сподобився подати список використаної літератури і джерел. Якщо С. Наливайко так переймається проблемами дослідження етнічної історії Давньої України, та її популяризацією, то поділись, будь ласка, з іншими важливою інформацією, не будь “собакою на сні”, сам використав, а іншим – зась! По-друге, щодо не переобтяженості книги науковою термінологією й історіографічними роздумами. Коли ми читаємо розділ I “Методологія дослідження давньоукраїнської етнічної історії”, написаний, до речі, на високому рівні, і зустрічаємо там такі поняття як: сатем, кентум, глоттохронологія, ономастика, етніонімія, індоарика та ін., то у рецензента виникає сумнів щодо розповсюдженості і зрозумілості цих термінів не тільки для “маленького українця”, а і для дипломованого фахівця. Стосовно історіографії, то коли будь-який дослідник розповідає всім про важливість і геніальність своєї праці (відкриття, книги, концепції тощо), то хочеться почути від нього, а що було зроблено до нього його попередниками на цій неозорній ниві? Якщо він перший, то повідом про це широкому загалу - “urbi et orbi” (місту і світу), а якщо ні, то хоч, лаконічно, але розкажи, хто до тебе працював над цією проблемою. Корона не спаде, а читачам буде цікаво і повчально.

У своїй передмові, автор щиро дякує за допомогу (інтелектуальну, моральну тощо) під час написання книги, батьку, матері, дружині, діточкам, це дуже добре, проте чомусь він не згадав, що його праця готувалася як складова частина виконання науково-дослідної роботи “Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі”, яка фінансувалася з державного бюджету України 2004-2006рр. (її керівником був рецензент). Те, що книга побачила світ з деяким запізненням – “се-ля-ві” (таке життя), але така вибіркова забудькуватість автора, нехай буде на його совісті, проте від над нею працював, не як “вільний стрілець”, а як науковий співробітник НДІУ МОН України, отримував зарплатню (хоч яку не яку, але!) то міг би про це і згадати, поміж іншим...

Щодо безпосереднього аналізу книги. Як уже зазначалося вище, щоби повністю охарактеризувати всі засадничі положення праці С. Наливайка треба бути щонайбільше – вченим-енциклопедистом, щонайменше – написати наукову книгу т. зв. “Антидюринг”, себто “Антиналивайко”. Ні на перше, ні на друге рецензент не здатен, тому вибірково і лаконічно.

Так, у розділі 6 “Україна і найдавніші події світової історії” у підрозділі “Троянові вали” автор розглядає існування у Північному Причорномор’ї т. зв. Змієвих, або Троянових валів наголошує: “що історики не мають нині жодної правдоподібної версії постання троянових валів, спорудження яких, за підрахунками дослідників, вимагало зусиль стократ більших, аніж зведення знаменитих єгипетських пірамід” [2, 138].

По-перше, не Троянові вали, Траянові. Ця назва походить не від гомерової Трої, а від імені римського імператора Траяна (кін. 1 – поч.. 2 ст. н. е.), завойовника Дакії. Археологи визначали, що більшість з цих фортифікаційних споруд написали римляни на рубежі 1 і 2 ст. н. е. Це був т. зв. Східний лімес (вал), який захищав Римську імперію від нападів варварських племен [3, 288]. По-друге, щодо Змієвих валів, то їх ріднить з Траяновими лише те, що це фортифікаційні споруди, але будували їх вже

не войовничі римляни, а на думку рецензента, наші предки – стародавні українці у X-XIст. за часів Київської Русі. Отже, Змієві вали – фортифікаційні укріплення, що проходили на південь від Києва на правому і лівому берегах Дніпра, та вздовж його приток і слугували суттєвою перешкодою для кінноти степових кочовиків (печенігів, половців та ін.) [4, 94].

В наступному підрозділі “Троя і Київ”, автор намагається пов’язати топонімію цих двох сакральних центрів. Цитуємо повністю: “Зверталася увага і на те, що географічним центром Троянових валів була територія довкола Києва. Неподалік Києва знаходиться і славнозвісне *Трипілля*, назва якого, як і назва *Троя*, означає “Потрійне місто, Тримісто”: саме від Трипілля і прилеглих до нього величезного Трахтемирівського (500 га) Й Ходосівського городищ (через що, певно, й постала назва *Ттіпілля*) і тягнуться Троянові вали. У зв’язку з цим слід згадати давню традицію, що дивним чином пов’язала Київ і Трою: за нею, у Трояна, що жив у давньому місті Троя, було троє синів-близнюків *Кий* (на честь якого Трою перейменували на *Київ*), *Щек* і *Хорив*, і сестра *Либідь*. З іншого боку, троянський правитель Трос, на честь якого було названо малоазійську Трою, й собі мав трьох синів — *Ассарак*, *Ганімед* та *Іл* (на честь Іла Трою називали й *Іліон*) і дочку Клеопатру. Показово, що ім’я *Троян* було дуже поширене серед слов’ян Болгарії, Македонії, Румунії, Чехії і Польщі; існувало й багато похідних від нього топонімів: *Трояків град*, *Троянів міст*, *Троянові ворота*. Один із київських районів — *Троєщина* (інакше *Вигурівщина-Троєщина*) перегукується з одного боку із назвою *Троя*, а з іншого — з етнонімом *лігури*, що його мав давній народ, і собі тісно пов’язуваний із троянцями. Цікаво, що один старовинний грецький документ називає троянцем і ватажком троянців руського князя Олега. А одна з долин у Білій Церкві під Києвом має назву *Троянова долина*” [2, 138-139].

Якщо когось і може переконати така аргументація, то тільки не рецензента. Найбільш прикро і сумно, що саме таким чином С. Наливайко “аргументує” свою концепцію етнічної історії давньої України, майже у кожному підрозділі і розділі 624 сторінкової книги, тим самим профануючи навіть дуже цікаві і неординарні гіпотези, припущення і власні положення. Троя – Трипілля – Троєщина – Троянова долина – для автора, вони мають не тільки синонімічну, топонімічну, але як не дивно навіть етнімічну подібність. Для рецензента – це нонсенс. Автор дуже критикує т. зв. “народну етимологію”, коли зовнішньою подібністю слів і словосполучень робляться не наукові та фантастичні припущення (на кшталт “этруски” – “это русские”, “Троя” – “Троещина” – це цього ж поля ягода), а сам активно її використовує.

Розділи 19, 20 і 21 є досить цікавими і привертають увагу своєю неординарністю і нігілізмом, та спонукають читача, а особливо науковця до власного пошуку істини. Проте автор, по-новому трактуючи інформацію про літописні слов’янські племена, етнічної приналежності назви “русь” і розвиток Руської держави, дуже захоплюється спростуванням установлених історичних фактів, подає своє власне бачення цих гострих питань, і забуває, нажаль, що він досліджує етнічну історію, а не політику. Ознайомившись із цими розділами так і не розумієш, а де місце стародавніх українців у цих процесах, чомусь автор зовсім ігнорує питання етнічної приналежності Руської держави і давньоруської народності. С. Наливайко постійно використовує у тексті такі поняття як: “Руська держава”, “руська історія”, “руські традиції” тощо, а от яке їх етнічне наповнення, для рецензента залишалося загадкою. А чи взагалі мають українці хоча б якесь відношення до цих дефініцій?

Розділ 24. Етнічна історія українських земель у XIII–XVII ст. – унікальний щодо свого, м’яко кажучи, непрофесійного викладу матеріалу. Спочатку наведемо читачам перелік підрозділів: “Вступ; Володимиро-

Суздальське й Рязанське князівство; Галицько-Волинське князівство; Балти; Галінди-голядь; Пруси-боруси; Самби; Ятвяги; Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтське; Хозарська імперія. Князівство Феодоро (Мангуп); Кримське ханство. Гіреї; Резюме” [2, 464]. По-перше, цей розділ має називатися “Етнополітична історія східно-європейських земель у XIII–XVII ст., томущо автор досліджує в ньому переважно етнополітичні процеси. А не етнічні. Під терміном “етнічні процеси” – рецензент розуміє трансформації (зміни) як диференційовані (роз’єднуючі) так і конвергентні (об’єднуючі), що відбуваються з етносом (народом) упродовж усього його зародження, становлення, розвитку і зникнення, щодо поняття “етнопілітичні процеси” – то на нашу думку, це перебіг подій, явищ безпосередньо пов’язаних з політичною організацією і політичним життям, того чи іншого народу–етносу (створенням власної держави, державного апарату тощо). По-друге, чи коректно відносити до українських земель – терени сучасної Російської Федерації, Литви, Латвії, Естонії й Білорусії, враховуючи, що у XIII – XVII ст., вже не існувало незалежної Української держави, і ці території перебували у складі інших державних утворень? Якщо навіть у часи Київської Русі (кінець IX–початок XII ст.) вживання словосполучення “етнічна історія українських земель” на кінець IX – початку XII ст., що входили до її складу не дуже вмотивовано, то що вже говорити про пізнішу добу, коли ці терени назавжди були втрачені для українців і України.

Що стосується розділу 25 “Козаки”, то краще б його С. Наливайкові не писати, а якщо пишеш, то пиши по суті, а не по натхненню... Знову наведемо зміст розділу “Вступ; Історична традиція про походження козаків; Українські козаки та індійські раджути; Українські козаки та пенджабські сікхи; Козак Мамай; Козацький табір; Термін “козак”; Тлумачення деяких козацьких термінів; Козацька антропоніміка; Іноземці про козаків; Резюме” [2, 482]. По-перше, чи мають відношення українські козаки до етнічної історії давньої України? Якщо мають, то нехай С.

Наливайко аргументовано докаже, а не переповідає гіпотези про їх походження авторів козацьких літописів й “Історії Русів”, які вже давно морально застаріли. По-друге, порівнювати українських козаків з індійськими раджпутами та пенджабськими сікхами автору ніхто не може заборонити (хоча першим це зробив його батько – Степан Наливайко, і треба було б сину хоча би зазначити цей факт), але знову, яке це має відношення до етнічної історії давньої України? Все це стосується й інших підрозділів. На думку рецензента, якщо С. Наливайко дуже хотів написати цей розділ, то йому треба було б висвітлити етнічні компоненти у дослідженні проблематики українського козацтва (етнічна структура, самосвідомість, ментальність, традиційна і мілітарна культура тощо, його величезний вплив на формування української, козацької нації), а не переказувати ті міфи супроти яких він так завзято виступає у своїй книзі.

Розділ 29 “Нова схема давньоукраїнської етнічної історії” найбільш претензійний і найменш вдалий. Так сталося тому, що автор поєднав, як то кажуть “два в одному” – власну схему давньоукраїнської етнічної історії і висновки книги. В підсумку вийшло за влучним висловом мудрого росіянина В. Черномирдіна: “Хотели как лучше, а вышло – как всегда”. Хоча, якщо чесно, рецензент так і не знайшов так звану “Нову схему давньоукраїнської етнічної історії” прочитавши дуже уважно весь розділ з олівчиком в руках, одні висновки й то не з усіх розділів. Лише на с. 595 рецензенту попались на очі дещо цікаві авторські роздуми “про это!” А де ж цілісна концепція наливайківської геніальної схеми давньоукраїнської етнічної історії? Де її обґрунтування, виклад, основні положення, в чому її особливості і відмінності від попередніх? Де? Але немає! Як говорять: “А король то голий!” Автор, виявився дуже вдалим конспіратором і так замаскував свою “Нову схему...” серед величезного фактажу, який він наводить у своїй книзі, що її дуже важко віднайти, якщо вона взагалі існує, як то кажуть: “А чи був взагалі то хлопчик?” З цього приводу знову надамо слово автору: “Саме такою у найзагальніших

рисах вимальовується нова схема етнічної історії Давньої України. У чомусь вона надто конспективна, у чомусь недосконала, у чомусь, можливо, безперечна, проте, хотілося б вірити, вона варта дослідницької і читацької уваги. І хоча матеріалу, наведеного в розділах, достатньо, аби розписати цю схему докладніше, доповнити й розширити її, ми свідомо утримаємося від цього, бо новий погляд на вітчизняну історію і так виявився доволі незвичний” [2, 603].

Отже, на понад 600 сторінок у Сергія духу і сили хватило, а от, щоб змістовно і аргументовано, а головне – дохідливо викласти на папері квінтесенцію своєї книги – так зась! В українців з цього приводу побутує уїдлива приказка: “Танцював, танцював і не вклонився”.

Вибірково проаналізувавши книгу С. Наливайка ми прийшли до таких висновків: 1) Назва книги не відповідає її змісту, вона має називатися не “Етнічна історія Давньої України”, а “Історія народів (етносів), які проживали на теренах України від найдавніших часів до XVIIIст.” На думку фахівців, етнічна історія – це наука, яка досліджує етнічні утворення в їх часовому русі та розвитку [5, 16]. Автор намагався це робити, але він постійно переборщував з ономастиком (моє вітання батьку Сергія). 2) У книзі досліджується походження і розвиток багатьох етносів (сам перелік займе щонайменше пів сторінки), але чомусь серед них немає українців, а є лише українські козаки, хоча автор постійно наголошує, що його наукова методологія базується на українознавстві. Нагадаємо автору і читачам, що його українознавство – це цілісна, комплексна та інтегративна система наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторій часі. Якщо з Україною (давньою) у автора все гаразд, то з українцями у нього не склалося... Чому? А де дослідження проблеми походження (етногенезу) українського народу, його становлення і розвитку в VIII – XVIIIст., питання етнічної приналежності Києво-Руської держави і давньоукраїнської народності? Невже це не є найважливішою проблематикою рецензованої нами книги?

3) Ця праця є здобутком не одного, а двох авторів – Сергія і Степана Наливайків. При цьому, біля третини тексту є інтелектуальною власністю батька, саме тому вона мала б вийти у співавторстві. На нашу думку, якщо б молодший Наливайко не залучав напрацьоване старшого, а більш детально розробляв етнічну історію, то від цього його б праця більше виграла, а так, маємо те що маємо. 4) Якщо автор створив нову схему давньоукраїнської етнічної історії, то будь ласка обґрунтуй і оприлюдь основні положення так, щоби було зрозуміло, і піонеру, і пенсіонеру (саме так вчив рецензента викладати на папері свої думки його науковий керівник – доктор історичних наук, професор Л. Залізняк).

А на останок, ми хочемо наголосити, що попри всі не доопрацювання ця книга спонукає, як пересічного читача, так і науковця до дії, пошуку і особливо, рецензента. Якщо навіть раніше на деякі факти і проблеми він не звертав своєї уваги, то вже після ознайомлення із працею С. Наливайка, в нього виникає закономірна зацікавленість ними і намагання віднайти істину, а це означає, що книга не є догмою, а каталізатором наукового дослідження та роздумів.

У зв'язку з цим рецензенту згадується його розмова з Л. Залізником у 1996р., коли мудрий професор наголосив, що справжнього вченого прикрашають не еполети, як то наукові ступені (кандидат, доктор) і наукові звання (доцент, професор, академік) тощо, а насамперед його наукові друковані праці – монографії, книги, брошури, підручники, посібники та ін. Так що треба не розповідати про гігантські задуми і звершення, при цьому активно і енергійно розмахуючи руками, а щоденно втілювати їх у життя, друкуючи фахові статті і дослідження. Тільки відображаючи свою думку на папері, а тепер вже і в світовій Інтернет-мережі, ми можемо донести її до всіх зацікавлених читачів та до наступних поколінь людської цивілізації, сподіваючись на те, що далекі нащадки неупереджено проаналізують і оцінять наукові здобутки своїх попередників. Отже, якщо не буде книг, то й не буде, що аналізувати.

Також, Л. Залізник зауважив, що будь-яка наукова праця подібна, не до коньяку, який з роками набуває ще більш витонченого смаку й аромату, а звичайної рибної чи м'ясної консерви, яка дуже швидко псується і стає нікому не потрібною. Все це має пряме відношення до наукових досліджень, тому що переважна їх більшість дуже швидко втрачають і новизну, якщо вони не оприлюднюються. Тож ми хочемо віддати належне С. Наливайкові, що він знайшов спонсорів, які профінансували видання книги накладом 5 тис. примірників. Сто тисяч гривень, і яка гарна поліграфія, з цього приводу рецензент заздрить автору білою заздрістю. Молодець Сергій! Свою книгу видав і батькові допоміг з виданням, тоді як деякі наші колеги роками не можуть віднайти кошти на видання фундаментальних українознавчих праць. Так і хочеться промовити: “Вчіться панове у С. Наливайка, бо він того вартий!”

Рецензенту надзвичайно імпонує патріотизм автора і його активна цілеспрямованість і наснаженість до творчого наукового пошуку. Саме тому, ми віримо, надіємось і сподіваємось, що книга Сергія Наливайка “Етнічна історія давньої України” допоможе українцям у розбудові Української Самостійної Соборної Держави!

Література

1. Кононенко П.П., Кононенко Т.П. Український етнос: генеза і перспективи. – Обухів, 2003. – 503с.
2. Наливайко С. Етнічна історія Давньої України. – К., 2007. – 624с.
3. Траянові вали // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1972. – Т.4. – 288с.
4. Фігурний Ю.С. Змієві вали//Україна–Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних проблем українознавства. – К., 2006. – 94с.
5. Макарчук С.А. Етнічна історія України. – К., 2008. – 471с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МОНОГРАФІЮ

Наукове дослідження «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі» було підготовлене в рамках науково-дослідної роботи: «Український етнос у світовому часопросторі», що фінансується за рахунок державного бюджету.

Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П, Вона виконується в НДІУ МОН України відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології. Метою науково-дослідної роботи (НДР) є проведення фахового дослідження феномену українського етносу у світовому часопросторі. Головні завдання: здійснити комплексне аналітичне дослідження світоглядних, психологічних, етнічних та інноваційних чинників для вивчення та осмислення важливої ролі українського етносу у світовому часопросторі; розробити сучасну методику проведення даного дослідження; професійно опрацювати джерельну базу з цього питання.

Очікувані результати: створити філософсько-психологічне підґрунтя осмислення розвитку українського етносу у світовому часопросторі; виробити власну концепцію українського етногенезу та етнічної історії українського народу, створити наукову парадигму збереження етнонаціональної ідентичності українського народу в Україні і світі; забезпечити планову підготовку і тиражування часопису «Українознавство», впровадити в науково-освітній процес новітні українознавчі технології; створити етнічну концепцію розвитку українців на Гуцульщині.

Актуальність роботи: НДР «Український етнос у світовому часопросторі» є злободенною і важливою темою для вітчизняної науки, її опрацювання дасть змогу вченим-українонавцям досягнути, зрозуміти і проаналізувати роль і місце українців у сучасному глобалізаційному часопросторовому розвитку цивілізації Homo Sapiens на планеті Земля.

Новизна роботи: вперше у вітчизняному українознавстві буде здійснена спроба проведення фахового наукового аналізу найважливіших концепцій щодо перспектив розвитку українського етносу у світовому часопросторі.

Практична цінність: здійснення та виконання НДР «Український етнос у світовому часопросторі» допоможе вченим-українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з питань, присвячених минулому, сьогоденню та майбутньому українського народу, інтегрального українознавства та інших наукових досліджень і напрямів, розрахованих, насамперед, для стаціонарного та дистанційного навчання в Україні та за її межами, а також створення відповідних комп'ютерних програм для світової мережі «Інтернет», та інші наукові дослідження.

Цінність результатів для навчально-наукової роботи: важливе науково-практичне значення одержання результатів заявленої нами науково-дослідної роботи визначається тим, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути задіяні та використані у поглибленому професійному дослідженні ролі і місця українського етносу у світовому часопросторі, також ці напрацювання можна буде використовувати у створенні науково-методичного забезпечення дослідження українського етносу у світовому часопросторі, на нашу думку, напрацювання з цієї тематики можуть бути використані у навчальних курсах у сфері українознавства, у навчально-методичній роботі навчальних закладів України всіх рівнів, у вітчизняній музейній справі та національній культурно-просвітницькій роботі.

Практична реалізація завдань роботи: в процесі виконання держбюджетної теми підготувати і тиражувати такі наукові видання як: бібліографічний довідник, що допоможе створити цілісну і комплексну джерельну та історіографічну базу даної проблематики, термінологічний довідник, що посприяє, на наш погляд, розробленню сучасного понятійно-

термінологічного інструментарію з цієї тематики, монографії, в якому буде висвітлено основні наукові результати за підсумками НДР.

У 2007–2008 рр. побачили світ такі наукові праці співробітників відділу української етнології із заявленої проблематики:

Монографії – Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с.; Фігурний Ю. С., Ярошинський О. Б. Світочі українознавства. – К., 2008. – 146 с.; Фігурний Ю. С. Український гетьман Пилип Орлик. – К., НДІУ, 2008. – 124 с.; Фігурний Ю. С. «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі». – К., НДІУ, 2008. – 128 с.

Книги – Фігурний Ю. С. Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу – К., 2007, – 56 с.; Фігурний Ю. С. Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.) – К., 2008. – 56 с.

Брошури – Фігурний Ю. С. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті) – К., 2007. – 40 с.

Довідники – Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.

Таким чином реалізація завдань дослідження зможе посприяти створенню цілісної модерної українознавчої концепції осягнення феномену українського етносу у світовому часопросторі та науково-методично забезпечити вивчення цих процесів у вітчизняних навчальних закладах.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Фігурний Юрій Степанович

Народився 11 вересня 1965 р. у м. Жмеринці на Вінниччині. Навчався в СШ № 1. Після її закінчення в 1982 р. працював токарем-розточувальником на заводі «Сектор». В 1983-1985 служив в лавах імперської Радянської Армії, захищаючи південні кордони тоталітарної держави спочатку в Грузії, а потім в Афганістані. У 1988 р. вступив до історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчив у 1993 р., отримавши спеціальність історик-археолог, викладач історії. З 1.11.1993 р. по 1.11.1996 р. навчався в аспірантурі при Інституті українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю – фольклористика (10.01.09). 5 жовтня 1999 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.001.01. Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка публічно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.12 – українознавство. Тема дисертаційного дослідження: «Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства» (Науковий керівник д.і.н., проф. Залізняка Л.Л).. З квітня 1997 по червень 2000 працював на посаді молодшого наукового співробітника відділу Історії і теорії українознавства Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З липня 2000 р. і по цей день працює у відділі етнології НДІУ МОН України, спочатку на посаді наукового співробітника, а з 2 січня 2004 р. – керує відділом української етнології НДІУ МОН України.

Автор п'яти монографій – «Історичні витoki військової культури українського козацтва» (Перше видання – Київ, 1997. – 124 с. Друге видання – стереотипне. – Київ, 1999.); «Історичні витoki українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військово мистецтво в українознавчому вимірі» (К., 2004. – 308 с); «Світочі українознавства». (К., 2008. – 146 с., у

співавторстві з Ярошинським О. Б.); «Український гетьман Пилип Орлик» (К., НДІУ, 2008. – 124 с.), «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі». – К., НДІУ, 2008. – 128 с., двох книг – «Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу» (К., 2007, – 56 с.) «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.)» (К., 2008. – 56 с.) та брошури «Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті)» (К., 2007. – 40 с), і понад 240 наукових статей. Він також є керівником авторського колективу наукового термінологічно-понятійного словника-довідника з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 224 с.) і збірника наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 240 с.) та укладачем, разом із Чирковим О.А. наукових бібліографічних довідників з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2005. – 202 с), «Український етнос у просторі і часі (2005–2008)» (К., 2008. – 406 с.).

В 2004–2006 рр. Фігурний Ю. С. керував виконанням державної бюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Під його керівництвом ця науково-дослідна робота була успішно виконана.

Коло наукових інтересів – прадавні елементи традиційної козацької культури, українське військово мистецтво, етнонаціональні та державотворчі процеси в Україні. Брав і бере участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ НДІУ МОН УКРАЇНИ

Відділ існує з моменту створення Інституту українознавства, проте на перших порах він знаходився у складі відділення фольклору, етнології та національної культури. З часом, коли Інститут українознавства міцно став на ноги, розпочалася його активна розбудова і, як наслідок, з цього відділення постали три окремі самобутні відділи – етнології, національної культури й фольклористики. Першим завідувачем відділу був Сергій Петрович Сегеда (1992 – 1993 рр.), другим – Володимир Данилович Баран (1994 – 2003 рр.), зараз відділ очолює (з 2.01. 2004 р) Юрій Степанович Фігурний. Першими співробітниками відділу були: Залізник Л. Л., Чмихов М. О., Гудим-Левкович О. М. Потім відділ поповнився такими науковцями: Баран В. Д., Воропаєва Т. С., Шанайда С. І., Костенко Х. О., Хоменко О. А., Конча С. В., Терпиловський Р. В., Баран Я. В., Мартинова В. А. і Пасемко І. П., Єщенко М,Ю. та ін.

Основний науковий напрямок роботи відділу – дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

Розпочинаючи дослідження цієї проблеми, а саме розв'язуючи конкретне завдання щодо вивчення українського етносу як одного із важливих концентрів українознавства, співробітники відділу використовували таку сукупність способів і методів теоретико-практичного опанування теми як: по-перше, порівняльно-історичний метод, за якого шляхом порівняння виявляють загальне й особливе у розвитку українського та інших етносів, причини цих подібностей і розбіжностей, базуючись при цьому на уявленні, що історичний розвиток етнонаціональних явищ має загальні закономірності вияву. Треба наголосити, що залежно від конкретних пізнавальних цілей ми використовуємо в основному три види історичних порівнянь: історико-

типологічне (вивчення явищ, що в процесі розвитку набули схожих ознак); історико-генетичне (вивчення явищ, що мають єдине генетичне коріння або генетичний зв'язок), історико-дифузійне (вивчення явищ, які набули схожих ознак унаслідок етнокультурних контактів). По-друге, типологічний метод одного з важливих універсальних засобів упорядкування багатющого емпіричного матеріалу, який передбачає виявлення всієї різноманітної сукупності однопорядкових явищ як певної тотожної цілісності, де ключовим і головним поняттям є тип. Водночас тут треба виділити такі особливості типологічного методу як: типологізація інформації, коли упорядкування схожих та історичних ознак явищ здійснюється науковцями в синхронному аспекті; періодизація, коли конструювання моделі однопорядкових ознак робиться в часовому аспекті; класифікація, коли систематизується зібраний фактичний матеріал за визначеними критеріями. По-третє, структурно-функціональний метод як спосіб аналізу етносоціальних явищ, подібний до цілісної системи, при цьому ми визнаємо, що елементарні структури, наприклад, етногенез українців, який ми досліджуємо, виконує певні функції всередині системи або для структур більш високого порядку, таких, як етногенез людства тощо. По-четверте, комплексно-міждисциплінарний метод, коли для вивчення етносоціальних явищ як цілісних систем, що мають складну структуру, ми залуцаємо матеріали різних наук, наприклад, українознавства, етнології, історії, археології, етнографії, мовознавства, фольклористики, антропології, філософії, філології тощо. По-п'яте, системно-компонентний метод, коли ми виявляємо і досліджуємо існуючі зв'язки між усіма компонентами (складовими) етносоціальних явищ, при цьому останні уявляються цілісними системами, що мають внутрішню структуру з відповідною ієрархією між її частинами. У процесі аналізу можливе також використання математичного апарату варіаційної статистики. Отже, усі вище перераховані методи є науковими способами досягнення

поставленої мети, а саме: показати значення українського етносу як одного з важливих концентрів українознавства.

За 15-ліття свого існування співробітниками відділу була створена науково обґрунтована концепція дослідження цієї проблематики. Згідно з нею об'єктом дослідження відділу української етнології є український етнос, а предметом дослідження – походження українського народу та його етнічна історія. Основне теоретико-методологічне питання, яке стоїть перед науковцями відділу, – з'ясування об'єктивних закономірностей етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Завдання дослідження вчених-українознавців полягають у наступному: по-перше – провести фаховий аналіз методології та методів дослідження етнічної історії українського народу; по-друге – науково обґрунтувати і дослідити основні етапи етнічної історії українського народу; по-третє – ліквідувати так звані білі плями в етногенезі українців, встановити об'єктивну картину у раніше сфальсифікованих ділянках етнічної історії українського народу; по-четверте – підготувати навчально-методичні матеріали для вивчення етнічної історії українського народу; по-п'яте – підготувати низку наукових видань з цієї проблематики. Отже, головним результатом науково-дослідної роботи повинна стати українознавча концепція етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі.

Головною метою науково-дослідної роботи відділу є дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

Суспільна значущість результатів роботи відділу полягає в наступному. Етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником української держави й української нації, вагомим елементом збереження тотожності та самодостатності

українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття ХХІ ст. Отже, виконання даної науково-дослідної роботи допоможе вченим-українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з етнологічних питань українознавства, розрахованих як на стаціонарне, так і на дистанційне навчання в Україні та за її межами. Важливе науково-практичне значення одержаних результатів цієї науково-дослідної роботи полягає у тому, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у державному управлінні, в науці, в освіті й вихованні, в культурі. Актуальним завданням є створення в Україні потужної науково-технічної бази даних з етнічної історії українського народу, а саме: укладання профільних бібліографічних довідників, каталогів, картотек, відео-, кіно- та фонотек, комп'ютерних програм тощо.

Відділ має робочі зв'язки з наступними установами: 1. Інститут археології НАНУ; 2. Інститут мистецтвознавства, етнології і фольклористики ім. М. Т. Рильського НАНУ; 3. Інститут сходознавства ім. А. Кримського; 4. Національний університет «Києво-Могилянська Академія» – магістерська програма «Археологія та давня історія України»; 5. КНУ ім. Т. Г. Шевченка а) Центр українознавства, б) Кафедра археології історичного факультету, в) Кафедра краєзнавства і туризму географічного факультету; 6. Інститут досліджень діаспори; 7. Державний комітет статистики України.

Відділ української етнології спрямовує свої головні зусилля на дослідження та наукове обґрунтування проблем етногенезу (походження) українців та їх етнічної історії, висвітлює засадничі етнонаціональні державотворчі проблеми. Ми переконані, що етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної Держави – української нації, вагомим елементом

збереження ідентичності і самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття. Вивчення етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, допомагає вченим-українознавцям здійснити вагомий вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі європейський засад громадянського суспільства. Саме тому відділ упродовж 2004 – 2006 рр. здійснював виконання держбюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Окрім теоретико-методологічних проблем вивчення етнічної історії українського народу співробітники відділу активно займаються ними і на практиці. Так, наукові працівники відділу щорічно беруть участь у комплексних археологічних експедиціях, які досліджують передісторію українського народу. Зокрема Ю. С. Фігурний бере участь у розкопках поселень первісної людини доби каменю на Черкащині, Кіровоградщині і Чернігівщині. А В. Д. Баран багато років очолював археологічну експедицію по дослідженню давнього Галича, де на основі матеріалів, здобутих експедицією, було реконструйовано та музеїфіковано літописну «Галицьку Могилу».

Найважливіші праці співробітників відділу з етнологічної проблематики:

Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К.: Генеза, 2002 – 405 с.

Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005 – 208 с.

Баран В. Етногенез українського народу (Короткий нарис). – К., 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – 64 с.

Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с.

Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укл. Ю.С.Фігурний, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.

Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.; Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.

Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Баран В. Д.; Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.

Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.

Співробітниками відділу української етнології є такі науковці:

Фігурний Юрій Степанович – керівник відділу. Закінчив КНУ ім. Т. Г. Шевченка, історичний факультет, де отримав спеціальність: історик-археолог, викладач історії. Має вчений ступінь – кандидат історичних наук зі спеціальності українознавство. В інституті працює з 1997 р. Відділ очолює з 2004 р. Коло наукових інтересів – архаїчні елементи традиційної козацької культури, українське військове мистецтво, етнонаціональні державотворчі процеси в Україні. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

Баран Володимир Данилович – закінчив Львівський державний педагогічний інститут, історичний факультет, де отримав спеціальність історик-археолог. Доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України. З 1994 по 2003 рр. очолював відділ етнології, зараз працює

у ньому на посаді провідного наукового співробітника. Баран В. Д. є відомим фахівцем у галузі слов'янської археології, він активно розробляє концепцію етногенезу слов'ян-українців і висвітлює важливі питання давньої історії України.

Ятченко Володимир Феодосійович – закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, філософський факультет, де отримав спеціальність: філософ, викладач суспільних дисциплін. Доктор філософських наук, професор. З липня 2005 р. працює у відділі на посаді провідного наукового співробітника. Ятченко В. Ф. спеціалізується в галузі етнонаціональної української ментальності.

Завгородній Юрій Юрійович – старший науковий співробітник, закінчив Національний університет «Києво-Могилянська академія», гуманітарний факультет (1992–1998 рр.), де отримав спеціальність магістра філософії. Кандидат філософських наук, у 2002 році захистив дисертаційне дослідження за спеціальністю – історія філософії.

Ковпик Світлана Іванівна – старший науковий співробітник, закінчила Криворізький Державний Педагогічний університет, факультет української філології, де отримала спеціальність українська мова і література та українознавство. Кандидат філологічних наук, у 2005 захистила дисертаційне дослідження за спеціальністю – українська література. Коло професійних інтересів: мікро та макропоетика української драматургії.

Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник, закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, географічний факультет. Об'єкт досліджень – український етнос. З вересня 1993 працює в НДІУ. Спеціалізується в галузі етнічної географії, етнічної демографії, етнічної соціології та етнічної історії України. Більшість публікацій присвячена розвитку етнічної структури населення України від кінця XIX ст. до сьогодні та її прогнозуванню.

Лебедєва Ольга Владиславівна – молодший науковий співробітник відділу. Закінчила Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, історичний факультет. Навчається в аспірантурі НДІУ (заочна форма). Спеціалізується на проблемах етнонаціогенезу.

Шостак Маргарита Василівна – молодший науковий співробітник відділу. Закінчила Вінницький Державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, історичний факультет. Навчається в аспірантурі НДІУ (денна форма). Шостак М.В. спеціалізується на проблемах історіографії Києво-Руської держави.

Данилюк-Кульчицька Оксана Павлівна – молодший науковий співробітник відділу, освіта – вища, закінчила з відзнакою Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського (Педагогіка й методика середньої освіти. Історія). Навчається в аспірантурі НДІУ (заочна форма). Спеціалізується на проблемах української діаспори в Словаччині. Володіє 5 мовами (українською, російською, англійською, словацькою, чеською). – Зараз у декретній відпустці по догляду за дитиною.

Кухар Вікторія Віталіївна – старший лаборант відділу. Навчається в Інституті української філології НПУ імені М.П. Драгоманова, працює над дипломною роботою “Релігійні уявлення давніх слов’ян”. Працює у відділі з листопада 2008 року.

Мосійчук Ярослава Григорівна – старший лаборант відділу. Закінчила Ірпінський економічний коледж. Зараз у декретній відпустці по догляду за дитиною.

Наукове видання

Фігурний Юрій Степанович

**Державотворча та етнонацієтворча
діяльність українського гетьмана Павла
Скоропадського в українознавчому вимірі**

Літературний редактор	Кухар В.В.
Комп'ютерна верстка	Лебедева О.В.
Комп'ютерний набір	Кухар В.В., Єщенко М.Ю., Лебедева О.В., Шостак М.В.
Технічне забезпечення	Фігурний Ю. С., Мельниченко О. А.

Підписано до друку 22. 12. 2008 р. Формат 60x84/16

Папір офісний. Друк оперативний. Гарнітура Таймс.

Умовн. друк. Арк. 5,84. Обл. вид. арк. 8.

Наклад 100 прим. Зам. № 888.